

DET KONGELIGE
FORSVARSDPARTEMENT

Meld. St. 15

(2019–2020)

Melding til Stortinget

Også vi når det blir krevet

Veteraner i vår tid

DET KONGELIGE
FORSVARSDPARTEMENT

Meld. St. 15

(2019–2020)

Melding til Stortinget

Også vi når det blir krevet

Veteraner i vår tid

Innhold

Forkortelser	5	4.5.5	Spesialisering av ytelsesforvaltning	56
1 Innledning	7	4.6	Erstatnings- og kompensasjonsordninger for veteraner	56
1.1 Bakgrunn	7			
1.2 Formål og prioriteringer	8	4.6.1	Oversikt over de ulike ordningene	56
2 Sammendrag	9	4.6.2	Gjennomgang og vurdering av erstatnings- og kompensasjonsordningene	58
Del I Norge i internasjonale operasjoner	13	4.6.3	Saksbehandling i SPK	59
3 Den internasjonale innsatsen ...	15	4.7	Politiets ivaretagelse av personellet	61
3.1 Bruk av militær makt	15			
3.2 Veteranbegrepet	17	5	Virkemidler for gjennomføring av veteranpolitikken	63
3.3 De norske veteranene	18			
3.4 Norges internasjonale militære engasjement – en historisk linje	21	5.1	Det tverrsektorielle samarbeidet på departementsnivå	63
3.5 Profesjonalisering av soldatrollen .	26	5.2	Fylkesmannens rolle	63
3.6 Justissektorens personell	28	5.3	Kommunale veteranplaner	64
3.6.1 Politiet	28			
3.6.2 Direktoratet for samfunns-sikkerhet og beredskap (DSB)	29	6	Anerkjennelse	65
3.7 Utenrikssektorens personell	30	7	Veteranorganisasjonene	71
Del II Ti års veteranpolitikk	31	7.1	Norges veteranforbund for Internasjonale Operasjoner (NVIO)	71
4 Ti år med veteranpolitikk	33	7.2	Veteranforbundet SIOPS – Skadde i Internasjonale Operasjoner (SIOPS)	71
4.1 Utviklingen i veteranpolitikken	33			
4.2 Forsvarets oppfølging av personell fra internasjonale operasjoner	36	7.3	Veteran møter Veteran (VmV)	72
4.2.1 Ettårsprogrammet for oppfølging av personell	38	7.4	Norske Reserveoffiserers Forbund (NROF)	73
4.2.2 Forsvarets tilbud utover ettårsprogrammet	41	7.5	Veteranorganisasjoner, frivillighet og tilskuddsordningen	73
4.3 Veteraners helse og oppfølging i den sivile helse- og omsorgstjenesten	43	Del III Veien videre		78
4.3.1 Norske veteraners helse	43	8	Framtidens veteranpolitikk	79
4.3.2 Nyere forskningsprosjekter	46	8.1	Ivaretagelse av barn og familier ..	80
4.3.3 Kompetanseutvikling i helse-tjenestene	47	8.2	Videreutvikling av kompetanse og samhandling i det sivile hjelpeapparatet	81
4.4 Ivaretagelse av barn og familier	48	8.3	Forskning	82
4.5 Arbeid og velferdsordninger	51			
4.5.1 Tilknytning til arbeidslivet	51	9	Administrative og økonomiske konsekvenser	83
4.5.2 Arbeidsrettete tjenester	54			
4.5.3 Kompetansemiljøet i NAV Elverum	55	Litteraturliste		84
4.5.4 Prøveprosjekt «Veterankontakt» i Oslo og Akershus	55			

Vedlegg

1	Veteranorganisasjoner som Forsvaret samarbeider med	89
2	Oversikt over tildelte midler over tilskuddsordningen til frivillige veteranorganisasjoner og andre frivillige organisasjoner i 2019	90
3	Vinnere av Forsvarets veteranpris	92

Forkortelser

AFP	Avtalefestet pensjon
ARK	NAV Arbeidsrådgivning
BFD	Barne- og familiedepartementet
Bufdir	Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet
Bufetat	Barne-, ungdoms- og familieetaten
DFS	Det frivillige skyttervesen
DSB	Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap
DANOR-bataljonen	Dansk - norsk bataljon
DNT	Den Norske Turistforening
DOK 5	Ombudsmannen for Forsvarets årlige rapport til Stortinget
DPS	Distriktskykiatrisk senter
eFP	Enhanced Forward Presence
EMT	Emergency Medical Team
EU	Den europeiske union
FSAN	Forsvarets sanitet
FSK	Forsvarets spesialkommando
FAST	Fly Away Security Team
FVT	Forsvarets veteran tjeneste
G	Grunnbeløpet i folketrygden (99 858 kroner pr. 1. mai 2019)
IFOR	Implementation Force
IMPS	Institutt for militærpsykiatri og stressmestring
IPS	Individuell jobbstøtte
KFOR	Kosovo Force
KMV	Nasjonalt kompetansemiljø for veteransaker i NAV
MINUSMA	UN Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali
NAD	Norwegian Aeromedical Detachment
NATO	North Atlantic Treaty Organization
NAV	Arbeids- og velferdsetaten
NHO	Næringslivets Hovedorganisasjon
NKVTS	Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress
NMP	Nasjonal militærmedisinsk poliklinikk
NORAF	Norwegian Police Support to the Afghan Authorities
NORTU	Norwegian Task Unit
NUPI	Norsk utenrikspolitisk institutt
NROF	Norske Reserveoffiserers Forbund
NVK	Nasjonal veteran konferanse
NVIO	Norges Veteranforbund for Internasjonale Operasjoner
OEF	Operation Enduring Freedom
Off	Ombudsmannen for Forsvaret
OMT	Ordning for militært tilsatte
OPCW	Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons
OSSE	Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa
PREP-kurs	Kommunikasjonskurs for par
PRT	Provisional Reconstruction Team
PTSD	Posttraumatisk stresslidelse
PwC	PricewaterhouseCoopers

RVTS	Regionale ressursentre om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging
SFOR	Stabilization Force
SIOPS	Veteranforbundet SIOPS – Skadde i internasjonale operasjoner
SPK	Statens pensjonskasse
SRF	Statens sivilrettsforvaltning
SSB	Statistisk sentralbyrå
TIPH	Temporary International Presence in Hebron
TMBN	Telemark bataljon
UNDAC	United Nations Disaster Assessment and Coordination
UNEF	United Nations Emergency Force
UNIFIL	United Nations Interim Force in Lebanon
UNOSOM	United Nations Operation in Somalia
UNPROFOR	United Nations Protection Force
UNTSO	United Nations Truce Supervision Organization
VmV	Veteran møter Veteran

DET KONGELIGE
FORSVARSDPARTEMENT

Meld. St. 15

(2019–2020)

Melding til Stortinget

Også vi når det blir krevet

Veteraner i vår tid

*Tilråding fra Forsvarsdepartementet 15. april 2020,
godkjent i statsråd samme dag.
(Regjeringen Solberg)*

1 Innledning

1.1 Bakgrunn

St.meld. nr. 34 (2008–2009) «*Fra vernepliktig til veteran*» Om ivaretagelse av personell før, under og etter deltakelse i internasjonale operasjoner representerte det første skrittet mot en helhetlig nasjonal veteranpolitikk. Med den ble det uttrykkelig slått fast at ansvaret for forberedelse, ivaretagelse og oppfølging av personell før, under og etter deltakelse i internasjonal tjeneste ikke bare er Forsvarets, men hele samfunnets ansvar. I 2011 ble stortingsmeldingen fulgt opp med handlingsplanen «I tjeneste for Norge». Planen, som inneholdt 126 tiltak, omfattet personell som tjenestegjorde i internasjonale operasjoner. For utenriktjenesten og justis-sektoren inkluderte handlingsplanen også annet personell som tjenestegjorde i utlandet på vegne av den norske stat. Seks departementer sto bak planen: Arbeidsdepartementet, Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, Forsvarsdepartementet, Helse- og omsorgsdepartementet, Justis- og politidepartementet og Utenriksdepartementet. I 2014 ble det utarbeidet en oppfølgingsplan med 27

tiltak, der også Kommunal- og moderniseringsdepartementet kom med i samarbeidet. Denne planen ble forlenget i 2017 fram til 31. desember 2019.

Alle som deltar eller har deltatt i internasjonale fredsbevarende, fredsopprettende eller statsbyggende innsats på vegne av Norge, fortjener samfunnets anerkjennelse. Det er et samfunnsansvar å gi dem ivaretagelse og oppfølging før, under og etter tjenesten. Anerkjennelsen omfatter både stadig tjenestegjørende personell og dem som har avsluttet tjenesten, samt deres familier. Familiens støtte er avgjørende for at personellet kan reise ut i en internasjonal operasjon.

Gjennom det seneste tiåret har de syv departementene som sto bak handlingsplanene arbeidet sammen for å utforme politikk og gjennomføre tiltak. Dette har bidratt til en større forståelse i samfunnet for personellens innsats og behov, og til økt anerkjennelse og bedre oppfølging. Kompetansen som dette personellet opparbeider seg i tjenesten, blir i dag i større grad verdsatt og forstått. Erfaringer og opplevelser blir formidlet til samfunnet gjennom media, historiske markeringer, arrange-

menter rundt frigjørings- og veterandagen 8. mai, og medaljeseremonier med regjeringsdeltakelse, samt TV-serier, filmer og bøker. En undersøkelse som Forsvaret gjennomførte i 2019 viste at den norske befolkningen gjennomgående har et godt inntrykk av personellet, både når det gjelder innsats, holdninger og verdier. Selv om enkelte operasjoner kan være omdiskutert, er oppfatningen at soldatene utfører oppdragene de blir pålagt på en svært god måte.

Siden den forrige stortingsmeldingen i 2009 har gode systemer for forebygging, ivaretagelse og oppfølging kommet på plass. Det tverrsektorielle samarbeidet har vært viktig i utviklingen. Til grunn for dette ligger det en erkjennelse av at samarbeid mellom sektorer er avgjørende for å få til god ivaretagelse. Ulike livsområder som familie, økonomi og arbeid henger sammen og må behandles i en helhet.

Forsvaret har spilt en sentral rolle i utviklingen og implementeringen av veteranpolitikken i hele tiårsperioden. Etableringen av veteran-tjenesten og en egen veteraninspektør i Forsvaret har hatt stor betydning.

Veteranorganisasjonene har vært viktige premissleverandører, samarbeidspartnere og talerør for ulike grupper veteraner.

Selv om vi har oppnådd mye, er ikke tiden inne for å avslutte arbeidet. Det er fortsatt behov for å opprettholde innsatsen for veteranene som et tydelig politisk satsingsområde. Tiltak for anerkjennelse, ivaretagelse og oppfølging må hele tiden tilpasses utviklingen innenfor de ulike sektorene og personellgruppenes behov.

1.2 Formål og prioriteringer

Formålet med denne meldingen er å oppsummere regjeringens innsats for personell i internasjonale operasjoner for Norge siden forrige stortingsmelding, og å peke ut veien videre. Meldingen følger opp ambisjonene i stortingsmeldingen fra 2009, handlingsplanen fra 2011 og oppfølgingsplanen fra 2014. Politikken skal videreføres og videreutvikles på nasjonalt, regionalt og kommunalt nivå.

2 Sammendrag

Den norske veteranpopulasjonen består av ca. 39 000 mennesker som har vært i internasjonale operasjoner etter 1978. Det er en stor og mangfoldig gruppe. Den omfatter kvinner og menn, unge og eldre, profesjonelle soldater, folk i sivile yrker og pensjonister. Noen har vært i farlige stridssituasjoner. Andre har ikke vært i direkte kamphandlinger, men har likevel løst viktige oppgaver. Noen har vært ute én gang, mens andre har vært ute mange ganger gjennom flere år. Felles for alle er at de har gjort en viktig innsats som de kan være stolte av. De har fått innsikt i krig og konflikt og opparbeidet seg verdifulle kunnskaper, ferdigheter og erfaringer. De har fått teamkompetanse, omstillingsevne og selvdisciplin. De har kjent på betydningen av samhold og det å ta ansvar for andre. Disse erfaringene har gitt perspektiver og en kompetanse som er viktig både for den enkelte, for Forsvaret og for samfunnet som helhet.

Framtidens veteranpolitikk skal favne mangfoldet i veteranpopulasjonen. De aller fleste som går ut av internasjonal tjeneste for Forsvaret kommer styrket ut. De får brukt sin kompetanse og har ingen særskilte behov for oppfølging fra samfunnets side. Forskning viser at personell som har tjenestegjort i utlandet er en ressurssterk gruppe, og at de fleste klarer seg godt etter tjenesten. I statistikk fra Arbeids- og velferdsetaten fra 2019 kommer det fram at veteraner i mindre grad har behov for midlertidig inntektssikring fra Arbeids- og velferdsetaten enn befolkningen for øvrig. De senere årenes profesjonalisering av soldatrollen har bidratt til det.

Den store majoriteten av dem som tjenestegjør i internasjonale operasjoner i dag er ansatt i Forsvaret, og blir ivaretatt innenfor arbeidsgiveransvaret i sin avdeling. De trener og forbereder seg med avdelingen, er ute med avdelingen og kommer tilbake til avdelingen etter tjenesten. De er bedre selektert, trent og forberedt på det som venter dem enn de som tjenestegjorde bl.a. i Libanon og på Balkan for noen tiår siden var. For de profesjonelle soldatene bygges det i dag gode systemer for overgang til arbeid i sivil sektor, bl.a.

gjennom akkreditert utdanning og karriereveiledning.

Det å vite at familien og de nærmeste pårørende blir godt ivaretatt er svært viktig. Veteranenes familier og barn vil være et prioritert område i veteranpolitikken i årene framover. Det er viktig å legge til rette for at dette personellet kan fortsette tiden ut, selv om det innebærer at de tjenestegjør i flere perioder ute, som hovedregel i seks måneder av gangen. Dette er viktig for veteranfamiliene selv, men det er også i samfunnets interesse å legge til rette for at Forsvaret kan beholde høyt kvalifisert personell også etter at de har stiftet familie.

Tjeneste i internasjonale operasjoner innebærer en risiko for å bli rammet, fysisk og psykisk. For den som skal reise ut er det avgjørende å vite at en selv og ens nærmeste blir ivaretatt dersom noe skulle skje. Veteranpolitikken er tuftet på en erkjennelse av at samfunnet har et spesielt ansvar for å anerkjenne og ivareta denne gruppen. Over den siste tiårsperioden har ulike regjeringer arbeidet målrettet for å lage gode systemer for dette, gjennom handlingsplan og oppfølgingsplan. Arbeidet har ført til økt anerkjennelse av personellens innsats, og bedre helseoppfølging, familieivaretagelse og støtteordninger i samfunnet. Det har blitt bygget opp et sikkerhetsnett for dem som har fått fysiske eller psykiske skader som følge av tjenesten. Dette arbeidet har vært helt nødvendig, og det skal fortsette. Det er viktig å bygge ned stigmaene rundt psykisk sykdom, i Forsvaret som i samfunnet for øvrig.

Større åpenhet omkring psykisk helse, og økt fokus på kultur og holdninger i Forsvaret, vil også kunne bidra til at framtidens veteraner vil få bedre forutsetninger for å møte og håndtere de utfordringene de vil bli stilt overfor, både individuelt og i fellesskap.

Regjeringen vil sørge for at det igangsettes ny forskning på veteranrelaterte spørsmål i årene som kommer. Det er blant annet behov for mer kunnskap om psykisk helse blant ulike veteran-grupper, om personellens levekår, og om hvordan parforhold og familier påvirkes av tjeneste i internasjonale operasjoner.

Regjeringen vil oppfordre flere kommuner til å etablere, utvikle og anvende kommunale veteranplaner. Fylkesmannen har en viktig rolle her. Regjeringen vil legge til rette for at veteraners behov blir synliggjort, slik at de får de tilbudene de har krav på fra det offentlige hjelpeapparatet. Forsvarets veteransenter på Bæreia skal videreføres som et rekreasjonssted for veteraner og deres familier. Regjeringen vil videreføre Forsvarets «Åpen dør» som kontaktpunkt for veteraner og deres familier.

Denne meldingen vil redegjøre for utviklingen i veteranpopulasjonen, endringene i soldatrollen og systemene som er bygget opp gjennom de siste ti årene for å anerkjenne og ivareta veteranene. Meldingen vil se på hva som har virket og hva som ikke har virket. Den vil også peke på områder der det er nødvendig med forsterket innsats. Nedenfor følger en oppsummering av de viktigste områdene og tiltakene som regjeringen vil arbeide videre med de neste årene. Tiltakene er ytterligere beskrevet i meldingens siste kapittel.

Forebygging

God forebygging er sentralt for å redusere risikoen for negative konsekvenser av tjenesten. Her har det kommet på plass bedre systemer det siste tiåret. Seleksjonen har blitt mer strukturert, og personellet får bedre opplæring. Dette er viktige forebyggende tiltak i seg selv. Det er også viktig at personellet blir grundig utredet for fysisk og psykisk helse. Familiesamling før avreise, «mellomlanding» på vei hjem fra operasjonsområdet, eventuelt «etterlanding», og avslutningssamling ett år etter tjeneste har også stor betydning.

God forebygging innebærer at Forsvaret arbeider målrettet og systematisk med å skape en åpen og inkluderende kultur blant personellet mens de er i tjeneste. Det er viktig at den enkelte opplever trygghet når det gjelder å snakke om egen psykisk helse.

Ivaretagelse av familier og barn

Ivaretagelse av soldatenes barn og familier er et av de viktigste aspektene for personell som i dag tjenestegjør i internasjonale operasjoner. Det er viktig for soldatene å vite at samliv og barn kan tåle den praktiske og følelsesmessige belastningen som tjeneste i risikofylte områder innebærer for dem som er hjemme. Familiekoordinatorene i Forsvaret har en viktig funksjon for personellet og deres familier, som har behov for lokalt nettverk og kontakt med Forsvaret. Det kan være behov

for avlastning for å kunne ha aleneomsorg for barn, og samtidig ivareta egen yrkeskarriere. Deltakelse i internasjonale operasjoner påvirker hele familien.

Det vil bli innført flere nye tiltak for å ivareta disse familienes behov. Regjeringen vil gi kompensasjon for ulønnet foreldrepermisjon til hjemmeverende foreldre der personell i internasjonale operasjoner ikke får tatt ut sin mødre- eller fedrekvotepå grunn av tjenesten. Det forutsettes at samlet foreldrepengeperiode, inkludert kompensasjonen, er uendret. Den som er hjemme vil også få lønnskompensasjon for hjemmedager med syke barn som den som er ute i internasjonale operasjoner ikke får tatt ut på grunn av tjenesten. Dette gjelder etter at egen kvote med syke barn-dager er tatt ut.

Regjeringen vil sørge for at personellet får tilbud om parsamtaler i regi av Barne-, ungdoms- og familieetaten (Bufetat) i forkant av utreise. Dette vil også kunne gjøre det lettere å ta kontakt med familievernkontoret senere dersom det skulle bli behov for det. Familievernkontoret på Hamar har særskilt kompetanse på veteranfamilier, og skal støtte øvrige familievernkontorer i landet på dette området. Kompetansen ved familievernkontoret på Hamar skal i større grad komme de øvrige familievernkontorene i landet til nytte.

Kompetanseheving i det sivile hjelpeapparatet

Det har vært en omfattende satsing på kompetanseheving i det sivile hjelpeapparatet den siste tiårsperioden. En rekke tiltak er gjennomført, blant annet innen stressrelaterte lidelser og militærpsykiatri. Den kompetansen som er opparbeidet om oppfølging av veteraner kan også anvendes på andre grupper, slik som flyktninger og folk som er traumatisert av terror eller naturkatastrofer. Selv om kompetansen i det sivile hjelpeapparatet har økt, må arbeidet videreføres og videreutvikles. Regjeringen har merket seg Riksrevisjonens konklusjon i Dok. 3:1 (2018–2019), om at det fortsatt er vanskelig å overføre kompetanse om veteraner til alle deler av det sivile hjelpeapparatet.

De regionale fagnettverkene, som ledes av de regionale kompetansesentrene om vold og traumatisk stress (RVTSene), gjør et viktig arbeid med å styrke kompetansen innen lokalt og regionalt veteranarbeid. De har blitt navet i samhandlingen mellom ulike sektorer og forvaltningsnivåer. Det har vært svært positive erfaringer med deltakelse fra spesialisthelsetjenesten i fagnettverkene. Regjeringen vil sørge for at spesialisthelsetjenesten deltar i alle de regionale fagnettver-

kene. En vil også se på andre mulige tiltak for å styrke den regionale kompetansen på veteraner, som f.eks. gjennom etablering av regionale veterankontakter.

Den eksterne evalueringen av oppfølgingsplanen viser at mange veteraner foretrekker å oppsøke Forsvaret framfor de sivile helsetjenestene når de trenger hjelp med psykiske utfordringer som følge av tjenesten. Forsvarets helsetjenester skal ikke erstatte, men være et supplement til det sivile helsevesenet. Det har stor betydning at veteraner opplever å bli forstått og ivaretatt når de oppsøker helsetjenesten. I den forbindelse er det viktig at fastlegene og annet helsepersonell har tilgang til rådgivende kompetanse på området. Dette er en oppgave som RVTSe har. Forsvarets sanitet (FSAN) er også tilgjengelig for spørsmål fra fastleger. Disse kontaktpunktene skal gjøres bedre kjent. I tillegg vil fastlegene alltid kunne rådføre seg med spesialisthelsetjenesten, f.eks. ved distriktpsykiatrisk senter (DPS).

Det framgår av den eksterne evalueringen av oppfølgingsplanen at tilbudet innen det sivile hjelpeapparatet kan oppleves som fragmentert og uoversiktlig. Det skal bli lettere å få oversikt over hvilke støtteordninger som finnes, og hvor en kan henvende seg for å få hjelp. Mennesker har ulike forutsetninger for å be om hjelp, og for å finne fram til og benytte seg av de tilbudene som finnes. Tilpassete tiltak mot ulike målgrupper vil her kunne ha effekt.

Anerkjennelse

Et klart mål gjennom hele tiårsperioden har vært å øke anerkjennelsen av personellet, gjennom en åpen og aktiv kommunikasjon med samfunnet om personellens oppdrag og den risiko de utsettes for. I tillegg har det vært viktig å synliggjøre personellens høye kompetanse og verdifulle erfaringer for norsk arbeids- og samfunnsliv. Dette arbeidet har virket godt og skal videreføres. Forsvarets innbyggerundersøkelse fra 2019 viser at hele 85 prosent av den norske befolkningen mener at veteraner gjør eller har gjort en god innsats for Norge. Om lag syv av ti mener at veteranene utviser mot og er kompetente. Videre mener et klart flertall at veteraner er helter, og at de er ressurssterke.

Samfunnet uttrykker sin anerkjennelse på flere måter. Overrekkelse av dekorasjoner oppleves som viktig for mange. Også politipersonell opplever at deres innsats verdsettes på denne måten. Anerkjennelse er imidlertid ikke bare medaljeseremonier; det innebærer også å bli møtt

med forståelse og respekt, å bli lyttet til, og at politikere, representanter for fagmiljøer og embetsverk snakker om veteraners opplevelser og erfaringer på en måte som veteraner gjenkjenner som virkelig og sann.

Oppbygging av meldingen

Meldingen er bygget opp i tre deler. Den første delen gir en beskrivelse av den norske veteranpopulasjonen og overgangen til et mer profesjonalisert forsvar. Den andre delen gjennomgår ti års veteranpolitikk og vurderer hvordan den har virket. Den tredje delen peker ut veien videre for veteranpolitikken.

Del I – Norge i internasjonale operasjoner

Kapittel 3 presenterer den norske innsatsen i internasjonale operasjoner, og diskuterer begrepene «internasjonal operasjon», betingelsene for at Norge skal stille bidrag til operasjoner, og begrepet «veteran». Kapitlet gir videre en beskrivelse av den norske veteranpopulasjonen. Det gis en historisk gjennomgang av innsatsen, med seleksjon og profesjonalisering av personellet som en rød tråd. Justissektorens og utenrikssektorens personell blir også omtalt her.

Del II – Ti års veteranpolitikk

Kapittel 4 gjennomgår veteranpolitikken slik den har blitt utformet og iverksatt gjennom det seneste tiåret, med særlig vekt på helse, barn og familie, arbeid og velferdsordninger, og politiets oppfølging av sitt personell. Det gir en gjennomgang av kompensasjons- og erstatningsordningene og konklusjonene fra en arbeidsgruppe som har gjennomgått disse ordningene. Dette kapitlet gir også en presentasjon av Forsvarets ettårsprogram og øvrig tilbud utover det første året etter tjeneste.

Kapittel 5 beskriver ulike virkemidler for gjennomføring av veteranpolitikken, som tverrsektorielt samarbeid, kommunale veteranplaner og fylkesmannens rolle.

Kapittel 6 redegjør for hvordan samfunnet uttrykker sin anerkjennelse av personellet. Økt anerkjennelse har vært et av de viktigste målene for veteranpolitikken gjennom hele tiårsperioden. Det er på dette området endringene har vært størst.

Kapittel 7 beskriver veteranorganisasjonenes sentrale rolle i veteranpolitikken.

Del III – Veien videre

Kapittel 8 trekker opp linjene for de neste årenes veteranpolitikk med fokus på barn og familie,

videreutvikling av kompetanse og samhandling i sivil sektor, og forskning. Kapittel 9 redegjør for administrative og økonomiske konsekvenser.

Figur 2.1 Fly Away Security Team (FAST-gruppen) på fotpatrolje i en landsby nær flyplassen i Bamako i Mali.

Foto: Torbjørn Kjosvold, Forsvaret

Del I
Norge i internasjonale operasjoner

3 Den internasjonale innsatsen

Norge er en aktiv bidragsyter til internasjonal fred og stabilitet, og en forkjemper for menneskerettigheter og demokrati i mange land. Arbeidet foregår med flere virkemidler samtidig: med diplomati og forhandlinger, humanitær og økonomisk bistand, hjelp til å bygge opp rettsstatlige institusjoner i land som er i en overgangsfase mot demokrati, og militær deltakelse når det er påkrevet. Mange mennesker gjør en uvurderlig innsats i dette arbeidet: politipersonell og andre utsendte fra justissektoren, ansatte i humanitære organisasjoner, utsendte fra utenriktjenesten og militært personell. Utenrikssektorens personell bidrar aktivt på freds- og forsoningsfeltet i mange konfliktområder i verden, blant annet som tilrettelegger for forhandlinger mellom parter. Personell fra Forsvaret og justissektoren gjør en viktig innsats i internasjonale operasjoner, for å skape eller bevare fred i land som befinner seg i krise og konflikt.

Alle som har vært ute i internasjonal tjeneste for Norge kommer hjem med erfaringer fra hvor-

dan det er å leve i et konfliktområde, og hvordan fravær av demokrati og menneskerettigheter påvirker enkeltmennesker og hele samfunn. Disse erfaringene må forvaltes som en felles kunnskap og et gode for det norske samfunnet. Den bidrar til å befeste våre verdier og videreutvikle vårt demokrati.

I en verden der sikkerhetsutfordringene blir stadig mer globale og komplekse, er det viktig at Norge tar sin del av ansvaret for internasjonal stabilitet og sikkerhet. Norge legger stor vekt på å bidra i den felles innsatsen for fredelig håndtering av konflikter, og for å slutte opp om internasjonal normoppbygging. I de senere årene har denne type innsats også blitt viktig for å vise sentrale NATO-allierte at vi bærer vår del av byrdene knyttet til sikkerhet i det euro-atlantiske området. Samtidig er bidrag til internasjonal stabilitet et bidrag til Norges egen sikkerhet. Deltakelse i internasjonale operasjoner er i dag en integrert del av norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk.

Boks 3.1 Betingelser for at Norge skal stille bidrag til en internasjonal operasjon

For at Norge skal beslutte å sende styrker til en internasjonal operasjon må tre betingelser være oppfylt. *For det første* må slik deltakelse være lovlig i henhold til gjeldende folkerett. Folkeretten gir tre hjemler for eventuell innsats: 1) nasjonalt selvforsvar, 2) beslutning i FNs sikkerhetsråd, eller 3) invitasjon fra lovlige myndigheter i landet hvor innsatsen skal finne sted. *For det andre* må deltakelsen støtte opp under sentrale norske sikkerhetspolitiske interesser for at regjeringen skal prioritere ressurser til dette. *For det tredje* må det finnes relevante militære ressurser, samt finansiell inndekning for å bekoste deltakelsen. Det vil også måtte avtales en hensiktsmessig status for de norske styrkene under deres opphold på andre staters territorium.

3.1 Bruk av militær makt

Bruk av militær makt er en av de mest alvorlige beslutninger en regjering kan fatte. For den som deltar i en internasjonal militær operasjon, kan tjenesten innebære fare for eget liv, og for å måtte ta andres liv. Det påligger derfor regjeringen et stort ansvar når den velger å sende kvinner og menn ut i militære stridshandlinger. Det innebærer grundig seleksjon, realistisk øving og trening, nødvendig og tilstrekkelig utrustning og ivaretagelse av den enkelte og vedkommendes nærmeste familie før, under og etter tjenesten. Dette er et politisk ansvar og et samfunnsansvar.

Det er viktig med en åpen politisk debatt om hvilke internasjonale operasjoner Norge skal stille bidrag til. Åpenhet for ulike synspunkter og evne til å lære av erfaringer er avgjørende i et demokrati. I en situasjon der nasjonalistiske og antidemokratiske strømninger er på frammarsj, både i Europa og andre steder i verden, er det viktigere enn noen gang å forsvare demokratiske verdier og fremme flernasjonale løsninger.

Figur 3.1 Norske soldater ankommer Kreta med Luftforsvarets Hercules C-130J i forbindelse med Operation Odyssey Dawn i Libya, 2011.

Foto: Lars Magne Hovtun, Forsvaret

Boks 3.2 Hva er en internasjonal operasjon?

Begrepet «internasjonale operasjoner» brukes ofte det om all militær aktivitet som Forsvaret deltar i utenfor Norge. I denne meldingen blir begrepet brukt i samsvar med forsvarsloven § 3 c). Forsvarsloven definerer «internasjonale operasjoner» slik:

«Bruk av militære styrker i utlandet for å skape, bevare eller gjenopprette fred og stabilitet».

Denne formuleringen gir rom for ulike tolkninger. Hvordan skal en for eksempel forstå bruken av ordet «utlandet»? Omfatter det alle andre land enn Norge, uten å skille mellom allierte NATO-land og land utenfor NATO? Dette spørsmålet klargjøres i forarbeidene til loven:

«[...] Internasjonale operasjoner omfatter i utgangspunktet enhver militær operasjon i utlandet som godkjennes av norske politiske myndigheter. Kjernen i en internasjonal operasjon er bruk av militære styrker i utlandet

for å skape, bevare eller gjenopprette fred og stabilitet. Dette omfatter ikke forsvaret av Norge eller NATO-allierte. For det andre avgrenses definisjonen mot annen tjeneste i utlandet, eksempelvis deltakelse i militære øvelser og tjeneste ved stående internasjonale militære hovedkvarter og staber. For det tredje omfatter definisjonen bare operasjoner som krever bruk av militære styrker».

Definisjonen omfatter med andre ord ikke tjeneste som innebærer å forsvare Norge eller NATO-allierte. Såkalt framskutt nærvær er eksempel på virksomhet som ikke regnes som internasjonale operasjoner. NATO artikkel 5-operasjoner og andre militære operasjoner på territoriet til en NATO-stat er heller ikke en internasjonal operasjon etter forsvarsloven.¹ Begrepet avgrenses til å gjelde bruk av militære styrker i utlandet, utenfor NATO-området.

¹ I artikkel 5 i Atlanterhavspakten heter det at «Partene er enige om at et væpnet angrep mot en eller flere av dem i Europa eller Nord-Amerika skal betraktes som et angrep mot dem alle.»

Boks 3.3 Plikten til å gjøre tjeneste i internasjonale operasjoner

Forsvaret driver en særegen virksomhet som i vesentlig grad skiller seg fra annen statlig virksomhet, særlig ved deltakelse i internasjonale operasjoner. En person kan pålegges en plikt til å gjøre tjeneste i Forsvaret fordi vedkommende har verneplikt, har et ansettelsesforhold i Forsvaret eller har inngått annen kontrakt om tjenesteplikt i Forsvaret, jf. forsvarsloven § 2, første ledd.

Plikten til å gjøre tjeneste i en internasjonal operasjon utløses enten av et fast tilsetningsforhold i Forsvaret, eller av kontrakt om tjeneste i internasjonale operasjoner. Militært tilsatte er gjennom sitt tilsetningsforhold i Forsvaret pålagt en tjenesteplikt. Tjenesteplikten er plikten til, i fred og krig, å utføre de oppgavene som Forsvaret pålegger den enkelte, i den stillingen og på det stedet Forsvaret bestemmer, jf. forsvarsloven § 2, tredje ledd.

Tjenesteplikten for militært tilsatte innebærer også en generell plikt til å la seg beordre til stilling i Norge og utlandet i samsvar med Forsvarets behov, jf. forsvarsloven § 46. Denne plikten er en grunnleggende mekanisme som er

helt avgjørende for å sikre beredskap og operativ evne, og gir Forsvaret mulighet til å kunne bemanne alle deler av virksomheten. Alle militært tilsatte er også pålagt en beordringsplikt til internasjonale operasjoner, jf. forsvarsloven § 49. Denne beordringsplikten ble lovforankret i 2005, og gjelder også for sivilt tilsatte etter 1. januar 2005, jf. forsvarstilsatteforskriften § 15. For sivile forutsetter dette skriftlig samtykke eller tilsetning i en stillingskategori angitt i vedlegg A til forsvarstilsatteforskriften, og at beordringsplikten fremgår av arbeidskontrakten.

Personer som ikke har beordringsplikt etter forsvarsloven § 49, og som er norske statsborgere, kan inngå kontrakt om tjeneste i en internasjonal operasjon, jf. forsvarsloven § 50. Disse personene kan frivillig forplikte seg til å stå på beredskap for å gjøre tjeneste i en eller flere internasjonale operasjoner, eller å gjøre tjeneste i en konkret operasjon.

Jf. forsvarstilsatteforskriften § 22 er det mulig å søke fritak fra tjenesten dersom det foreligger tungtveiende helsemessige, velferdsmessige eller sosiale grunner.

Det er store variasjoner i hva slags militær innsats Norge er engasjert i utenlands. Forsvaret bidrar i krisehåndteringsoperasjoner utenfor NATOs kjerneområde, som i Afghanistan, Midtøsten og Afrika. Innenfor denne kategorien er det igjen store variasjoner. Soldatene deltar i alt fra direkte innsats mot en konkret motstander, til trening og kapasitetsbygging av nasjonale sikkerhetsstyrker. Det er videre et økende fokus på internasjonal innsats for å styrke NATOs kollektive forsvar. Norske hærstyrker står i Litauen som en del av NATOs fremskutte nærvær i Baltikum (*Enhanced Forward Presence*). Sjøforsvaret deltar i NATOs stående maritime styrker (NATO *Standing Naval Force*, og beredskapsstyrker (NATO *Response Force*). Luftforsvaret har gjenopptatt deltakelsen i NATOs luftpatruljering fra Island (*Iceland Air Policing*) – nå med F-35. I tillegg fortsetter NATO å øke prioriteringen av reaksjonsstyrkene, og norsk personell står på kontinuerlig beredskap. Spennet i forventningene til norsk personell i utlandet er stort. Oppgavene de skal løse er krevende og varierte.

Sikkerheten til personellet står øverst på agendaen når militære bidrag ute blir diskutert. Deltakelse i internasjonale operasjoner vil alltid inne-

bære ulike typer risiko. Sikkerhetssituasjonen i mange operasjonsområder er krevende. Forsvarets personell har deltatt i kamphandlinger i noen operasjoner. I andre oppdrag, der de ikke deltar aktivt i kamphandlinger, er det likevel en risiko for å bli utsatt for målrettede angrep, komme i skuddlinjen eller utsettes for terrorhandlinger, kidnapping, miner eller andre uforutsigbare trusler.

Personellet nedlegger en enorm innsats for å ivareta Norges sikkerhet og nasjonale interesser. Tilbakemeldingene fra NATO, FN og andre er entydige: Norske soldater presterer på et meget høyt nivå.

3.2 Veteranbegrepet

Begrepet «veteran» blir i denne meldingen gjennomgående brukt om personell som har deltatt i internasjonale operasjoner. Tradisjonelt brukes veteranbegrepet også om blant annet krigsseilere og soldater som deltok i andre verdenskrig, Tysklandsbrigaden og FN-operasjoner. Noen ser det slik at begrepet favner alle som har gjennomført militær førstegangstjeneste.

Figur 3.2 KNM Helge Ingstad deltok i operasjonen med å hente ut kjemiske stridsmidler fra Syria (OPCW-FN-operasjonen).

Foto: Marthe Brendefur, Forsvaret

Det er ubestridt at alle som har deltatt i øvelser og trening eller i fredsoperativ tjeneste for Norge, enten det skjer her hjemme eller i andre NATO-land, har gjort en viktig innsats. Norsk trygghet og sikkerhet er avhengig av helheten i denne innsatsen. I denne meldingen brukes imidlertid betegnelsen «veteran» om personell som deltar eller har deltatt i internasjonale operasjoner. Dette er i tråd med stortingsmelding nr. 34 handlingsplan og oppfølgingsplan. Denne innsatsen skiller seg fra andre former for militær aktivitet, fordi den innebærer deltakelse i risikofylte operasjoner i krigsområder.

Mange militært tilsatte i Forsvaret har minst én deployering bak seg og er derfor veteraner. De aller fleste veteraner er likevel tidligere tjenestegjørende og har sin tilhørighet til sivil sektor.

Personell fra politiet deltar også i internasjonale operasjoner for Norge, enkelte steder side om side med militært personell. Justissektoeren betegner imidlertid ikke sitt personell i internasjonale operasjoner som «veteraner», og begrepet blir derfor heller ikke brukt om gruppen i denne meldingen.

3.3 De norske veteranene

Siden 1947 har mer enn 100 000 kvinner og menn deltatt i internasjonale operasjoner for Norge, i fire verdensdeler, i mer enn 40 land og i over 100 operasjoner. De har fylt funksjoner i alle forsvarsgrener, på land, i lufta og på sjøen. De har vært i strid, hatt støttefunksjoner og planlagt og ledet operasjoner. De har løst oppdrag under press og under alle slags forhold. De har måttet ta vanskelige valg på kort tid under krevende betingelser, og ofte i uoversiktlige situasjoner. De har utsatt seg selv for fare, og har måttet ta liv. De har opparbeidet seg en enorm kompetanse, utviklet seg som mennesker, fått trening i å lede og planlegge komplekse oppdrag, og de har lært seg å løse oppdrag og bo tett sammen med mennesker fra andre nasjoner, samfunn og kulturer.

Operasjonene har vært gjennomført i ulike styrkestrukturer. De har vært ledet av FN, NATO, EU eller OSSE. Andre har vært del av en koalisjon. Operasjonene har en enorm spennvidde: fra tradisjonell fredsbevaring via fredsoppretting, til rene kampoperasjoner – med eller uten våpen. De har variert i utstrekning og størrelse – fra de stør-

Figur 3.3 Luftforsvarets NAD Bell 412 SP helikoptre opererte i Afghanistan fra april 2008 til oktober 2012.

Foto: Torbjørn Kjosvold, Forsvaret

ste troppebevegelser etter andre verdenskrig til beskjedne innsatser.

Norge har i dag ca. 39 000 veteraner som har tjenestegjort fra 1978 fram til i dag. Om lag 7 000 er stadig tjenestegjørende i Forsvaret, med erfaring fra internasjonale operasjoner. De sendes i hovedsak ut fra avdelinger i Hæren, Sjøforsvaret, Luftforsvaret, Forsvarets spesialstyrker og Forsvarets sanitet. I tillegg bidrar alle driftsenheter i Forsvaret med mindre enheter og enkeltpersonell

Tabell 3.1 Antall internasjonale operasjoner Norge har deltatt i siden 1947, fordelt på geografiske regioner.

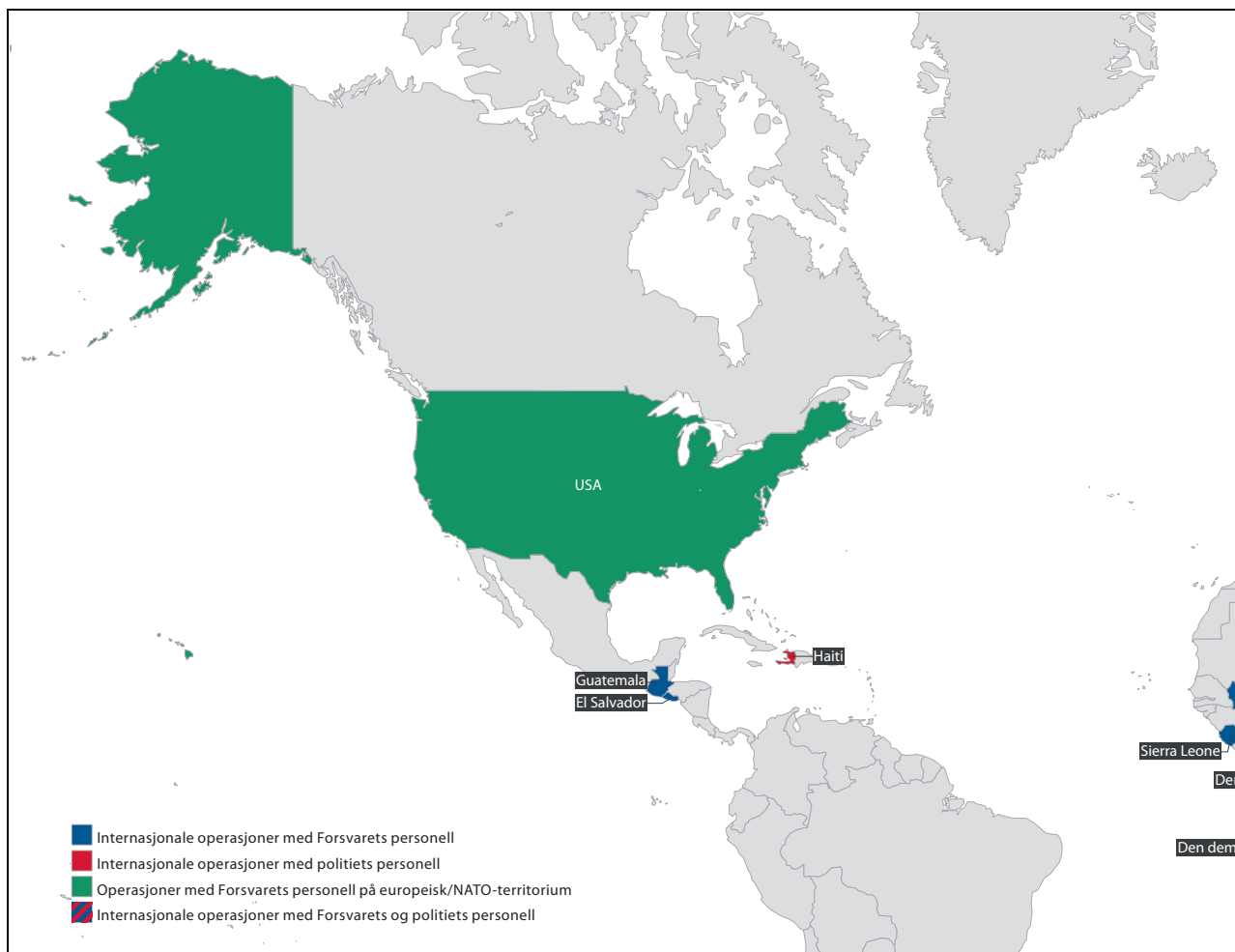
Geografisk region	Antall operasjoner
Europa	35
Afrika	26
Midtøsten	20
Asia	17
Amerika	3
Sum	101

inn i styrkebidragene, og som stabspersonell eller observatører. I volum bidrar Hæren og spesialstyrkene med flest soldater, men dette kan endre seg basert på politiske beslutninger, etterspørsel og tilgjengelighet av kapasiteter.

De fleste reiser ut og kommer tilbake med sine avdelinger. Et unntak er FN-observatørene, som i hovedsak reiser ut alene. De bærer ikke våpen, opererer med partenes samtykke og er avhengige av partenes samarbeidsvilje.

De fleste som deltar i internasjonale operasjoner i dag er fast ansatt i Forsvaret. Tilsvarende gjelder politipersonell som er ansatt i justissektoren. Forsvaret rekrutterer også personell som har avtjent førstegangstjeneste og tidligere har hatt et tilsetningsforhold til Forsvaret, samt personell som besitter spisskompetanse for å bekle ulike stillinger i styrkebidragene. Helsepersonell, veterinærer og håndverkere er eksempler på det. Felles for disse er at de har et sivil yrke som de har permisjon fra så lenge de tjenestegjør i internasjonale operasjoner. De er alle veteraner, uavhengig av om de er militære eller sivile, om de er stadig tjenestegjørende eller har avsluttet sin tjeneste i Forsvaret.

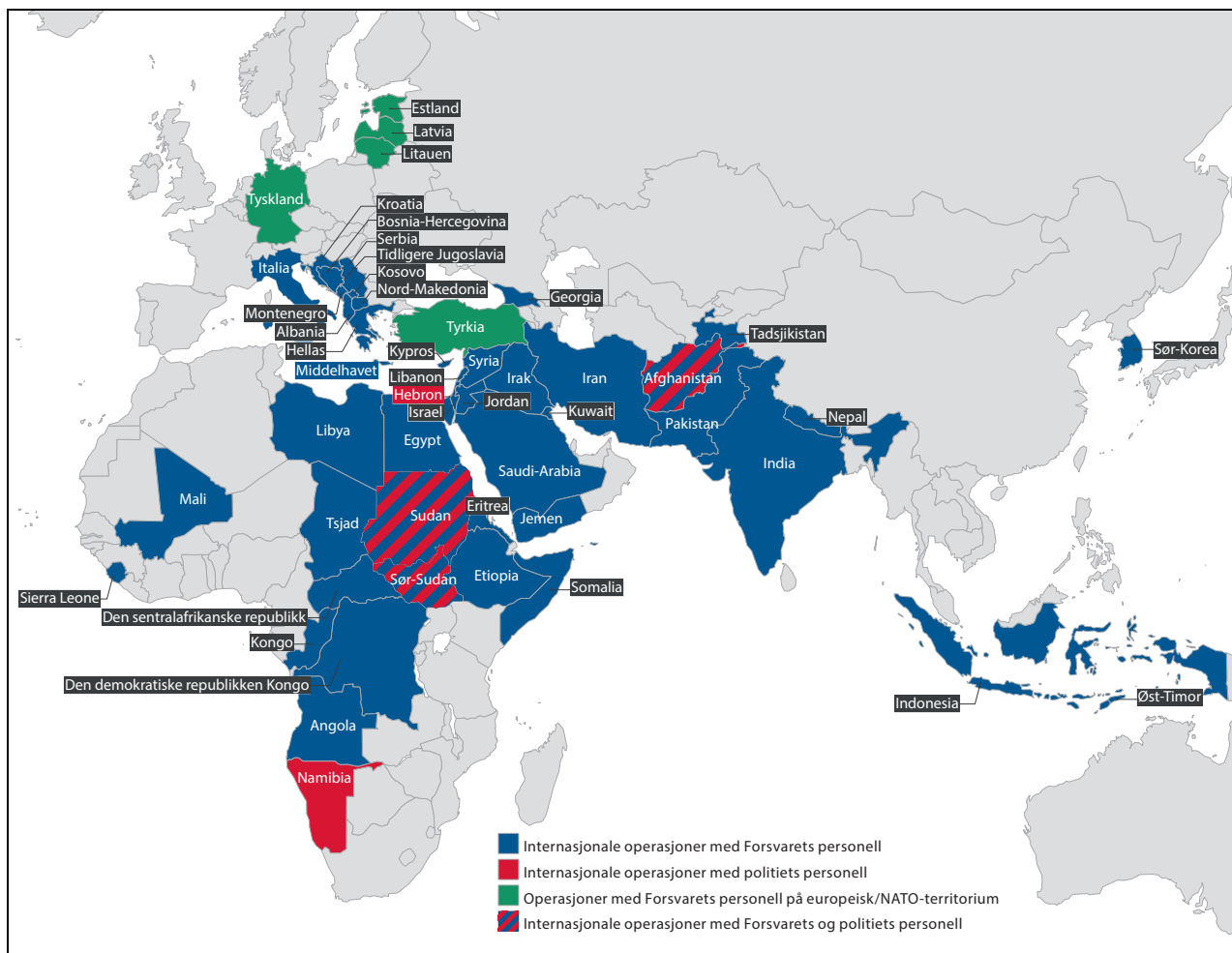
Figur 3.4 Kartet viser områder der Forsvaret og politiet har deltatt i internasjonale operasjoner.

Kilde: Forsvaret

Tabell 3.2 De største operasjonene, målt i antall norsk personell. Oversikten gjelder unike personer, ikke deployeringer

Operasjon	Periode	Antall unike personer (avrundet)
Tysklandsbrigadene	1947–1953	50 000
Gaza	1956–1967	11 000
Kongo	1960–1964	1 200
Libanon	1978–1998	22 500
Balkan	1992–2008	15 000
Afghanistan	2002–2014	9 200

Figur 3.5 Kartet viser områder der Forsvaret og politiet har deltatt i internasjonale operasjoner.

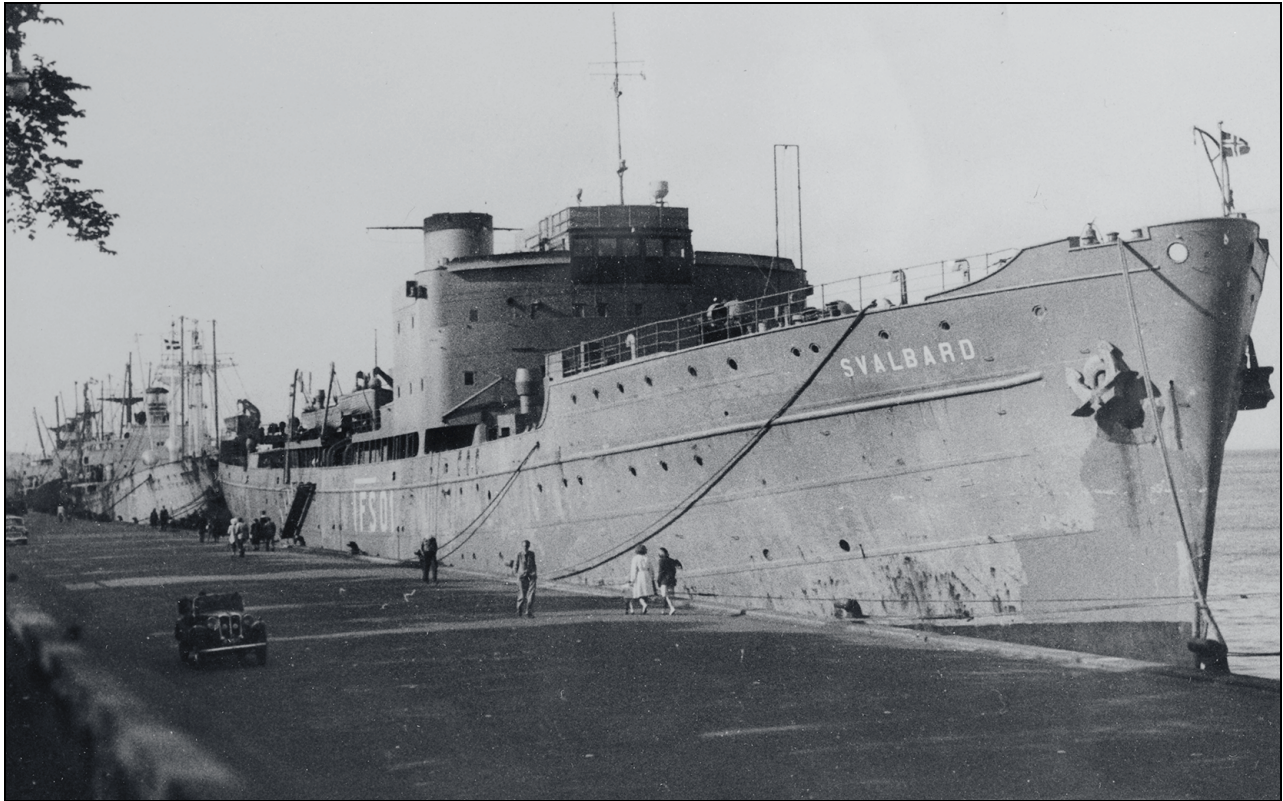
Kilde: Forsvaret

3.4 Norges internasjonale militære engasjement – en historisk linje

Andre verdenskrig markerte et skille i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk. Den tidligere nøytralitetspolitikken ble forlatt. Internasjonalt og transatlantisk samarbeid kom til å utgjøre grunnsteiner i forsvars- og sikkerhetspolitikken. Fra slutten av 1940-årene har norsk personell deltatt i en lang rekke militære operasjoner utenlands for å skape, bevare eller gjenopprette fred og stabilitet. Fram til omkring 1990 var operasjonene Norge deltok i av fredsbevarende karakter. Tjenesten kunne være krevende nok, og til tider farefull. Internasjonale operasjoner ble ikke betraktet som et primæroppdrag for Forsvaret. Med åpningen for fredsopprettende operasjoner etter den kalde krigen, og mer offensivt pregede NATO- og koalisjonsoperasjoner fra århundreskiftet, ble internasjonale operasjoner ansett som del av primæroppdraget. Dermed økte også kravene til seleksjon av

personellet. Det samme gjaldt kravene til forberedelser, utdanning og trening. Over de seneste tiårene har dette ført til en økende profesjonalisering. Operasjonenes skarpere karakter har gjort at mange av de yngre veteranene har en noe annerledes erfaring fra internasjonale operasjoner enn sine eldre kolleger.

De fleste internasjonale militære operasjoner som Norge har bidratt i har vært FN- eller NATO-operasjoner. Deltakelsen i okkupasjonen av Tyskland 1947–1953 skyldtes imidlertid ikke medlemskapet i FN. Norge deltok i okkupasjonen av det slagne Tyskland etter henstilling fra britiske myndigheter, som ledd i en viss byrdefordeling blant seiersmaktene. De som tjenestegjorde i Tysklandsbrigadene var hovedsakelig unge menn i førstegangstjeneste. De fikk seks måneder grunnleggende opplæring i Norge og seks måneder ved avdeling i Tyskland. 41 norske soldater mistet livet under tjenesten i Tyskland, de fleste av dem grunnet ulykker og sykdom.

Figur 3.6 KNM Svalbard ble brukt til å frakte soldater i Tysklandsbrigaden mellom Norge og Tyskland.

Foto: Forsvarsmuseet

Norske offiserer har tjenestegjort som militære observatører i konfliktområder siden 1940-tallet. De første reiste ut i 1949 til FNs observatørkorps i Kashmir, i forbindelse med konflikten mellom India og Pakistan.

Den militære observatørstyrken *United Nations Truce Supervision Organization* (UNTSO) i Midtøsten ble opprettet i 1948. Norge har sendt observatører til UNTSO siden 1956. Flere enn 500 norske kvinner og menn har tjenestegjort i Egypt, Israel, Jordan, Libanon og Syria i den forbindelse. Yrkesoffiserer og vernepliktige offiserer har gjort tjeneste som militære observatører etter søknad. En nordmann ble skutt og drept i tjeneste for FN i Jerusalem i 1948. Norske kvinner og menn har, foruten i Kashmir og Midtøsten, deltatt i observatøroperasjoner blant annet i Den persiske golf, Afrika, Mellom-Amerika og på Balkan.

Midtøsten har vært et konfliktområde i hele etterkrigstiden. En rekke fredsoperasjoner er iverksatt i denne ustabile regionen. I november 1956 ble den fredsbevarende styrken *United Nations Emergency Force* (UNEF) opprettet, og det norske bidraget kom meget raskt på plass. UNEFs oppdrag var å overvåke tilbaketrekkingen av styrker og at våpenstillstandsavtalen ble oppfylt. Hver norske kontingent besto av om lag 500

personer, som vaktstyrker og sanitetspersonell. Vaktstyrken var bygd omkring et geværkompani som inngikk i den dansk-norske DANOR-bataljonen. Tett nordisk samarbeid på avdelingsnivå var et konsept som skulle komme til å bli brukt også senere i internasjonale operasjoner. Personellet var i stor grad rekruttert fra stående avdelinger. Vernepliktig personell i førstegangstjeneste deltok, sammen med offiserer og befal. Det var vanskelig å skaffe nok vernepliktige, så beordring ble brukt i enkelte tilfeller. Spesifikke forberedelser før utreise var lite omfattende.

Forsvaret har rekruttert og utdannet personellet til internasjonale operasjoner på forskjellige måter. Det samme gjelder oppsetting og avvikling av avdelingene. Fra midten av 1960-tallet ble det etablert en modell som virket fram til omkring 2000. I bunnen lå systemet med en FN-beredskapsstyrke, som skulle sørge for tilgjengelig personell når et styrkebidrag på kort varsel skulle settes opp. En svakhet ved dette systemet viste seg når kontingentene skulle avløses, hver sjettemåned. Da ble kvalifisert personell rekruttert via annonsering i pressen. Også mye av befalet i disse avdelingene ble rekruttert blant vernepliktige med gjennomført førstegangstjeneste. I tillegg utgjorde personell med forlenget kontrakt – reka-

Figur 3.7 Operasjonen i Gaza varte fra 1956 til 1967.

Foto: Forsvarsmuseet

pitulering, «rekap» – en til dels betydelig andel av mange kontingenter.

FN ønsket at medlemslandene skulle kunne stille styrker på kort varsel ved behov. Oppsettingen av de norske bidragene til Egypt i 1956 og Kongo i 1960 viste god evne til improvisasjon. Et nordisk samarbeid om beredskapsavdelinger for FN-operasjoner kom på agendaen i 1960. Stortinget behandlet planen for en FN-beredskapsstyrke i 1964. Styrken var basert på frivillighet og besto av 1 330 personer fra alle forsvarsgrener. Mesteparten av befalet, stabspersonellet, observatørene og Luftforsvarets andel skulle bestå av tjenestegjørende personell. For Hærens vedkommende var det tale om tjenestegjørende befal, personell som hadde fullført sin førstegangstjeneste, ikke-tjenestegjørende vernepliktige eller beordret personell i førstegangstjeneste. For Sjøforsvarets vedkommende ville personell om bord på fartøy dels bestå av vernepliktige i førstegangstjeneste.

De frivillige inngikk kontrakt om to års beredskap. De forpliktet seg til å delta i utenlandsoperasjoner i inntil seks måneder, med seks ukers trening i forkant. Som en del av beredskapen skulle deler av styrken trene sammen hvert år. I 1968 var styrken ferdig oppsatt og ble meldt klar.

Da henstillingen om å stille styrker til FN-operasjonen i Libanon kom i 1978, var det elementer fra FN-beredskapsstyrken som ble mobilisert. Deler av styrken hadde vært inne til repetisjonsøving i 1977, men hadde ikke spesifikk trening for operasjoner i Midtøsten. FN-operasjonen i Libanon preget norsk internasjonal innsats i mange år. Til sammen 21 326 norske menn og kvinner tjenestegjorde i *United Nations Interim Force in Lebanon* (UNIFIL) fra 1978 til 1998. 21 av dem omkom.

Det som kan kalles Libanonmodellen hvilte på to pilarer: rekruttering av enkeltpersoner fra det sivile og en kort treningsperiode før deployering. Modellen hadde fungert godt da fredsbevarende operasjoner ikke stilte veldig høye krav til samtrening, og arbeidsmarkedet ga rikelig tilgang på søkere til stillinger i internasjonale operasjoner. Mangfoldet av kompetanse blant personellet bidro til at norske avdelinger i fredsbevarende operasjoner hadde gode forutsetninger for å lykkes.

Fredsopprettende operasjoner fra 1990-tallet stilte imidlertid høyere krav til militær utdanning. Utdanningsperioden ble forlenget. Likevel fylte fortsatt vernepliktige og sivile enkeltpersoner listene over de tjenestegjørende. Den gjennomgående utdanningsordningen, med vekt på

Figur 3.8 Norske UNIFIL-soldater på patrulje i Libanon.

Foto: Torbjørn Kjosvold, Forsvaret

samtrening av avdelinger, ble innført etter hvert. Personell som i løpet av førstegangstjenesten meldte seg frivillig til en internasjonal operasjon, ble utdannet sammen før deployering.

Etter den kalde krigen – større variasjon

Da den kalde krigen endte omkring 1990, økte etterspørselen etter avdelinger til internasjonale operasjoner. Operasjonene endret karakter. NATOs strategiske konsept fra 1991 hjemlet alliansens bruk av militærmakt utenfor medlemsstatenes geografiske mandatområde. NATOs evne til å gjennomføre robuste operasjoner gjorde at denne organisasjonen ledet an under flere av de store operasjonene fra 1990-årene.

Borgerkrig og statsoppløsning i Somalia skapte tidlig på 1990-tallet en situasjon som påkalte FNs reaksjon. I september 1992 rettet FN en forespørsel til Norge om å stille et lite stabskompani for drift av hovedkvarteret i en FN-styrke. Som ved flere tidligere anledninger gikk beslutningsprosessen hos norske myndigheter meget raskt. Via annonsering i pressen ble personellet rekruttert blant vernepliktige sivile med minimum gjennomført førstegangstjeneste. FN-beredskapsstyrken var på dette tidspunktet i

hovedsak bundet opp i Libanon, så bidraget til Somalia-styrken ble satt opp separat. Naturlig nok hadde ingen av dem som ble rekruttert tjenesteerfaring fra Somalia. Det viste seg at de fleste av dem hadde bakgrunn fra Libanon. Stabskompaniet drev vakthold, eskorte, sanitetstjeneste, forpleining og andre tjenester forbundet med driften av hovedkvarteret til *UN Operation in Somalia* (UNOSOM). Misjonsspesifikk opplæring i forkant var begrenset. I alt tjenestegjorde 350 norske kvinner og menn i UNOSOM. En norsk menig ble drept i en ulykke under tjenesten.

Oppløsningen av Jugoslavia i 1991–1992 førte til opprettelsen av *United Nations Protection Force* (UNPROFOR) i 1992. UNPROFOR skulle få slutt på krigshandlingene. Styrken kom til å telle over 38 000 personer etter hvert, inkludert 700 observatører og 800 sivile politifolk. Norge bidro med transportkontrollenheter, observatører, en ambulansenhet, en ingeniørtropp og et sanitetskompani, i tillegg til en helikoptervering. En logistikkbataljon kom på plass i 1994. Flere enn 3 000 norske kvinner og menn tjenestegjorde i UNPROFOR, hovedsakelig i Kroatia og Bosnia-Hercegovina. Fire norske personer omkom i tjenesten. Konflikten var vanskelig å løse. I 1995 avløste NATO-styrken *Implementation Force* (IFOR) UNPROFOR.

Figur 3.9 Minerydding i Afghanistan.

Foto: Kim A. Gulbrandsen, Forsvaret

IFOR besto av 60 000 soldater og hadde mandat og utrustning for å kunne drive fredsopprettning. Mange av dem som tjenestegjorde i UNPROFOR på det tidspunktet, fortsatte i IFOR. Etter ett år overtok *Stabilization Force* (SFOR) for IFOR. En norsk infanteribataljon erstattet logistikkbataljonen. SFOR var innrettet på å ivareta de sivile delene av Dayton-avtalen.

Norge deltok med jagerfly i den NATO-ledete luftoperasjonen *Allied Force* over Kosovo og Serbia i 1999. *Allied Force* la grunnlag for å sette inn bakkestykker *Kosovo Force* (KFOR). Spesialsoldater fra Hærens jegerkommando var blant de første som kom på plass. Telemark bataljon (TMBN) var opprettet i 1993 for å kunne inngå i NATOs utrykningsstyrker. Fra høsten 1999 inngikk TMBN i KFOR. KFORs oppdrag var å sørge for at stridighetene i Kosovo ikke ble gjenopptatt og legge til rette for en fredelig utvikling. Frem til 2004 deltok Norge med et stort bidrag til KFOR. Fra da av førte økende behov i Afghanistan til at bidraget i Kosovo ble trappet ned.

Innsatsstyrkene – ytterligere profesjonalisering

NATOs strategiske konsept fra april 1999, og alliansens operasjoner mot den føderale republik-

ken Jugoslavia samme år, førte til ytterligere krav til profesjonalitet. Enda mer enn før betydde det nye konseptet operasjoner utenfor medlemsstatenes mandatområde, såkalte out-of-area-operasjoner. St.meld. nr. 38 (1998–1999) *Tilpasning av Forsvaret til deltagelse i internasjonale operasjoner* introduserte Forsvarets innsatsstyrker. Hensikten var blant annet å etablere et mer fleksibelt system for krisehåndtering og deltakelse i internasjonale operasjoner, blant annet gjennom økt beredskap og et bedre rekrutteringssystem. Ordningen med innsatsstyrker avløste FN-beredskapssystemet fra 1960-tallet. Fleksible innsatsstyrker skulle kunne settes inn både ute og hjemme.

Operasjoner i Afghanistan har i høy grad preget norsk militær virksomhet internasjonalt siden århundreskiftet. Norge har deltatt i flere forskjellige misjoner, og med en rekke forskjellige styrkebidrag. Etter terrorangrepene i USA i 2001 ble *Operation Enduring Freedom* (OEF) etablert for å bekjempe terrorisme. Mange land deltok i den USA-ledete koalisjonen. Taliban-regimet falt, men kampen mot terrorisme fortsatte. Norge bidro med blant annet F-16 jagerfly, eksplosivryddere, transportkontrollenheter og C-130 transportfly. Norske spesialstyrker har løst

Figur 3.10 En soldat fra Norwegian Task Unit (NORTU) 5 holder en leksjon om søk og håndtering av improviserte bomber (IED) i Rawah i Irak.

Foto: Brage Steinson Wiik-Hansen, Forsvaret

oppdrag i Afghanistan mange ganger. I 2006 avsluttet Norge bidraget til OEF for å rette innsatsen inn mot *International Security Assistance Force* (ISAF). ISAFs oppdrag var å støtte statsbyggingen i Afghanistan. Norge sto for ledelsen av blant annet et *Provisional Reconstruction Team* i Meymaneh fra 2004 til 2012. Her samvirket militære styrker og sivile aktører om et spekter av oppgaver. ISAF ble avsluttet i 2014. Norske styrker har siden den gang fortsatt drevet trening, rådgivning og assistanse til afghanske sikkerhetsstyrker i rammen av operasjonen *Resolute Support Mission*. Ti norske kvinner og menn har falt i tjeneste i Afghanistan.

Norge har bidratt med styrker til flere operasjoner i Irak siden 2003. Norge deltok ikke i invasjonen av Irak, men i den etterfølgende oppbygingsperioden, blant annet med et maskin- og konstruksjonskompani og en ingeniørvdeling fra TMBN. Norge var blant annet involvert i prosjekter i forbindelse med forbedring og gjenoppbygging av infrastruktur og irrigasjon til landbruk. Spesialister på eksplosiver bidro også til ødeleggelse av store mengder våpen og miner. Kirurgiske enheter og spesialstyrker er andre kapasiteter som har inngått i norske bidrag. Trening og

rådgivning av irakiske sikkerhetsstyrker har vært en viktig del av oppdraget.

3.5 Profesjonalisering av soldatrollen

Et endret sikkerhetspolitisk bilde, sammen med behovet for omstilling i Forsvaret, både med tanke på effektivisering og modernisering, har ført til en profesjonalisering av soldatrollen. Mer kompliserte og krevende oppdrag stiller strenge krav til forberedelser, utdanning og trening av de enkelte soldatene og avdelingene. Denne utviklingen har pågått siden 1990-årene, og gjennomsyrrer i dag hele Forsvaret.

Deltakelse i utenlandsoperasjoner har blitt en karakteristisk del av Forsvarets virksomhet. Personellsammensetningen videreutvikles derfor slik at en større andel medarbeidere kan disponeres til internasjonale operasjoner, både militært og siviltsatsatte.

Det har etter hvert blitt en dreining mot en ny soldatkultur. Veteraner fra internasjonale operasjoner besitter en unik profesjonskompetanse, og har gjerne erfaring fra flere kontingenter ute med sin avdeling. Disse soldatene holder et høyt profe-

Boks 3.4 Personlige erfaringer, sitater:

Med en mastergrad i sikkerhetspolitikk fra London trodde jeg at jeg visste litt om hvordan verden der ute fungerte. Det gjorde jeg ikke.

Kvinne, tjenestegjorde i Tsjad

Jeg er glad for at jeg reiste til Bosnia. Det opplevdes meningsfullt å ha vært med på å hjelpe mennesker.

Mann, tjenestegjorde i Bosnia-Hercegovina

Jeg opplevde min hverdag som meningsfylt og vellykket, selv om misjonen ikke ble noen suksess. Under oppdraget lærte jeg meg selv å kjenne i svært pressede situasjoner. Jeg klarte å være konstruktiv og rolig, selv i kaoset. Selv om det var godt å reise hjem, kjente jeg samtidig en stor sorg for alle menneskene jeg hadde møtt, og som måtte bli igjen.

Kvinne, tjenestegjorde i Syria

Det er verdt å bidra. Jeg skriver min historie, fordi jeg er en av de som kom tilbake i live. Jeg ble truffet av en granatsplint bak venstre øre, som igjen forårsaket minnetap og mange år med frafall fra det jeg trodde skulle bli livet. Jeg er ikke bitter i dag, men takknemlig, tross alt, for at jeg lever, redusert selvfølgelig, fordi splinten traff lillehjernen, minnesenteret og forårsaket en del uvanlige hendelser. Uansett mener jeg at det var verdt å være med å redde liv under slike uheldige omstendigheter, og at det nytter å gjøre en innsats for andre, både i krig og i fredstid. For meg ble det en forandring av livet og min helse, men jeg angrer det ikke at jeg fikk muligheten å bidra. Jeg hadde bare uflaks!

Kvinne, tjenestegjorde på Balkan

Da jeg startet i sivil jobb merket jeg at min bakgrunn fra Forsvaret, der jeg spesielt var vant med å jobbe under krevende forhold, ble lagt merke til. Jeg fikk også tilbakemelding på at jeg hadde høy arbeidsmoral og ofte satte organisasjonens behov foran mine egne.

Som tidligere profesjonell soldat hadde jeg også opparbeidet meg høy team-kompetanse, og hadde erfaring med å finne og utfylle min rolle i et team, også i ekstremt krevende situasjoner for den enkelte og teamet.

En av de viktigste erfaringene jeg tok med meg fra TMBN var omstillingsevne. Soldatyrket innebærer stor grad av usikkerhet som må håndteres til enhver tid, og dette har vært spesielt nyttig i et internasjonalt miljø.

Tidligere soldat i TMBN

Min bakgrunn fra TMBN har utvilsomt gjort meg mer effektiv i den jobben jeg har nå. Allerede under jusstudiene merket jeg at erfaringene fra Forsvaret bidro til mer selvdisciplin og mer struktur.

Etter at jeg kom ut i arbeidslivet igjen etter studietiden, er ferdighetene jeg lærte i Forsvaret om planlegging og organisering spesielt nyttige. Kunnskap om å prioritere og vektlegge risikovurdering er også gode erfaringer jeg har tatt med meg. Særlig i kompliserte saker har bakgrunn fra Forsvaret vist seg å være et unikt og verdifullt erfaringsgrunnlag som har gitt min arbeidsgiver mye merverdi.

Tidligere soldat i TMBN

sjonelt nivå, og har stor fagkompetanse, fleksibilitet og omstillingsevne. Det gjør dem til kulturbærere med høy status i organisasjonen.

Kompetansen som den enkelte opparbeider seg i utenlandstjeneste varierer med operasjon og tjenestestilling. En felles erfaring som de fleste har med seg hjem er likevel økt kunnskap om andre språk, kulturer og samfunn. Større fokus på kulturforståelse i Forsvarets utdanning har bidratt til at mange har utviklet en bedre forståelse for både egen rolle og livssituasjonen til de menneskene man har møtt gjennom tjenesten.

I tråd med Norges innsats for kvinner, fred og sikkerhet, har økt deltakelse av kvinner og et tydeligere kjønnsperspektiv i operasjonene vært viktig. Erfaringer fra operasjoner i kjønnssegregerte samfunn som Afghanistan har vist at kvinners deltakelse og medvirkning er avgjørende for å kommunisere og samhandle med den kvinnelige delen av befolkningen. Kjønnsperspektivet har også bidratt til at mange har opparbeidet seg en bredere og mer kompleks forståelse for betydningen av kvinner, menn og barns særegne per-

Figur 3.11 Flyktningeleiren i Bentiu i Sør-Sudan.

Foto: Politidirektoratet

spektiver, forutsetninger og behov i krigs- og konfliktsituasjoner.

Kompetansen som soldatene opparbeider seg i utenlandstjenesten er svært nyttig for Forsvaret, både i nye utenlandsoppdrag og i andre deler av virksomheten. Den er også nyttig for hele samfunnet, og for arbeidsgivere i sivil sektor.

Forsvaret er i økende grad avhengig av å utnytte kompetansen til soldater som har sluttet i Forsvaret, blant annet for å dekke behov i innsatsstyrkene. Mange veteraner som slutter i Forsvaret er fortsatt reservister, enten fordi de står i den aktive reserven og trener og øver med sin avdeling, eller fordi de fortsatt har tjenesteplikt i henhold til verneplikten som udisponert reserve. Reservistene fyller viktige funksjoner for Forsvaret, men har sitt primære virke i det sivile. Heimevernssoldaten er det klassiske eksempelet, men det er reservister i stort sett alle deler av Forsvaret. Dette betyr at veteranene som har sluttet fortsatt utgjør en viktig ressurs for Forsvaret.

Vi kjenner foreløpig ikke de helsemessige ettervirkningene som kan komme etter de store kontingentene i Afghanistan fram til 2014. Vi har heller ikke oversikt over konsekvensene av utviklingen mot mindre bidrag og flere enkeltindivider

i utenlandsoppdrag. Framtidens veteranpolitikk må ta høyde for det vi ikke vet om framtidens veteranpopulasjon og deres behov. Arbeidet med å bygge gode systemer for ivaretagelse og oppfølging i sivil sektor må derfor fortsette. Dette gjelder selv om det er færre som deltar i internasjonale operasjoner nå enn tidligere, og selv om soldatene er mer profesjonelle enn før.

3.6 Justissektorens personell

3.6.1 Politiet

Norsk politi har deltatt i internasjonale fredsbevarende operasjoner siden 1989. Personellet har hovedsakelig blitt sendt til internasjonale operasjoner i land der den normale samfunnsstrukturen har brutt sammen som følge av krig eller konflikt. Politiet har hatt over 1 500 personer i internasjonale operasjoner, fordelt på 32 land over hele verden, fra Øst-Timor i øst, Balkan i nord, Namibia i sør til El Salvador i vest.

Bidrag til FN-operasjoner har vært den mest omfattende oppgaven for politiets personell. I mindre omfang har politiet deltatt i EU- og OSSE-operasjoner, samt i bilaterale bidrag. Av de sistnevnte er *Norwegian Police Support to the Afghan Authori-*

Tabell 3.3 Tabellen viser antallet internasjonale operasjoner der Norge har bidratt med personell fra politiet, fordelt på geografiske regioner siden 1989.

Geografisk region	Antall internasjonale operasjoner
Midtøsten	14
Asia	8
Europa	16
Latin-Amerika	4
FN New York	2
Sum	44

Kilde: Politidirektoratet

ties (NORAF) og *Temporary International Presence in Hebron* (TIPH) de største. Fra 2006 har politiet deltatt med personell til *European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union* (Frontex). Frontex skal støtte medlemsstatene i EU/Schengen og sikre samhandlingen mellom medlemsstatene, for å oppnå en mer effektiv kontroll av yttergrensene. I 2019 ble Frontex gitt et nytt og utvidet mandat, hvilket betyr at det etableres en operativ styrke som i 2027 vil utgjøre en grensepoliti-pool på 10 000 menn og kvinner. Dersom Norge slutter seg til den nye rettsakten, vil dette innebære en økt forpliktelse til å bidra med personell og teknisk utstyr til Frontex. Dette er oppdrag av kortere varighet, ca. fire til åtte uker.

Pr. november 2019 deltok 28 norske politikvinner og -menn i internasjonale operasjoner. Personellet er fordelt på FN-operasjoner i Sør-Sudan, Mali, Colombia og Jemen.

FN-politiet har de siste ti årene gjennomgått en betydelig profesjonalisering. Dette er et resultat av det økte fokuset på justisoppgaver i FNs Sikkerhetsråds mandater. Mer spesifikt for FNs politiavdeling er det viktig å trekke fram Det strategiske rammeverket for polititjeneste. Implementeringen av dette norskfinansierte tiltaket har hevet kvaliteten i hovedkvarter og felt. Etableringen av spesialiserte polititeam, samt en grundigere opplæring og kvalitetssikring av FNs sikkerhets- og nærforsvarspoliti (*Formed Police Units*), har bidratt til ytterligere profesjonalisering av FN-politiet. Parallelt med denne utviklingen har politiets oppgaver økt i kompleksitet og omfang. FN har på denne bakgrunn oppfordret til bruk av team som gir kompetanseheving på

Tabell 3.4 Tabellen viser antall politipersonell i de største internasjonale operasjonene.

Operasjon	Tidsperiode	Antall politipersonell
Tidligere Jugoslavia	1992–2014	624
Sudan/Darfur/Sør-Sudan	2005–2020	186
Afghanistan	2003–2011	168
Hebron	1997–2019	186
Haiti	2010–2019	47
Sum		1 211

Kilde: Politidirektoratet

spesielle fagfelt, for å gjøre arbeidet mer målbart og effektivt. Dette krever mer spesialisert og spisset kompetanse blant personellet. Innen fagområder som organisert kriminalitet, menneskesmugling og seksuelle overgrep etterspørres ofte spesialkompetanse.

Blant politipersonell som har deltatt i internasjonale operasjoner, mener flertallet at erfaringene fra tjenesten er relevant for den daglige tjenesten i Norge. Særlig framheves den personlige utviklingen, evnen til å håndtere stress og risiko, samt kulturell kompetanse. Mange kommer hjem med økt lederkompetanse, administrativ erfaring og kunnskap om internasjonal kriminalitet. Flertallet mener at utenlandserfaring med fordel kunne være tillagt mer vekt når personellet etter endt utenlandsopphold skal tilbake til arbeidsoppgaver i politiet i Norge. Dessuten burde slik erfaring bli tillagt vekt ved søknad på stilling og avansement.

3.6.2 Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap (DSB)

DSB har gitt støtte til internasjonale humanitære operasjoner siden slutten av 1990-tallet, gjennom konseptene *Norwegian Support Team* (feltmessige servicemoduler, herunder telt) og *Norwegian UNDAC Support* (feltmessig IKT-støtte). I 2018 ble et norsk *Emergency Medical Team* (EMT) sertifisert. Teamet er etablert og organiseres i samarbeid med norske helsemyndigheter. I tillegg bistår DSB med sekondering av enkelttekster gjennom FN og EU ved internasjonale katastrofer. DSB har avtaler med ulike FN-organisasjoner, og

deltar aktivt i samarbeid med søsterorganisasjoner i andre land om planlegging og gjennomføring av sitt internasjonale arbeid.

Internasjonale oppdrag er blitt mer komplekse og sammensatte de siste årene. Det er derfor økt fokus på ivaretagelse av personell før, under og etter oppdraget. Personellet i DSBs internasjonale konsepter rekrutteres fra alle sektorer i samfunnet, som helsevesen, politi, brannvesen, Sivilforsvaret og privat sektor. De selekteres og gis opplæring i forkant, herunder obligatorisk sikkerhetsopplæring. Personellet må gjennomføre obligatorisk debrief etter hjemkomst, og får ved behov oppfølging fra kvalifisert personell. Personellet må også gjennomføre en obligatorisk medisinsk utsjekk, både før og etter oppdrag. Dette gjøres i samarbeid med Forsvarets sanitet (FSAN). DSB er omfattet av tiltakene i handlingsplanen «I tjeneste for Norge», og har deltatt sammen med Forsvaret og politiet i dette arbeidet. Det inkluderer også forebygging av brudd på etiske retningslinjer for humanitært arbeid, med egne etiske retningslinjer for personellet. Alt personell ansettes midlertidig av DSB under opplæring, øvelser og skarpe oppdrag.

Pr. 2019 besto DSBs personellstyrkebrønn av rundt 150 personer. De aller fleste oppdragene har funnet sted i Afrika og Asia, samt Karibia. Fra det første oppdraget i 1999 til i dag, har DSB deltatt i 50 store og små humanitære oppdrag. Disse dekker et stort spenn, fra deltakelse med én til to IKT-eksperter for FNs krisevurderingsteam, til store teltleirer. Eksempler er jordskjelvet i Haiti i 2010 og ebola-krisen i Vest-Afrika i 2015. Det norske EMTet løste oppdrag i Samoa i forbindelse med et meslingutbrudd i 2019. Oppdragene i regi av DSB varer vanligvis fra to til åtte uker, avhengig av hvilken type innsats som kreves.

3.7 Utenrikssektorens personell

Norge bidrar aktivt med freds- og forsoningsarbeid i mange konfliktområder i verden, som tilrettelegger for forhandlinger mellom parter. De ansatte i utenriktjenesten arbeider for å fremme fred og sikkerhet, en internasjonal rettsorden, en økonomisk rettferdig verdensorden og bærekraftig utvikling. Et engasjement i slike spørsmål er også i norsk interesse, samtidig som arbeidet er et uttrykk for internasjonal solidaritet.

Utenriktjenesten har over 600 utsendte og mer enn dobbelt så mange lokalt ansatte, som jevnlig håndterer krevende og belastende saker. Dette skjer både i forbindelse med bistand til norske borgere i utlandet, kriseberedskap og politiske hendelser. Mange av utenriktjenestens ansatte og deres familier er stasjonert i områder med økt risiko på grunn av krig eller krigslignende tilstander, kriminalitet, alvorlig forurensing eller andre alvorlige trusler mot psykisk og fysisk helse.

Utenriksdepartementet har, knyttet til sikkerhetssituasjonen ved enkelte av disse stasjonene, definert dem som særlig risikoutsatte, og pålegger de utsendte å reise ut fra stasjonen med gitte intervaller. I 2019 var ambassadene i Kabul, Juba, Khartoum og Mali, og i tillegg ambassadeseksjonen i Bagdad, underlagt denne ordningen.

Utsendte på disse stasjonene følges særlig tett, med helseundersøkelser før og under stasjonering, utreiseforbereende kurs, rutinemessige besøk ved stasjonene og andre sikkerhetsmessige tiltak og rutiner. Det tillates ikke barn som medfølgende på noen av disse stasjonene, og på enkelte er det også lagt begrensninger på om partner kan medfølge. Hovedsakelig ivaretas ansatte på disse stasjonene internt på ambassaden, og det er særlige forventninger til at ledere på de risikoutsatte stasjonene prioriterer dette. Flertallet av de utsendte som tjenestegjør på disse stasjonene er fast ansatt i departementet, og fortsetter etter stasjoneringen i utenriktjenesten, enten på en annen utenriksstasjon eller i departementet.

Del II
Ti års veteranpolitikk

4 Ti år med veteranpolitikk

Ti år har gått siden St.meld. nr. 34 (2008–2009) «*Fra vernepliktig til veteran*» Om ivaretagelse av personell før, under og etter deltakelse i internasjonale operasjoner ble lagt fram i 2009. Utover på 2000-tallet hadde flere veteraner stått fram i media med fortellinger om helseplager. Det vokste fram en erkjennelse i det norske samfunnet av at en del veteraner betalte en høy pris for sin tjeneste og at de ikke fikk den anerkjennelsen de fortjente. Stortingsmeldingen fastslo at det var behov for bedre oppfølging av veteranene, både i Forsvaret, i Forsvarets samhandling med sivil sektor og mellom samfunnssektorer. Veteranenes rettigheter ble samme år styrket gjennom endringer i forsvarspersonelloven. Rettighetene er videreført gjennom forsvarsloven, og gjennom forbedrede erstatningsordninger for psykiske skader. I innstillingen til stortingsmeldingen sa forsvarskomiteen seg enig med regjeringen i at det påhviler samfunnet og Forsvaret et klart ansvar for å ivareta personellet som sendes ut i utenlandsoperasjoner. Adgangen til å beordre personell til tjeneste i

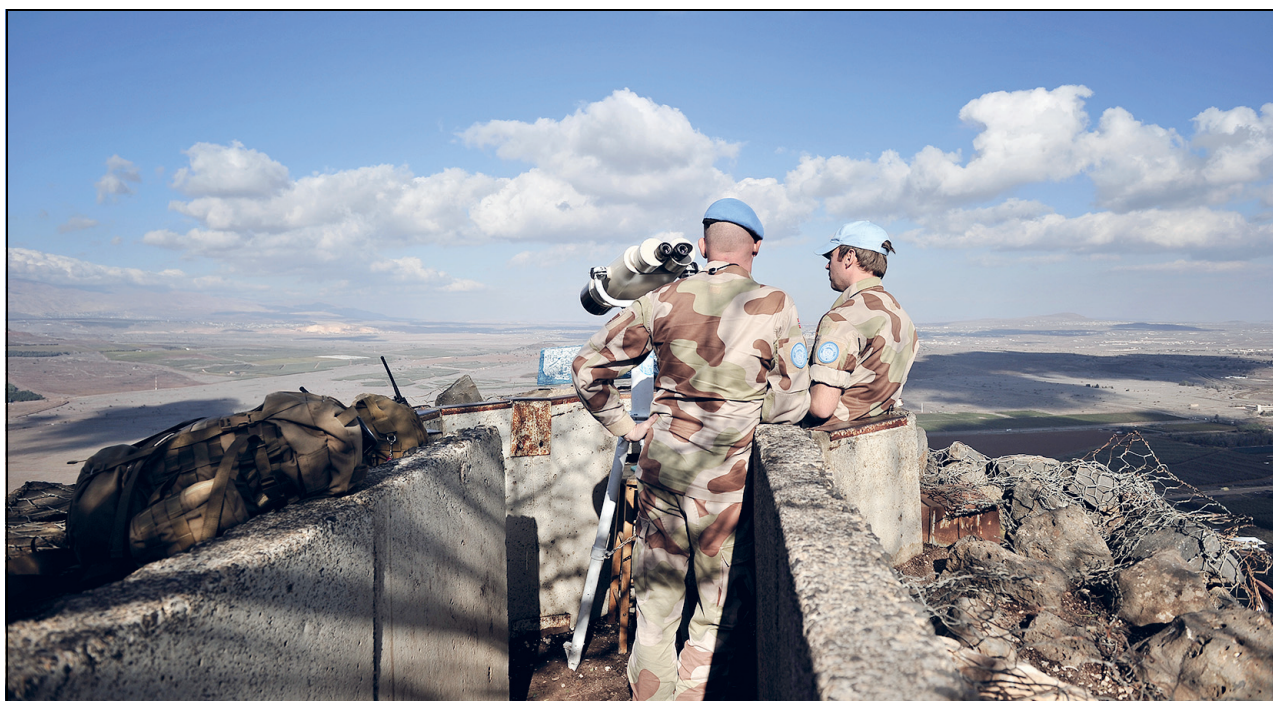
utlandet medførte, etter komiteens mening, et særlig ansvar fra myndighetenes side.

Stortingsmelding nr. 34 ble fulgt opp med handlingsplanen «I tjeneste for Norge» i 2011 og oppfølgingsplanen med samme navn i 2014. Riksrevisjonens forvaltningsrevisjoner av begge planer har lagt føringer for utviklingen av politikken i tiårsperioden. Likeledes har eksterne evalueringer av handlingsplanen i 2014 og oppfølgingsplanen i 2017 og 2019 hatt stor betydning. Nedenfor gis det en oversikt over hovedpunktene i utviklingen av politikken.

4.1 Utviklingen i veteranpolitikken

Handlingsplanen «I tjeneste for Norge»

Regjeringens handlingsplan for ivaretagelse av personell før, under og etter utenlandstjenesten «I tjeneste for Norge» var en oppfølging av stortingsmelding nr. 34. Det overordnede målet med handlingsplanen var å ivareta og styrke anerkjen-

Figur 4.1 Norske observatører i UNTSO på post på Golan.

Foto: Marthe Brendefur, Forsvaret

nelsen av personellet. Planen skulle bidra til anerkjennelse av innsats og god ivaretagelse. Den omfattet personell som var i utenlandstjeneste for Norge, og inkluderte personell fra Forsvaret, utenriktjenesten og justissektoren. I tillegg til personellet skulle også de pårørende ivaretas.

Handlingsplanens virkeperiode var fra 2011 til 2013. Det ble nedsatt en interdepartemental arbeidsgruppe ledet av Forsvarsdepartementet, som skulle sørge for at handlingsplanen ble gjennomført. Fem andre departementer var med i arbeidsgruppen: Arbeidsdepartementet, Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, Helse- og omsorgsdepartementet, Justis- og politidepartementet og Utenriksdepartementet.

Personell som tjenestegjør i internasjonale operasjoner er en viktig ressurs for samfunnet, gjennom erfaringene de får og kompetansen de tilegner seg. Handlingsplanen viste til at de aller fleste kommer styrket hjem, men at de som hadde behov for oppfølging skulle møte et kompetent og best mulig koordinert hjelpeapparat.¹ Den slo fast at det sivile helsevesenet og Forsvaret har et overlappende ansvar for oppfølging av det personellet som faller inn under bestemmelsene om ett års oppfølging fra Forsvaret, og at det er viktig at helsetilbud fra det sivile helsevesenet og Forsvaret er samordnet. I Innst. 388 S (2012–2013) støttet komiteen det overordnede prinsippet om at veteraner som har behov for oppfølging, skal følges opp av samfunnets ordinære helse- og omsorgstjenester og sosialfunksjoner. Innstillingen understreket samtidig at dette stiller svært høye krav til disse tjenestenes fleksibilitet, rådgivning og veiledning, og ikke minst til kompetansebygging.

For å nå målene i handlingsplanen ble det utviklet 126 tiltak som skulle reflektere de 23 satsingsområdene i stortingsmeldingen. Tiltakene skulle blant annet redusere risiko for skader, bidra til at psykiske skader ble oppdaget tidlig og sørge for at behandlingen av disse skulle starte så raskt som mulig. Det skulle også legges til rette for informasjon til pårørende og bedre oppfølging av disse. Ivaretagelse og oppfølging av personellet ble ansett som et felles samfunnsansvar som forutsatte forpliktelse og samarbeid på tvers av sektorer. Det enkelte departement hadde likevel ansvar for å følge opp tiltakene innenfor sitt respektive sektoransvar.

Handlingsplanen førte til en rekke positive resultater, hvorav noen av de viktigste var:

- etablering av en kompensasjonsordning og en uavhengig klageinstans for kompensasjon til veteraner med psykiske belastningsskader
- etablering av Forsvarets ettårsprogram, der Forsvarets personell og deres familier og pårørende får oppfølging i ett år etter tjenesten
- etablering av Veteranavdelingen i Forsvarsstaben. Veteranavdelingen er en åpen dør for veteranene inn til Forsvaret
- etablering av 8. mai som frigjørings- og veteran- dag, med deltakelse på øverste politiske nivå
- åpning for å tildele nasjonens høyeste utmerkelser for innsats i internasjonale operasjoner

I evalueringen av handlingsplanen ble det konstatert at det hadde skjedd svært mye positivt. Samtidig ble det konkludert med at arbeidet ikke var i mål. Det ble påpekt at handlingsplanens komplekse struktur med mange mål og tiltak, samt manglende rapportering, bidro til at det var vanskelig å vurdere resultatene av tiltakene. En av de største utfordringene for personellet var, ifølge evalueringsrapporten, kontakten med det sivile hjelpeapparatet. Denne konklusjonen var i samsvar med Riksrevisjonens undersøkelse samme år, se under. De utfordringene som kan komme etter tjenesten er ofte sammensatte, og de forutsetter bistand fra forskjellige instanser, som Arbeids- og velferdsetaten, Statens pensjonskasse (SPK), helsesektoren, barne- og familievernet og andre. I en spørreundersøkelse i tilknytning til evalueringen ga mange veteraner uttrykk for at disse instansene var for lite koordinert. Det ble opplevd som en utfordring å møte manglende kunnskap i hjelpeapparatet om belastninger og mulige ettervirkninger av tjenesten. Det kunne videre være vanskelig å få oversikt over saksbehandlingrutinene i Arbeids- og velferdsetaten og hos SPK. Det var lange ventelister hos spesialister med kompetanse på å utarbeide spesialisterklæringer som skulle vedlegges søknadene. En langvarig saksgang med uvisst utfall var en belastning for mange.

Riksrevisjonens revisjon av handlingsplanen

I dokument 3:9 (2013–2014) *Riksrevisjonens undersøkelse av ivaretagelse av veteraner fra internasjonale operasjoner* la Riksrevisjonen fram sin vurdering av om veteraner fra internasjonale operasjoner fikk den hjelpen og oppfølgingen de trengte slik Stortinget hadde lagt til grunn i Innst. S. nr. 318 (2007–2008) til St.prp. nr. 48 (2007–2008) *Et forsvar til vern om Norges sikkerhet, interesser og verdier*, og Innst. S. nr. 298

¹ Innst. S. nr. 298 (2008–2009) *Innstilling fra forsvarskomiteen om «Fra vernepliktig til veteran».*

(2008–2009) til St.meld. nr. 34 (2008–2009) «*Fra vernepliktig til veteran*». Riksrevisjonens undersøkelse omfattet perioden 2001–2014 med hovedvekt på årene 2010–2014. Undersøkelsen viste flere svakheter ved både Forsvarets og sivile etaters oppfølging. Belastningen på Forsvarets personell i utenlandstjeneste var høy på grunn av for kort tid hjemme mellom tjenesteperioder i utlandet, og mangelfull styringsinformasjon om dette. Det ble påpekt at mange veteraner med psykiske helseplager ikke fikk den hjelpen de trengte. Det var et varierende tilbud innenfor spesialisthelsetjenesten, og til dels lange ventetider. Riksrevisjonen fant at tilretteleggingen for deltakelse i arbeidslivet var mangelfull, og at behandlingen av erstatningssaker på grunn av psykiske belastningsskader tok lang tid. Riksrevisjonen la også til grunn at kompetanse om veteraner ikke i tilstrekkelig grad var gjort tilgjengelig i alle deler av hjelpeapparatet.

Oppfølgingsplanen «I tjeneste for Norge»

Riksrevisjonens undersøkelser og den eksterne evalueringen av handlingsplanen viste at det var behov for en videre satsing. Pilotprosjekt Østerdalen om bedre samhandling og koordinering i hjelpeapparatet, viste det samme. Det ble utarbeidet en oppfølgingsplan til handlingsplanen i 2014, med 27 tiltak. Den tok tak i de største utfordringene som ble påpekt av Riksrevisjonen og evalueringen. Det var behov for å styrke kunnskapen om veteraner i helsesektoren, barne- og familievern og Arbeids- og velferdsetaten. Det sivile hjelpeapparatet ble opplevd som for lite koordinert og kunnskapsbasert når det gjaldt mulige belastninger og ettervirkninger av utenlandstjeneste. Det skulle tilrettelegges for at personellet selv skulle kunne ta kontakt med riktig instans ved behov for hjelp. Kunnskap om mulige helsemessige og sosiale konsekvenser av

Figur 4.2 Generalmajor Kristin Lund var sjef for UNTSO fra 2017 til 2019.

Foto: Torbjørn Kjosvold, Forsvaret

internasjonal tjeneste ble omtalt som avgjørende for å kunne tilby hjelp, både for personell, pårørende og arbeidsgiver. Det ble slått fast at det å ta kontakt på egen hånd forutsetter at det finnes lett tilgjengelig informasjon om helsetilbud, støtteordninger, rettigheter og klageordninger. Saksbehandlingen burde sentraliseres og dokumentasjonskravene gjennomgås med sikte på forenkling.

Det var nødvendig med en gjennomgang av erstatningsordningene. Kommunene skulle spille en mer sentral rolle, siden det var der de største utfordringene ble vurdert å ligge. Tettere og mer effektiv samhandling i sivil sektor, med fokus på kommunenivået, var den viktigste ambisjonen i oppfølgingsplanen.

Riksrevisjonens revisjon av oppfølgingsplanen

I 2018 gjennomførte Riksrevisjonen en undersøkelse om utviklingen siden den forrige undersøkelsen i 2014 om ivaretagelse av veteraner fra internasjonale operasjoner. Riksrevisjonen så i hovedsak positivt på hvordan det tverrsektorielle arbeidet for å ivareta personellet var etablert, og hvordan ivaretagelsen av veteranene var fulgt opp. Riksrevisjonen så også positivt på at oppfølgingsplanen «I tjeneste for Norge» var videreført til utgangen av 2019. Riksrevisjonen merket seg at Arbeids- og sosialdepartementet ikke kunne opplyse om utviklingen med hensyn til individuell oppfølging av veteraner som sto utenfor arbeidslivet. Riksrevisjonen merket seg også at Helse- og omsorgsdepartementet ikke kunne angi utviklingen i gjennomsnittlig ventetid og fristbrudd for veteraner som venter på helsehjelp ved et distriktpsykiatrisk senter (DPS). På grunn av denne usikkerheten kunne ikke Riksrevisjonen konkludere med om oppfølgingen av veteraner som gruppe hadde blitt bedre på disse områdene siden den forrige undersøkelsen, eller om de fikk den hjelpen og oppfølgingen som ble lagt til grunn i Stortingets vedtak og forutsetninger. I denne sammenheng viste både Arbeids- og sosialdepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet til samfunnets ordinære helse- og velferdstilbud, eller utviklingstrekk som også forutsettes å komme veteraner til gode. For eksempel var gjennomsnittlig ventetid for behandling ved DPS noe redusert fra 2014 til 2017, og andelen fristbrudd var gått betydelig ned. Riksrevisjonen konstaterte at det fortsatt var vanskelig å overføre kompetanse om veteraner til alle deler av det sivile hjelpeapparatet. Saken ble med dette avsluttet.

Boks 4.1 Særavtalen for tjenestegjøring i internasjonale operasjoner

Personell som tjenestegjør i internasjonale operasjoner mottar tillegg, ytelser og godtgjørelser etter særavtale for tjenestegjøring i internasjonale operasjoner. Avtalen regulerer både tillegg, ytelser og godtgjørelser i forbindelse med forberedende tjeneste, tjenesteperioden og avviklings- og reaksjonsperioden. Etter avtalen gis personellet kompensasjon for bl. a. den ekstra belastningen og risikoen det er å tjenestegjøre i internasjonale operasjoner. Avtalen gir f.eks. et familietillegg som skal kompensere for merkostnader forbundet med å ha barn som er hjemme.

For å verne personellet mot for hyppige tjenesteperioder følger det av forsvarstilsatteforskriften § 19 at det bør gå minst det dobbelte av siste beordringsperiode før personellet kan beordres på nytt til tjeneste i internasjonale operasjoner. Det kan i enkelte tilfeller likevel være behov for å beordre personell ut før de har vært hjemme i to beordringsperioder, men dette skal kun skje i spesielle tilfeller. Dersom dette gjøres har personellet krav på en kompensasjon som er regulert i særavtalen.

4.2 Forsvarets oppfølging av personell fra internasjonale operasjoner

Forsvaret har et særlig ansvar for at de som gjør tjeneste i internasjonale operasjoner, og deres pårørende, blir godt i varetatt. Som følge av regjeringens handlingsplan og oppfølgingsplan «I tjeneste for Norge» ble Forsvarets veteranavdeling, senere Forsvarets veteran tjeneste (FVT), opprettet. Veterantjenesten har hatt en sentral rolle i å utvikle og implementere tiltakene i handlings- og oppfølgingsplanen innad i Forsvaret, og å koordinere med andre offentlige aktører og veteranorganisasjoner. Etablering av en egen veteraninspektør har vært, og er, viktig for å synliggjøre veteranarbeidet internt i Forsvaret og i samfunnet. Videre har Forsvarets sanitet (FSAN) og Forsvarets personell- og vernepliktssenter hatt sentrale roller i utviklingen av veteranområdet. Det tverrsektorielle samarbeidet er gitt prioritet og er utviklet med fokus på kompetansehevede tiltak.

Boks 4.2 Lovgrunnlag og regelverk for Forsvarets oppfølging før, under og etter tjeneste i internasjonale operasjoner

Lov om verneplikt og tjeneste i Forsvaret m.m. (forsvarsloven)

§ 54. Rett til oppfølging

Forsvaret har et særlig ansvar for at de som gjør tjeneste i internasjonale operasjoner, og deres pårørende, blir godt ivaretatt før, under og etter endt tjeneste.

Forsvaret skal gi et tilbud om psykiatrisk og psykologisk oppfølging, til dem som gjør eller har gjort tjeneste i internasjonale operasjoner, og som har behov for slik oppfølging. Tilbudet gjelder i ett år etter endt tjeneste. Forsvaret skal bidra til at den enkelte får en god overgang til helse- og omsorgstjenesten.

Forsvaret skal i ett år etter endt tjeneste også tilby annen oppfølging i den grad det er rimelig,

ut fra den enkeltes helsetilstand og økonomiske stilling, tjenestens varighet og forholdene ellers.

Departementet kan gi forskrift om oppfølgingsinnhold og omfang.

§ 55. Erstatningsansvar ved personskade

Staten skal erstatte tap som er påført dem som gjør tjeneste i internasjonale operasjoner på grunn av skade eller sykdom som følge av tjeneste i en internasjonal operasjon etter 1. januar 2010. Ansvarer omfatter også psykiske belastningsskader. Avgjørelsen kan ikke påklages.

Den som har fått erstatning etter denne bestemmelsen, kan ikke få ytterligere erstatning fra staten på annet grunnlag.

For øvrig gjelder yrkesskadeforsikringsloven §§ 12, 13 første ledd, 14 og 15. Departementet kan gi forskrift om utmåling og utbetaling.

Som en del av veteranarbeidet utarbeidet Forsvaret i 2014 et eget reglement for oppfølging av personell fra internasjonale operasjoner. Formålet med oppfølgingsreglementet er å sikre en felles minstestandard, der alt personell får en likeverdig oppfølging. Dette skal gjelde uavhengig av hvilken forsvarsgren de tilhører, hvilken operasjon de har tjenestegjort i, eller hvilken kontingent eller hvilket bidrag de har vært en del av. Reglementet fastsetter roller, ansvar og myndighet for Forsvarets oppfølging. Det omtaler også Forsvarets støtte til personellens familier og nærmeste pårørende. Ut over lovverket og Forsvarets interne regelverk, er visse elementer knyttet til tjeneste i internasjonale operasjoner regulert gjennom avtaleverk mellom Forsvaret som arbeidsgiver og arbeidstakerorganisasjonene. Dette omfatter blant annet særavtalen for tjenestegjøring i internasjonale operasjoner, se boks 4.1.

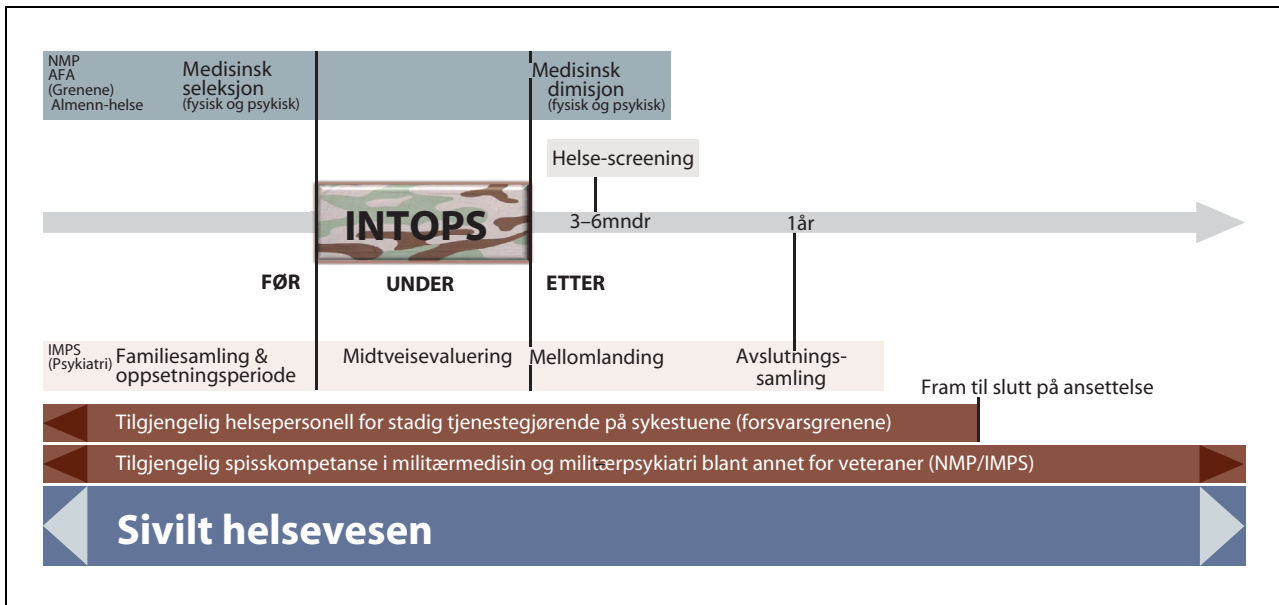
Oppfølgingsreglementet beskriver aktivitetene hver avdeling skal gjennomføre for eget personell og deres familier før, under og etter internasjonale operasjoner, det såkalte ettårsprogrammet. Forsvarets ivaretagelse omfatter blant annet et tilbud om psykiatrisk oppfølging til dem som har behov for det. Tilbudet gjelder ett år etter endt tjeneste. Forsvaret skal i denne perioden også tilby annen oppfølging, i den grad det er rimelig,

ut fra den enkeltes helsetilstand og økonomiske stilling, tjenestens varighet og forholdene ellers.

Generelt er forebyggende aktivitet mer effektivt enn tiltak eller behandling etter at eventuell sykdom har utviklet seg. Faktorene som kan beskytte mot psykiske skader i forbindelse med internasjonale operasjoner er mange av de samme faktorene som gjør en avdeling i stand til å løse sitt skarpe oppdrag, slik som adekvat seleksjon av personell, realistisk og målrettet trening og øving, sosial støtte og samhold i avdelingen, samt tillit til militær leder. Det er viktig at slike faktorer vektlegges.

Forsvaret vil fortsatt prioritere veteranarbeidet som en del av en helhetlig ivaretagelse av personellet og deres familier. Oppfølgingen av veteranområdet må være en naturlig og integrert del av personell- og kompetanseforvaltningen i forsvarssektoren, både for de som stadig tjenestegjør, og de som tidligere har tjenestegjort i Forsvaret.

Forsvaret har vært, og skal fortsatt være, en sterk ambassadør for veteranene og deres familier. Regjeringen ser det som viktig at funksjonen som veteraninspektør videreføres som en tydelig rolle for å sikre en god oppfølging og forankring av veteranarbeidet.

Figur 4.3 Figuren viser eksisterende helseoppfølging før, under og etter internasjonale operasjoner. Grått og rødt felt viser sivilt tilbud. Det sivile helsevesenet er alltid tilgjengelig (foruten under tjeneste i utlandet).

Kilde: Forsvaret

4.2.1 Ettårsprogrammet for oppfølging av personell

Forsvarets ettårsprogram har som formål å sørge for anerkjennelse, i form av blant annet hjemkomst- og medaljeseremonier, ivaretagelse av personellet før, under og etter tjenesten gjennom informasjon og familiestøtte og oppfølging av dem som har behov for det.

Helseoppfølging av Forsvarets personell før, under og etter tjeneste i internasjonale operasjoner er relativt omfattende, se figur 4.3.

Ettårsprogrammet består av følgende hovedelementer:

- informasjon før, under og etter deployering
- «mellomlanding» eller «etterlanding»
- mottak og medaljeseremoni
- kartlegging av helse tre til seks måneder etter hjemkomst
- avslutningssamling
- familiestøtte

Nedenfor beskrives Forsvarets ettårsprogram.

Før tjeneste i internasjonale operasjoner

De som skal beordres til tjeneste i internasjonale operasjoner bør motta beordringen minst fire uker før frammøte i Norge. De som gjør tjeneste i, eller står til rådighet for, avdelinger som er meldt

til internasjonale styrkeregistre, kan beordres med kortere frist for frammøte i Norge eller uten noen varslingsfrist. Forsvaret skal beordre personer til internasjonale operasjoner slik at belastningen blir mest mulig likt fordelt på de tilsatte. Forsvaret skal informere dem som gjør tjeneste i internasjonale operasjoner om når de skal sendes ut, og varigheten av tjenesten. Det skal være en balanse mellom nasjonal tjeneste og tjeneste i internasjonale operasjoner, slik at belastningen for den enkelte ikke blir urimelig.

Før tjeneste gjennomføres det en medisinsk seleksjon. Her sjekker militærleger at den enkeltes fysiske og psykiske helse er tilfredsstillende og forenlig med utreise til en internasjonal operasjon. Det gjennomføres videre en samling for personellet og deres familier, der FSAN orienterer om normale psykiske reaksjoner i forbindelse med deployering. Dette er viktig kunnskap både for soldatene og deres familier, og kan hjelpe familiene til å forholde seg også til barns reaksjoner. Samlingen gir dessuten mulighet for nettverksbygging mellom de pårørende. Reiseutgifter til familiesamlingene blir kompensert av Forsvaret. Forsvaret skal ha et eget kontaktpunkt som familien kan henvende seg til for å få nødvendig informasjon og støtte. Forsvaret kan også gi hjemmestøtteordninger der det er behov for det. Det er utarbeidet informasjonsmaterieell om rettigheter, støtte og tilbud til personellet og deres familier, inkludert om hvor personellet og deres familier

kan henvende seg ved behov. Materiellet blir sendt ut til personellet og deres pårørende før, under og etter tjeneste i internasjonale operasjoner, og er tilgjengelig på Forsvarets nettsider. Helsepersonell fra FSAN ved Institutt for militærpsykiatri og stressmestring (IMPS) holder orienteringer om stressmestring i oppsetningsperioder for avdelinger som skal reise ut.

Under tjeneste i internasjonale operasjoner

Forsvaret skal informere personellet om den enkeltes rettigheter og plikter, og om andre forhold av betydning for tjenesten. Forsvaret skal forsikre dem som tjenestegjør i internasjonale operasjoner. Personellet skal også gjennomgå nødvendige medisinske undersøkelser, kontroller og tester, både under tjenesten og umiddelbart etter hjemkomst til Norge.

Forsvaret har ansvar for å tilby helsetjenester til sitt personell under internasjonale operasjoner. Lov om statlig tilsyn med helse- og omsorgstjenesten gjelder imidlertid ikke i utlandet. Forsvarsdepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet har derfor inngått en avtale om tilsyn med norskledete helsetjenester til norsk personell i militære operasjoner. Avtalen skal sikre at helsetjenester i utlandet underlegges tilsyn på tilsvarende måte som i Norge. Avtalen gjelder fra 1. januar 2020 til 31. desember 2029, og er en videreføring av en tidligere ordning som hadde en midlertidig innretning.

Underveis i tjenesten gjennomføres det en midtveiseevaluering, der personell fra IMPS kommer til operasjonsområdet. Det gjennomføres samtaler med militær sjef om belastningen tjenesten medfører, og det legges til rette for individuelle samtaler med militærpsykolog eller psykiater, for dem som ønsker det.

Personell som blir skadet under internasjonal tjeneste får særskilt oppfølging. Det samme gjelder for personell som har hatt langvarig tjenestebelastning. Personell som må avbryte tjenesten og sendes hjem før tiden, inkluderes i ettårsprogrammet så snart de returnerer til Norge. Det er viktig at oppfølgingen blir tilpasset den enkeltes behov. Ved behov kan Forsvaret gjennomføre familiesamlinger underveis i tjenesteperioden.

Etter tjeneste i internasjonale operasjoner

Forsvaret skal innen rimelig tid, etter at de som har tjenestegjort i internasjonale operasjoner har kommet hjem, utrede og vurdere deres helse. De

skal tilbys psykiatrisk og psykologisk oppfølging. Oppfølgingen skal, så langt det er hensiktsmessig, gis i nærheten av den enkeltes bosted. Innen seks måneder etter at tjenesten er avsluttet, skal den enkelte få en skriftlig orientering om Forsvarets veilednings- og oppfølgingsansvar, og praktisk informasjon om kontaktpunkter for oppfølging og veiledning.

På vei hjem til Norge har personellet en «melomlanding» noen dager i et annet nordisk land. Hensikten er å få tid til å omstille seg før en kommer hjem. Det brukes tid på samtaler med kolleger om erfaringer og opplevelser, og til sosialt samvær og hvile. Under dette oppholdet har psykiatere eller psykologer fra IMPS individuelle samtaler med alt personellet. Det viktigste er å fange opp dem som ønsker oppfølging, samt å etablere en allianse, slik at vedkommende vil kunne ta kontakt ved senere behov. Det oppfordres til lav terskel for å ta kontakt. Forsvaret søker også å fange opp om noen har opplevelsen av å ha sviktet under tjenesten. Skyld- og skamfølelse er en risikofaktor for grubling og vedlikeholdt aktivisering, samt senere psykiske plager.

Personellet får informasjon om normale reaksjoner og faresignaler etter tjenesten. Mange opplever symptomer som skvettenhet, rastløshet, irritabilitet, søvnvansker, slitenhet, mistenksomhet og muskelstivhet den første tiden. Det kan være merkbart for pårørende og venner hjemme. Det er viktig for veteranene å få informasjon om slike reaksjoner, som vanligvis er forbigående. Bekymring for egen reaksjon kan bidra til å forsterke den. Stressmestringsappen SMART kan i den sammenheng være et hensiktsmessig verktøy, se boks 4.3.

Ved retur til Norge gjennomføres det en hjemkomstseremoni med oppstilling og medaljeseremoni, der familiene også blir invitert.

Forsvarets tilbud om psykiatrisk og psykologisk oppfølging gjelder i ett år etter endt tjeneste i internasjonale operasjoner. Forsvaret skal samtidig bidra til at den enkelte får en god overgang til helse- og omsorgstjenesten. Forsvaret skal også, i ett år etter endt tjeneste, tilby annen oppfølging enn psykiatrisk og psykologisk oppfølging, i den grad det er rimelig, ut fra den enkeltes helsetilstand og økonomiske stilling, tjenestens varighet og forholdene ellers. For dem som har rett til annen nødvendig oppfølging og som ikke lenger er i tjeneste, skal Forsvaret tilby et fast kontaktpunkt, gi råd og veiledning om rettigheter og tilgjengelig hjelp, samt tilrettelegge for fellesaktiviteter. Denne retten til annen oppfølging fra For-

svaret kommer i tillegg til retten til oppfølging i helsevesenet.

Tre til seks måneder etter at personellet har kommet hjem, gjennomfører Forsvaret derfor en helsemessig screeningundersøkelse av personellet, basert på et spørreskjema. Personellet får samtidig informasjon om Forsvarets tilbud om helsehjelp. Ni til tolv måneder etter hjemkomst gjennomfører Forsvaret en avslutningssamling. Her gis det informasjon fra operasjonsområdet, mulighet for individuelle samtaler med psykolog og informasjon om Forsvarets videre tilbud. Dersom det avdekkes at noen har et særskilt behov for oppfølging, skal Forsvaret sørge for en god overgang til det sivile hjelpeapparatet. Avslutningssamlingen markerer at Forsvarets formelle oppfølgingsansvar avsluttes, men skal samtidig sikre at personellet får nødvendig informasjon om kontaktpunkter i Forsvaret.

Også de som tar kontakt med Forsvaret senere enn ett år etter endt tjeneste skal få hjelp til å komme i kontakt med relevante helsetilbud, enten hos Forsvaret eller i helsevesenet. Dette gjelder også pårørende til den som har tjenestegjort i internasjonale operasjoner.

Boks 4.3 Boks: SMART app

Som et ledd i arbeidet med stressmestring, har RVTS Øst oversatt og tilpasset en norsk versjon av en stressmestringsapplikasjon SMART (StressMestringsAktiviteter for RobusthetsTrening). Appen benytter kunnskapsbaserte metoder for stressmestring, blant annet puste- og mindfulnessøvelser og øvelser for å snu negative tanker og katastrofetanker. Det er et selvhjelpsverktøy som kan brukes uten registrering av personopplysninger. Appen kan benyttes av både militært og sivilt innsatspersonell, bistandsarbeidere, journalister, pårørende og dem som hjelper andre i en utfordrende livssituasjon etter en voldsom hendelse. Det har vært stor interesse for appen, som er lastet ned ca. 30 000 ganger siden 2015. Appen er en del av RVTS Østs kunnskapsportal om krisehåndtering og katastrofer: www.psykososialberedskap.no. Nettsiden har en egen fane for militært personell, som er åpen for alle.

Figur 4.4 Hjemkomstglede.

Foto: Torbjørn Kjosvold, Forsvaret

Boks 4.4 Dansk modell for ivaretagelse før, under og etter internasjonale operasjoner

Det danske forsvarrets innsats for veteraner ivaretas av Veterancentret, som tilbyr støtte til soldater, veteraner og pårørende. Veterancentret arbeider for en bred anerkjennelse av danske veteraner, og innsatsen dekker alle samfunnssektorer. Tilbudet om støtte til veteraner og pårørende med utfordringer som et resultat av utenlandstjenesten er livslangt. Veterancentret arbeider målrettet med å styrke samarbeidet med landets kommuner under overskriften «*Sammen om veteraner*». Veterancentret støtter Forsvarets avdelinger før, under og etter tjenestegjøring. De utdanningsansvarlige avdelingene koordinerer med Veterancentret hvilke aktiviteter som skal gjennomføres. Noen av aktivitetene er obligatoriske, mens andre kan gjennomføres etter behov og etterspørsel.

Før utreise

Følgende orienteringer inngår i forberedelsene til utreise:

- stresshåndtering og konflikter
- forsikrings- og erstatningsforhold
- reaksjoner hos de pårørende og familien
- forebygging av negative konsekvenser etter kritiske hendelser
- besøk av militærpsykologer og sosialrådgivere

Under tjenestegjøring

Veterancentret støtter også Forsvarets utsendte avdelinger og enkeltpersoner underveis i tjenesten:

- militærpsykologene rykker ut ved kritiske hendelser
- besøk ved avdelinger for å redusere psykiske problemer på lengre sikt
- gruppesamtaler for å lette overgangen fra utsendelse til hjemkomst
- støtte i forbindelse med repatriering

Etter tjenestegjøring

Veterancentret gjennomfører forskjellige aktiviteter når soldatene kommer hjem til Danmark:

- spørreskjemaer sendes ut tidlig, slik at de som har bruk for psykologstøtte identifiseres
- gruppesamtaler og orienteringer om livet etter hjemkomst og støttetilbud
- individuelle samtaler for å avklare eventuelle behov for hjelp og støtte
- oppfølgingsmøte med avdelingens prest, sosialrådgiver og militærpsykolog
- orientering om arbeidsmarkedet og utdanningsmuligheter, med mulighet for en samtale med en arbeids- og utdanningsrådgiver

Tilbud til pårørende

Veterancentret deltar ved arrangementer for de pårørende før utsendelsen og i forbindelse med hjemkomst, og gir tilbud om rådgivning og støtte, reaksjoner hos pårørende, praktiske og familiære forhold og forsikrings- og erstatningsforhold.

4.2.2 Forsvarets tilbud utover ettårsprogrammet

Personell som har behov for oppfølging skal følges opp av samfunnets ordinære helse- og omsorgstjenester og sosialfunksjoner. Dette er Stortingets forutsetning. Det sivile helsevesenet og Forsvaret har et noe overlappende ansvar for helsemessig oppfølging av forsvarspersonell. Det primære kontaktpunktet for alle norske borgere som har helsemessige utfordringer er primærhelsetjenesten ved fastlegen.

Etter avslutningen av det første året etter hjemkomst har Forsvaret i praksis et ikke tidsav-

grenset tilbud som er tilgjengelig for alle som har tjenestegjort i internasjonale operasjoner. I dette inngår blant annet muligheten til å bruke Forsvarets veteransenter, som ligger ved Bæreia utenfor Kongsvinger. Senteret er et rekreasjons-tilbud for personell fra internasjonale operasjoner og deres familier. Årlig har veteransentret mer enn 10 000 gjestedøgn. Tilbudet gjelder også i høytider og ferier. Det arrangeres en rekke aktiviteter på senteret. Om sommeren gjennomføres det egne uker for barn til personell som tjenestegjør eller har tjenestegjort i internasjonale operasjoner – «Min tur ut». Dette gir barn og ungdom en mulighet til å treffe andre i

Boks 4.5 Svensk modell for ivaretagelse før, under og etter tjeneste i internasjonale operasjoner

Försvarmakten har etter loven et særskilt oppfølgingsansvar for veteraner. Dette innebærer at Försvarmakten skal utrede om personellet har fått fysiske eller psykiske skader som følge av tjenesten i internasjonale operasjoner. Försvarmaktens aktive ansvar strekker seg over fem år etter hjemkomst. Veteranen kan også, etter at det femårige oppfølgingsansvaret er over, når som helst kontakte Försvarmakten for å få hjelp dersom skaden er relatert til tjenesten. Støtten varer livet ut.

Før utreise

Før utreise informeres personellet om:

- Försvarmaktens oppfølgingsansvar
- Försvarmaktens pårørendevirksomhet
- frivillige organisasjoners arbeid
- annen personellrelatert informasjon
- forsikringsordninger og erstatningsordninger

Pårørendesamlingen før utreise har som formål å:

- informere om Försvarmaktens veteran- og pårørendearbeid
- legge til rette for at pårørende kan engasjere seg i nettverk og knytte kontakter med andre pårørende og frivillige organisasjoner
- informere pårørende om samarbeidsorganisasjonenes forbyggende kurs og mulighetene for støtte
- gi pårørende mulighet til å møte representanter for kontingenten og avdelingens pårørendekontakt
- gi pårørende generell informasjon om operasjonsområdet.

Under tjenestegjøring

Noen uker før avdelingen avslutter tjenesten, gjennomføres en analyse av oppfølgingsbehovet. Det gjennomføres to pårørendesamlinger.

Etter tjenestegjøring

Ansvarlig avdeling planlegger og gjennomfører oppfølgingen av personellet etter hjemkomst. Veterankoordinator og HR-spesialist for rehabilitering leder oppfølgingsvirksomheten, med støtte av øvrige avdelinger. HR-spesialist for rehabilitering og veterankoordinator er alltid til stede for å håndtere eventuelle videre behov for støtte, som for eksempel en psykolog.

Det gjennomføres to hjemkomstsamlinger. Deretter følges Försvarmaktens ansatte opp under medarbeidersamtaler med nærmeste sjef. Personell som ikke er ansatt i Försvarmakten følges opp av HR-spesialist ved ansvarlig avdeling, gjennom brev eller telefonsamtale en gang per år.

I forbindelse med at det femårige oppfølgingsansvaret avsluttes, sender ansvarlig avdeling et brev med informasjon om at oppfølgingsansvaret opphører, men at vedkommende likevel kan kontakte Försvarmakten ved behov også senere.

All planlagt og gjennomført oppfølging registreres i Försvarmaktens personellsystem, fra første oppfølging fram til det aktive femårige oppfølgingsansvaret opphører. Dette for å ta ut statistikk, rapporter, og for at Försvarmakten skal ha visshet om at loven følges.

samme situasjon. Gjensynstreff for avdelinger er også et av senterets tilbud. Dette arrangeres på initiativ fra veteranene selv, og Forsvaret bidrar med tilrettelegging.

Forsvarets veteransenter ivaretar Forsvarets «Åpen dør». Dette er et fast kontaktpunkt for personell som har tjenestegjort i internasjonale operasjoner og deres pårørende, primært etter at ettårsprogrammet er over. Gjennom dette tilbudet kan Forsvaret gi råd og veiledning om rettigheter og tilbud i og utenfor Forsvaret.

Både stadig og tidligere tjenestegjørende personell kan ta kontakt med FSAN, ved Nasjonal militærmedisinsk poliklinikk (NMP) og IMPS, og be om bistand. Denne ordningen omfatter alle som har vært i internasjonale operasjoner, og gjelder livet ut. Det er ikke behov for henvisning. Her kan en få undersøkelse og vurderingssamtale, tilbud om behandling eller henvisning til det sivile helsevesenet. Ved kapasitetsutfordringer prioriteres stadig tjenestegjørende personell, slik at disse kan hjelpes raskt tilbake til operativ tje-

neste. Det finnes en reiserefusjonsordning som skal sikre at tilbudet er tilgjengelig for alle i hele landet.

4.3 Veteraners helse og oppfølging i den sivile helse- og omsorgstjenesten

Retten til nødvendig helsehjelp gjelder i den offentlige helsetjenesten i Norge, jf. pasient- og brukerrettighetsloven kap. 2. Helse- og omsorgstjenesten har ansvar for å yte tjenester til tilsatte i Forsvaret og personell fra internasjonale operasjoner, på lik linje med befolkningen for øvrig. Den sivile helse- og omsorgstjenesten inneholder hele spekteret fra tilbud om øyeblikkelig hjelp til planlagt bistand og behandling, og har døgnåpne fasiliteter i alle landets regioner. Fastlegen har en sentral rolle i det samlede helsesystemet.

De regionale helseforetakene (RHF) har ansvar for at det gis faglig forsvarlige spesialisthelsetjenester som dekker behovet i befolkningen. Det innebærer at RHFene skal planlegge, organisere og sørge for at tjenestene driftes på en forsvarlig måte. Prinsippene for prioritering i spesialisthelsetjenesten forutsettes å ligge til grunn for helsetjenester til veteraner, som for andre grupper i befolkningen. Det vil si at det er sykdomsbildet eller lidelsen som sådan som ligger til grunn for prioritering og behandling, og at det gjøres ut fra individuelle vurderinger. Nasjonale prioriteringsveiledere er utarbeidet av Helsedirektoratet. Prioriteringsveilederne beskriver også en juridisk bindende frist for når helsehjelpen senest skal starte. Sykehuset Østfold HF ved Moss DPS har for eksempel valgt å etablere et eget tilbud for behandling av veteraner, boks 4.7.

Uavhengig av bakgrunnen for kontakten med helsevesenet, er det å bli møtt med respekt og interesse viktig. Det gjelder på alle nivåer og i alle møter med helsetjenestene, og innebærer en anerkjennelse som i seg selv er helsefremmende. Det er de siste årene systematisk jobbet med kompetanseoverføring knyttet til veteraners situasjon og mulige helseutfordringer, til både spesialisthelsetjeneste og helsetjenester på kommunalt nivå.

4.3.1 Norske veteraners helse

Det finnes omfattende internasjonal forskning på militært personells helse. De siste ti årene har det imidlertid også kommet relativt mye forskning på norsk personell. Dette gjør at man i dag har spesi-

Boks 4.6 Forsvarets helseregister

Forsvarets helseregister (FHR) er et av de sentrale helseregistrene i Norge. De sentrale helseregistrene er etablert for å ivareta landsomfattende oppgaver. Registrene brukes først og fremst til helseanalyser, statistikk, kvalitetsforbedring av helsetjenester, forskning, administrasjon, styring og beredskap. FHR har omfattende helsedata om norsk militært personell. Dataene er et viktig grunnlag for forskning om veteraner, og kan sammenstilles med data fra andre sentrale helseregister. Forsvaret vil innen utgangen av 2020 presentere en detaljert framstilling av de dataene som er tilgjengelig i FHR. Dette er blant annet for å gjøre forskningsmiljøer kjent med hvilke data som finnes i FHR. Målet er blant annet å øke bruken av registerdata om militært personell og veteraner i helseforskningen generelt.

fikk kunnskap om helsetilstanden til norsk personell, og man er ikke utelukkende avhengig av å støtte seg til internasjonal litteratur. FSAN har en sentral rolle i denne forskningen, og har spisskompetanse innenfor områder som militær epidemiologi, militær psykiatri, militærmedisin og kirurgi, samt flymedisin og dykkermedisin i en militær setting. FSAN har aktive forskningsmiljøer integrert gjennom FSANs forskningsråd. Dataene som Forsvaret samler inn lagres i Forsvarets helseregister, som eies av Forsvarsdepartementet og forvaltes av FSAN ved Institutt for Militær Epidemiologi. Forsvarets helseregister ble opprettet for å samle inn data om soldatenes helse i et livslangt perspektiv, se boks 4.6. Også sivile forskningsinstitusjoner kan søke om tilgang til dataene. Det foregår både et formelt og uformelt samarbeid mellom FSAN og forskningsmiljøer ved landets universiteter.

Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS) skal bidra til å øke kunnskapen og styrke kompetansen om mennesker som har vært utsatt for vold og traumatisk stress, for å forebygge og redusere helsemessige og sosiale konsekvenser. Arbeidet inkluderer veteraner og deres familiers helse. NKVTS utførte en komplementerende analyse av SSBs levekårsundersøkelse (2012), med fokus på helseperspektiver. Særlig to faktorer forut for tjenestegjøring, motivasjon og forberedelse, viste seg å ha sammenheng med flere forhold ved de militære veterane-

Figur 4.5 Sanitetsøvelse i Camp Bifrost i Mali.

Foto: Onar Digernes Aase, Forsvaret

nes helse- og livssituasjon etter tjenesten. De som vurderte forberedelsene som dårlige, rapporterte i større grad nedsatt helse, nedsatt mestring av livet, nedsatt humør, mindre tilfredshet og økt bruk av legemidler. De rapporterte også i større utstrekning at de var misfornøyde med oppfølgingen i det sivile helsevesenet, og det var mindre sannsynlig at de hadde fått tilbud om samtale med psykolog. Tiltaket har ført til økt kunnskap om betydningen av motivasjon og forberedelse forut for tjenesten.

Psykisk helse

Forskning viser at det store flertallet av norske veteraner fremstår med god psykisk helse etter tjenestegjøring i internasjonale operasjoner. Veteraner er selektert på psykologisk robusthet og god psykisk helse. I denne presumptivt friske populasjonen finner man psykologiske helsevariabler omtrent på nivå med normalbefolkningen. Forekomsten av psykiske plager hos norske veteraner er jevnt over lav sammenliknet med internasjonale veteranstudier. Man ser samtidig en tendens til at veteraner som har opplevd stor grad av

belastning eller traumatisk eksponering under tjenesten har større risiko for å utvikle psykiske plager enn de som har opplevd mindre grad av slike belastninger. Framtidige studier bør belyse denne problematikken nærmere.

Afghanistan-undersøkelsen i 2012 viste at 4,4 prosent av veteranene rapporterte om psykiske plager. UNIFIL-undersøkelsen fra 2016 viste at 12,4 prosent av veteranene fra Libanon hadde psykiske plager. De oftest rapporterte plagene var søvnproblemer, angst, posttraumatisk stress, depresjon og alkoholavhengighet. Øvrige studier av norske veteraner fra ulike misjonsland viser en forekomst av psykiske plager på mellom én og 14 prosent.

Enkelte studier har funnet en liten, men ikke statistisk signifikant, økning i selvmord blant norske UNIFIL-veteraner. UNIFIL-veteraner som ble hjemsendt før tiden, rapporterte om mer selvmordstanker enn de som gjennomførte hele tjenesten. Den viste også at de som tjenestegjorde i perioder med høyt konfliktnivå hadde høyere dødelighet pga. transportulykker og selvmord. Tilsvarende studier av norske Afghanistan-veteraner har vist at disse ikke har flere selvmord enn den øvrige befolkningen.

Oppsummert tyder forskningen på at det er visse faktorer som øker risikoen for utvikling av psykiske plager etter tjenestegjøring i internasjonale operasjoner. Blant disse finner man negative livshendelser før deployering, høy stress- og traumeeksponering, samlivsproblemer under deployering, opplevd meningsløshet mht. misjonen, hjemsendelse før tiden, mange deployeringer, samt negative livshendelser eller manglende sosial støtte etter hjemkomst. Når det gjelder spesifikke deployeringsrelaterte stressorer har det tradisjonelt vært mest søkelys på hendelser som innebærer fare for liv og helse. Det viser seg likevel at ikke-farebaserte stressorer er vel så viktige som fare-baserte stressorer for å forstå utviklingen av senere psykiske helseplager hos veteraner. Ikke-farebaserte stressorer kan være for eksempel å være vitne til død eller lemlestedede kropp, å se utøvelse av vold mot sivile, eller at man i ettertid tenker at handlinger en har vært med på, eller vitne til, bryter med egne moralske oppfatninger. Skyldfølelse, skamfølelse og vedvarende grubling i etterkant av slike hendelser har fått betegnelsen «moral injury», moralsk skade. «Moral injury» er ikke en diagnose, men kan ha viktige implikasjoner for behandling.

Faktorer som virker beskyttende for utvikling av psykiske plager etter utenlandstjenesten er høyt utdanningsnivå (både sivilt og militært), mestring av stressende situasjoner før tjenesten, høy skåre på personlighetstrekket hardførhet samt god sosial støtte og bredt sosialt nettverk

Boks 4.7 Kompetansebygging ved et DPS i Østfold

Sykehuset Østfold HF har ved Moss DPS etablert et eget tilbud for behandling av veteraner individuelt og i grupper. Tilbudet bygger på «Modum-modellen» og er et traumetilbud til personer med alvorlig posttraumatisk stresslidelse (PTSD). Gruppetilbudet vektlegger deltakerens egen stabilisering, psykoedukasjon (blant annet om "moral injury") og trygghet og gjenkjennelse i gruppen. Det individuelle tilbudet er basert på behandlingsmetodene EMDR (*Eye Movement Desensitization and Reprocessing*) og CT-PTSD (*Cognitive Therapy for PTSD*), som begge er anbefalt av Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. Moss DPS mottar henvisninger til behandlingstilbudet fra ulike deler av landet.

etter hjemkomst. Flertallet av norske veteraner, opptil 80 prosent, rapporterer å oppleve positive personlige og psykologiske endringer som resultat av utenlandstjenesten.

Fysisk helse

Forskning viser at norske veteraner generelt har god fysisk helse. Studier viser at forekomst av kreft blant veteraner er den samme som, eller lavere enn, kreftforekomsten ellers i befolkningen med samme aldersfordeling. De har også lavere totaldødelighet og sykdomsdødelighet. Det kan imidlertid være forskjeller mellom ulike grupper av veteraner. Konsum av tobakk og alkohol er kjente risikofaktorer for dårlig helse. En spørreundersøkelse viste at veteranene røykte og snuste mer, men hadde lavere konsum av alkohol sammenlignet med en kontrollgruppe. Forekomst av lungekreft og alkoholrelaterte kreftformer blant veteraner fra Libanon var tilsvarende som for resten av befolkningen.

I Libanon synes konfliktnivået å ha vært svært høyt de første årene, for så å avta. Veteraner som tjenestegjorde i perioden fra 1978 til 1987, eller under de israelske operasjonene i juli 1993 og april 1996, ble regnet som høyt eksponert for konflikt. De hadde høyere risiko for lungekreft og for å dø av sykdommer generelt, enn Libanonveteraner som ikke tjenestegjorde i disse periodene. Opplevelse av konflikt ser ut til å ha sammenheng med alvorlig kroppslig sykdom.

Utarmet uran ble benyttet i panserbrytende prosjektiler under den første Golfkrigen, i Bosnia-Hercegovina og Kosovo. Etter rapporter om tilfeller av kreft blant europeiske fredsbevarende styrker som hadde tjenestegjort i disse områdene, ble kontakt med utarmet uran vurdert som en helse risiko. I Norge ble det rapportert om tilfeller av hjernekreft blant veteraner fra Kosovo. Dette var angivelig som følge av kontakt med utarmet uran. En undersøkelse viste imidlertid at forekomst av hjernekreft og andre kreftformer ikke skilte seg fra gjennomsnittet i befolkningen. Internasjonalt er det ikke funnet noen sammenheng mellom utarmet uran og kreft.

Blant beskyttende faktorer mot sykdom, skade og død er velfungerende sanitet og feltsykehus. Vaksinasjon er også en viktig faktor, da det gir en god beskyttelse mot sykdommer som i noen tilfeller kan være livstruende. Dette siste er eksemplifisert i en studie blant veteraner fra Libanon, hvor dødeligheten for infeksjoner og parasittære sykdommer var rundt 40 prosent lavere enn ellers i den norske befolkningen.

4.3.2 Nyere forskningsprosjekter

Den senere tid er det startet eller planlagt flere forskningsprosjekter i samarbeid med sivile forskningsmiljøer.

Det vil bli gjennomført en ny Afghanistanundersøkelse som vil kartlegge de psykologiske langtidskonsekvensene hos personell som tjenestegjorde i Afghanistan i perioden fra 2001 til 2019. FSAN samarbeider blant annet med NKVTS om undersøkelsen.

Et viktig tiltak for å forebygge negative konsekvenser av tjenesten er å kartlegge personellens fysiske og psykiske utvikling både rett etter hjemkomst og over tid. FSAN har ledet arbeidet med å utvikle et opplegg for helsekartlegging av personellet to, seks og åtte år etter tjenesten. Dette vil gi en unik innsamling av helsedata gjennom hele livsløpet i Forsvaret, fra seleksjon til dimisjon, for alt personell. Dette muliggjør forskning med longitudinell design og fokus på hvordan hendelser påvirker helseutviklingen, ikke bare i internasjonale operasjoner. Det er flere andre aktiviteter i Forsvaret som også både er risikofylte og som kan gi fysiske og psykiske plager. Andre avdelinger i Forsvaret, samt Helse- og omsorgsdepartementet,

Helsedirektoratet og flere veteranorganisasjoner har bidratt i arbeidet.

I Norge foreligger det lite kunnskap om hvilke konsekvenser det får for familien at familiemedlemmer deltar i internasjonale operasjoner. Studier fra utlandet viser at partners deltakelse i internasjonale operasjoner kan ha konsekvenser for familien hjemme, da ektefelle eller samboer og deres barn kan påvirkes med hensyn til helse, fungering og levekår. Se for øvrig pkt. 4.4 om regjeringens ivaretagelse av barn og familier. NKVTS har ansvar for gjennomføring av et forskningsprosjekt på veteranfamilier: «Veteraners familier: Psykisk helse og hverdagsliv etter utenlandsoperasjoner.» Studien skal utvikle kunnskap om norske forhold, og om hvilken betydning utenlandsoperasjoner har for veteraners fungering i forhold til familie, barn og andre nære. Undersøkelsen vil også belyse hvilken betydning deres fravær har. Undersøkelsen har som mål å framskaffe kunnskap som er relevant for Forsvarets arbeid med å begrense skadevirkninger på innsatspersonell og deres nærstående ved deltakelse i internasjonale operasjoner. Den skal også gi kunnskap som er relevant for det arbeidet skolen eller velferdstjenester utfører i oppfølgingen av familier hvor mor eller far har deltatt i utenlands-

Figur 4.6 En soldat fra TMBN deler ut klær til kosovoalbanske familier i en landsby i Kosovo.

Foto: Torgeir Haugaard, Forsvaret

operasjoner. Planlagt oppstart for forskningsprosjektet er annen halvdel av 2020.

En ny doktorgradsavhandling fra FSAN viser at om lag 80 prosent av soldatene som har vært i Afghanistan rapporterer om personlig vekst etter tjenesten, med høyere mestringstro og selvtillit. Omlag åtte prosent forteller at de har opplevd negative konsekvenser etter tjenesten i Afghanistan. Dette handler særlig om evnen til følelsesmessig nærhet med andre mennesker. Avhandlingen viser en sammenheng mellom det å ha opplevd farefulle situasjoner, som deltakelse i kampf handlinger, og personlig vekst. Sosial støtte etter hjemkomst har stor betydning for om soldatene opplever personlig vekst eller forverring etter tjenesten. Støtte fra omgivelsene kan føre til vekst selv i de tilfellene hvor veteranen ikke ønsker eller klarer å snakke om krigsopplevelsene sine.

4.3.3 Kompetanseutvikling i helsetjenestene

Det er gjennomført kompetansebygging om veteraners helseutfordringer, både i den kommunale helse- og omsorgstjenesten og i spesialisthelsetjenesten de siste ti årene. RVTSene er en ressurs for personell som i sitt arbeid møter mennesker som er berørt av vold og seksuelle overgrep, traumatisk stress, migrasjon eller selvmordsproblematikk. Hovedmålet er å fremme helse og livskvalitet hos de berørte. RVTSene har fått en sentral rolle i å styrke kompetansen og samhandlingen ved behandling av psykiske traumer hos veteraner, og et betydelig antall fagpersoner har deltatt på ulike kompetansehevende tilbud i regi av RVTSene. I samarbeid med Forsvaret har RVTSene i denne planperioden prioritert å utvikle korte kompetansemoduler for å øke bevisstheten og kunnskapen om veteraners helsetilstand og deres familier på kommunalt nivå.

Kurs om veteraners psykiske helse

På bakgrunn av St.meld. nr. 34 (2008–2009) ble en opplæringspakke i militærpsykiatri for leger og psykologer utarbeidet i samarbeid mellom RVTS Øst og FSAN. Opplæringspakken skal bidra til at det tilbys faglig god psykisk helsehjelp både i de kommunale og spesialiserte helsetjenestene etter endt tjeneste i en internasjonal operasjon. Opplæringen ble forankret i handlingsplanen og implementert i alle regioner. I oppfølgingsplanen fikk kurset utvidet målgruppe og tilbys helsepersonell som ofte er i kontakt med veteraner.

En videreutvikling av kurset gjøres nå i regi av RVTS i samarbeid med Forsvaret, relevante fagmiljøer og veteranorganisasjoner. Opplæringspakken på to dager vil gi økt kompetanse om veteraner og deres helseutfordringer, reaksjoner og vanlige diagnoser, samt gjennomgang av behandlingsmetodikk i regi av IMPS i FSAN.

FSAN og IMPS utvikler også et kurs i militærpsykiatri som primært er rettet mot militære ledere og militært helsepersonell, og vil være et supplement til to-dagers kurset. Dette kurset skal være klart i 2020. Et fokus på opplæring av militære ledere i militærpsykiatri er i tråd med NATOs føringer. Mange av temaene som dekkes av militærpsykiatrikurset gjenfinnes i *Håndbok i militærpsykiatri*, som ble laget som et resultat av tiltak i handlingsplanen fra 2011. Håndboken er sendt ut i over 5 500 eksemplarer. Mellom 90 og 95 prosent av alle fastlegekontorer og flere distriktspsykiatriske sentre (DPS) har mottatt boken.

I 2015 ble prosjektet «Bevisstgjøring av landets DPSer (distriktspsykiatriske sentre)» igangsatt. Det skal bidra til å spre kunnskap om veteraners særskilte behov. Prosjektet er fortsatt pågående i 2020. Denne opplæringen gis til ansatte ved DPSene, inkludert leger og psykologer, og kommer i tillegg til opplæringspakkene.

På kommunalt nivå finnes det veterankontakter som er godt kjent med tilbudet til veteraner i sin kommune, og som kan formidle kunnskap om veteraners situasjon til beslutningstakere og andre tjenesteytere i kommunen, se boks 5.2. Veterankontakten skal være et kontaktpunkt der veteraner og deres familier, og andre instanser, kan ta kontakt for å få råd og veiledning. Kursmodul for kommunale veterankontakter er et dagskurs som RVTSene, i samarbeid med kommuner, tilbyr for å gi lokal støtte og kompetanseheving om veteraner og veteranfamilier. Kurset handler om rollen som veterankontakt og hvordan vedkommende kan bistå veteraner med å få riktig hjelp. Betydningen av anerkjennelse og forebygging vektlegges, i tillegg til vanlige reaksjoner og utfordringer hos veteraner og i veteranfamilien, og strategier for selvhjelp. Skreddersydde moduler er også utarbeidet for andre målgrupper, som beslutningstakere i kommunen, helsepersonell og ansatte i skoler og barnehager.

Det er utviklet en tilpasset kortere kursmodul rettet mot fastleger. Kurset gir en introduksjon til temaet veteranhelse, og er basert på kunnskap om vanlige reaksjoner og vansker hos veteraner og om aktuelle helseforebyggende tiltak.

Kursene i regi av RVTS og FSAN, og samarbeidet om faglige ansvarsområder, vil på kortere og lengre sikt kunne gi nyttige synergier.

De senere årene har det vært arbeidet for å heve den generelle traumekompetansen i hjelpeapparatet. Alle RVTSene har tilbud om kurs og opplæring i traumeforståelse og traumebehandling, og flere sentre har innarbeidet veteraner som tema i sine traumekurs. Innholdet i RVTS-kursene kan også være nyttig i oppfølging av flere grupper av innsatspersonell, og for andre som har vært utsatt for traumer under krig og katastrofer.

Råd og veiledning til helsepersonell

Fastleger og annet helsepersonell som trenger råd og veiledning om oppfølging av veteraner, kan henvende seg til FSAN. Videre kan helsepersonell fra både den kommunale helse- og omsorgstjenesten og spesialisthelsetjenesten kontakte sitt regionale RVTS for råd og veiledning. Spesialisthelsetjenesten og kommunen har også en gjensidig veiledningsplikt.

Regionale fagnettverk for innsatspersonell

Det er etablert regionale fagnettverk for innsatspersonell i landets helseregioner (inkludert ett i øst og ett i sør). De ledes av RVTSene og er sentrale i kompetanseutvikling og -deling. Formålet er å samle sentrale aktører for å øke samhandlingen og styrke kompetansehevingen lokalt og regionalt innen arbeid for innsatspersonell. Fagnettverkene er bredt sammensatt, med deltakere fra helsetjenestene, FVT, IMPS, familievern, Arbeids- og velferdsetaten og andre tjenesteytere i kommunene. Politiet er invitert til å delta i nettverkene, og deltar pr. 1. mars 2020 i et par av disse. Enkelte fagnettverk har deltakere fra spesialisthelsetjenesten og fra fylkesmannen, noe som har vært svært positivt for å nå ut til både spesialisthelsetjenesten og kommunene. Det arrangeres ett til tre møter hvert halvår i de regionale fagnettverkene.

Nasjonalt fagnettverk

For å styrke det nasjonale samarbeidet på tvers av regionene er det etablert et nasjonalt fagnettverksmøte med en mer strategisk funksjon. Det arrangeres to årlige samarbeidsmøter med lederne fra hvert av de regionale fagnettverkene, i tillegg til deltakere fra Helsedirektoratet, Politidirektoratet, Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir), Arbeids- og velferdsdirektoratet, NKVTS og Forsvaret. I tillegg kan andre relevante

aktører inviteres inn. RVTS Øst koordinerer det nasjonale samarbeidet.

På møtene i det nasjonale fagnettverket besluttes de felles overordnede føringer og prioriteringer for videre arbeid og satsingsområder i de regionale fagnettverkene. Forsvarsfamilier og barn og unge er satsingsområder som opprettholdes også i 2020, sammen med implementering av kompetansemoduler for kunnskapsheving i kommunene.

4.4 Ivaretagelse av barn og familier

Internasjonal tjeneste er for mange et familieprosjekt. De fleste familier har i dag to karrierer. Det er viktig at den som er hjemme har muligheten til å ha en yrkeskarriere, samtidig som den andre tjenestegjør i internasjonale operasjoner.

I løpet av de seneste ti årene har Forsvaret iverksatt tiltak som bidrar til å lette hverdagen for familiene, og som gir foreldre økt trygghet i perioder med mye fraværsbelastning. I 2006 ble Forsvarets familiedirektiv utgitt første gang. Hensikten med direktivet er å sikre en felles standard for ivaretagelse av familiene. Både forrige stortingsmelding, handlingsplanen og oppfølgingsplanen pekte på familienes betydning for personellet, og inneholder tiltak for god familieivaretagelse. Forsvarets oppfølgingsreglement fra 2014, som spesielt omhandler personell i internasjonale operasjoner, beskriver tiltak som skal sikre en helhetlig ivaretagelse av personellens familier og barn på en god måte.

Tiltak som er gjennomført de seneste årene

Forsvaret skal informere dem som skal gjøre tjeneste i internasjonale operasjoner om den enkeltes rettigheter og plikter, og om andre forhold av betydning. Forsvaret gjennomfører familiesamlinger for personellet og deres pårørende i forkant av utreise til internasjonale operasjoner. Der får familiene informasjon om Forsvarets tilbud og hvilke øvrige instanser de kan støtte seg på i denne perioden. Det legges også til rette for nettverksbygging mellom familiene, da det for mange er nyttig å dele erfaringer og utfordringer med andre i samme situasjon. Ungdom kan få informasjon om oppdraget mor eller far skal delta i, og de får anledning til å dele tanker og erfaringer. Det er utarbeidet et eget informasjonsopplegg for barn og ungdom, ment som støtte til samtaler mellom foreldre og barn om det å reise ut i internasjonale operasjoner.

Figur 4.7 En viktig del av hjemkomstseremonien er medaljeparaden med familien og barna. «Hjemmeheltene» i forgrunnen.

Foto: Hedvig Antoinette Halgunset, Forsvaret

Forsvaret har utviklet nettsider spesielt rettet mot barn og unge. Nettsidene gir informasjon om de ulike tjenestestedene hvor Norge har soldater, og inneholder blant annet erfaringer og tanker fra andre unge.

Forsvaret tilbyr videre samlivskurs for par hvor den ene parten skal reise ut i internasjonale operasjoner. Kurset gir parene verktøy til å takle de utfordringene en kan oppleve når den ene parten er fraværende over en lengre periode. Kurset tilbys inntil ett år etter hjemkomst.

Forsvaret tilbyr et kontaktpunkt for familiene under hele perioden hvor personellet deltar i internasjonale operasjoner. Dette er et sted man kan komme til med bekymringer, og som kan formidle kontakt til personellet som er ute.

Det gjennomføres familiesamlinger underveis i perioden, dersom familiene har behov for det. På samlingen får familiene informasjon om operasjonsområdet, og de får anledning til å stille spørsmål. Dette tiltaket gir rom for nettverksbygging mellom familier.

Underveis i tjenesteperioden sender Forsvaret en oppmerksomhet hjem til partneren til den som

tjenestegjør ute, for å vise at Forsvaret setter pris på den støtten som familiene representerer.

Forsvaret har utarbeidet en informasjonsbrosjyre som beskriver tilbud som personell og deres pårørende kan benytte seg av før utreise og under tjenesteperioden. Familiene får også en brosjyre som omhandler det å komme hjem og å komme sammen igjen som familie. Den sier noe om vanlige reaksjoner hos personell som har tjenestegjort i internasjonale operasjoner, og hvilke kontaktpunkter personellet og familiene kan benytte seg av også etter tjenesteperioden.

Forsvaret gjennomfører hjemkomstseremonier med utdeling av medaljer etter endt tjeneste. Soldatenes nærmeste pårørende inviteres til å delta.

Forsvaret har utviklet en «Hjemmehelt»-medalje til barn av personell som har tjenestegjort i internasjonale operasjoner. Denne deles primært ut under hjemkomstseremonien. Etter at soldatene har mottatt sine medaljer, mottar barna medaljer på samme høytidelige måte.

Soldatenes nærmeste pårørende inviteres til å delta på «etterlandinger», og mottar mye av den

samme informasjonen som den som gis på hjemkomstseremonien.

Forsvaret gir et økonomisk tillegg til dem som deltar i en operasjon i utlandet, og som har omsorg for barn under 18 år. Familietillegget er ment å dekke merkostnader knyttet til å ha barn i husstanden når partneren er ute i internasjonale operasjoner.

Forsvarets veteransenter på Bæreia ved Kongsvinger tilbyr aktiviteter for familiene. Hver sommer arrangeres barnecampen «Min tur ut». Målgruppen er ungdom i alderen 12 til 15 år som har foreldre som skal, er, eller har vært i internasjonale operasjoner. Her møter ungdommene andre med liknende erfaringer, og de kan bygge nettverk.

Forsvaret har, i samarbeid med RVTS, utviklet et kurs rettet mot ansatte i skoler og barnehager. Kurset omhandler hvilke spesifikke utfordringer barn i veteranfamilier kan ha. Videre viser kurset hvilke tilpasninger og tiltak som kan støtte barns læring og mestring. Se forøvrig pkt. 4.3.2 om nyere forskningsprosjekter.

Utfordringer for familiene

Personellets familier påvirkes i stor grad av at et medlem reiser ut i internasjonale operasjoner. Før utreise er det et sterkt fokus på forberedelser og den jobben som skal gjøres ute. Mange familier opplever at mor eller far distanserer seg fra hverdagslivet hjemme allerede før de har reist ut. Familien må ofte etablere nye rutiner, fordi det er ett familiemedlem mindre som kan utføre de praktiske gjøremålene. Mange familier har flyttet nær den forsvarstilsattes tjenestested, og har kanskje fått redusert nettverk og familie som kan avlaste i hverdagen. Lokaliseringen av Forsvarets tjenestesteder på færre små steder kan også gi færre karrieremuligheter for ansattes medflyttere. Dersom partner hjemme har et yrke som krever turnus eller ugunstige arbeidstider, er det en utfordring når den andre er fraværende.

Samlivsundersøkelser i Forsvaret viser at forsvarsfamilier lever med høy belastning i hverdagen. Belastningen er spesielt knyttet til høyt fravær fra hjemmet og stor grad av uforutsigbarhet som følge av lange arbeidsdager, ukependling, øvingsaktivitet samt annen trening og kursing. Tjeneste i internasjonale operasjoner oppleves som en ytterligere belastning for både partner og barn. Undersøkelsene viser at forsvarsansatte har en høyere grad av samlivsbrudd enn befolkningen for øvrig ved flere enn seks deployerin-

ger. I undersøkelsene svarer de forsvarsansatte at tanken på familien er den største belastningen ved å delta i internasjonale operasjoner. De svarer også at det er viktig for dem at partneren har en positiv holdning til Forsvaret. Det er derfor sannsynlig at god familieivaretagelse i Forsvaret kan påvirke personellets trivsel og motivasjon i internasjonale operasjoner i positiv retning.

Familiene er viktige for Forsvaret. Uten deres støtte reduseres den forsvarsansattes evne og vilje til å delta i internasjonale operasjoner. Forsvaret er avhengig av at den som er hjemme er villig til å ta en større belastning i hjemmet i den perioden tjenesten varer. Det har vært en økende erkjennelse av disse problemstillingene i Forsvaret de seneste ti årene. Gjennom god informasjon, tilbud om støtte og tilgjengelige kontaktpunkter, ønsker Forsvaret å bidra til at familiene opplever trygghet. Det er et viktig mål å bygge robuste familier som tåler belastningen. Dette arbeidet må starte før personellet reiser ut i internasjonale operasjoner.

En studie fra 2015 av barn i alderen 6 til 17 år viser at det er en stor følelsesmessig påkjenning for barn når mor eller far reiser ut i internasjonale operasjoner. Barn har stor lojalitet til foreldrene, og holder gjerne sine tanker for seg selv når de ser at de voksne er bekymret. Mange forteller at de ikke ønsker å bry sine foreldre med det de er redde eller lei seg for.

Forsvaret ønsker å ivareta og anerkjenne den innsatsen barna gjør og den belastningen barna opplever når en i nær familie reiser ut i internasjonale operasjoner. De tiltakene som retter seg direkte mot barn og ungdom kan sies å være av anerkjennende art, hvor Forsvaret viser at barna blir sett som pårørende. Foreldre, som barns ressurspersoner, må få oppfølging og veiledning, slik at de kan bidra på en positiv måte i en situasjon hvor de selv opplever belastning.

Dette vil også være et viktig tema i et nytt forskningsprosjekt om veteranfamilier som blir igangsatt i 2020 i regi av NKVTS. Det vil gi økt kunnskap om hvilken betydning tjenesten har for familiene som helhet, og hvilken betydning soldatenes fravær har for familie og barn.

Tjenester rettet mot barn og familier

Alle familier, også veteranfamilier, kan oppleve ulike utfordringer og kriser. Livet i tjenesten og livet i familien er to svært forskjellige situasjoner, med ulik belastning. Med riktig støtte og hjelp kan dette håndteres og konflikter forebygges. Familieverntjenesten har et bredt tilbud og skal

hjelpe familier når de har relasjonelle utfordringer. Familievernets arbeid skal hjelpe hele familien, og barn skal bli hørt og få hjelp når de har behov for det. Tjenesten er et gratis lavterskeltilbud og er tilgjengelig i hele landet. For å sikre et helhetlig tilbud til familier med vansker, skal familievern tjenesten samarbeide med andre relevante tjenester.

Familievernkontorene har høyt kvalifiserte familieterapeuter og psykologer som er opptatt av familien som helhet. Relasjonene er i fokus, ikke å diagnostisere enkeltpersoner. Hva er det med samhandlingen i familien som er bra og styrkende for relasjonen, og hva ønsker familien å jobbe med og forbedre? Familievernet gir tilbud om forebyggende samlivskurs og foreldreveiledning.

Erfaringen er at mange veteranpar og veteranfamilier tar kontakt med familievernet noe sent, når problemene allerede er et faktum. Det er derfor viktig å ha fokus på forebygging, forberedelse og beredskap. Det må arbeides mer systematisk med å spre kompetanse fra familievernkontoret på Hamar til de øvrige familievernkontorene i landet. Kontoret samarbeider med flere aktører i Forsvaret.

Foreldrestøttende arbeid

Alle foreldre kan møte små og store utfordringer med omsorgen for barn. For noen er situasjonen mer alvorlig. Det er viktig at foreldre som trenger det får hjelp fra det offentlige eller fra frivillig sektor så tidlig som mulig. For å styrke barn og unges oppvekstvilkår skal flere foreldre som har behov for det, få støtte og veiledning. Tilbudet skal reflektere mangfoldet i befolkningen og tilpasses ulike gruppers forskjellige behov og forutsetninger. Regjeringens strategi for foreldrestøtte «Trygge foreldre – trygge barn» (2018–2021) skal sørge for at alle foreldre som trenger det, får god og riktig hjelp. Strategien inneholder tiltak for alle foreldre og tiltak for foreldre med særlige behov. Foreldrehverdag.no er en nettressurs fra Bufdir for alle foreldre med barn under 18 år. Nettsiden gir foreldre god veiledning og inneholder blant annet artikler, filmer og podkast om tema som foreldre møter i hverdagen. En rekke kommuner gir tilbud om foreldrestøtte til innbyggerne gjennom tilskuddsordningen *Foreldrestøttende tiltak*.

4.5 Arbeid og velferdsordninger

Det meste av foreliggende forskning viser at personell som har tjenestegjort i utlandet er en ressurssterk gruppe, og at de fleste klarer seg godt etter tjenesten. Forskningen i dag gir liten indikasjon på at arbeidsledighet eller utenforskap i arbeidslivet er et større problem for veteraner enn for den gjennomsnittlige norske befolkningen. De som har behov for veiledning, utvidet oppfølging eller midlertidig inntektssikring skal få bistand fra Arbeids- og velferdsforvaltningen.

4.5.1 Tilknytning til arbeidslivet

I Statistisk sentralbyrås (SSB) levekårsundersøkelse blant veteraner i 2013 kom det fram at veteranene hadde lavere arbeidsledighet og om lag tilsvarende eller lavere nivå av sykmeldinger og uføretrygd enn resten av befolkningen.

Figur 4.8 Mannskap på KNM Fridtjof Nansen tar farvel med pårørende under en seremoni i forbindelse med utreise til Indiahavet og Operation Ocean Shield.

Foto: Torgeir Haugaard, Forsvaret

Boks 4.8 Tilknytning til arbeidslivet pr. desember 2019 for personell som har tjenestegjort i internasjonale operasjoner

	Sum antall	Alder (gj.sn.)	I arbeid ²	Ansatt i Forsvaret	Alders- pensjon/ AFP	Annet ³	Dag- penger ⁴	AAP ⁵	Uføre- trygd ⁶	Lege- meldt syke- fravær ⁷
Afghanistan	8417	41	4853	2700	139	569	36 (0,4%)	46 (0,6%)	74 (0,9%)	2,1%
Irak	1812	43	784	693	130	148	7 (0,4%)	8 (0,5%)	42 (2,3%)	1,8%
Kosovo	5989	45	4333	791	153	481	45 (0,8%)	61 (1,0%)	125 (2,1%)	2,8%
Libanon	20043	57	13505	426	2615	1569	140 (0,8%)	240 (1,4%)	1538 (7,7%)	4,2%
Totalt ¹	39167	50	25590	4735	3344	3015	242 (0,7%)	388 (1,1%)	1817 (4,6%)	3,3%

Forklaring til tabellen:

¹ Omfatter alle veteraner på individnivå som har tjenestegjort i utlandet minst én gang mellom 1978 og 2019.

I tillegg til de fire største oppdragslandene, som framgår av tabellen, ble personell sendt andre land, blant annet i Afrika og Midtøsten. Dette inngår i totaltallet. Personell fra skjermet virksomhet er utelatt.

² Ordinære arbeidstakere. Selvstendig næringsdrivende, frilansere og ansatte i Forsvaret utelatt.

³ Selvstendig næringsdrivende, personer i utdanning, med mer.

⁴ Prosentandelen er beregnet på bakgrunn av antallet veteraner som mottar dagpenger med antallet veteraner, eks. mottakere av alderspensjon/AFP.

⁵ Prosentandelen er beregnet på bakgrunn av antallet veteraner som mottar AAP med antallet veteraner, eks. mottakere av alderspensjon/AFP.

⁶ Prosentandelen er beregnet på bakgrunn av antallet veteraner som er uføretrygdede med antallet veteraner.

⁷ Tilsvarende legemeldt fravær uten egenmeldt fravær i de første tre kvartalene i 2019. Sykefraværprosenten er antall tapte dagsverk i forhold til antall mulige dagsverk. Det gjelder kun bosatte i Norge, registrert med arbeid i perioden (selvstendig næringsdrivende er utelatt).

Kilde: Forsvaret og Arbeids- og velferdsetaten

Boks 4.8 viser antall og andel av Forsvarets veteraner som mottok ulike ytelser fra Arbeids- og velferdsetaten i 2019. Videre framgår det i tabellen at de fleste veteranene (rundt 85 prosent) var i arbeid eller utdanning pr. desember 2019, mens rundt 9 prosent mottok alderspensjon eller avtalefestet pensjon (AFP). Resterende 6 prosent har dermed mottatt enten dagpenger, arbeidsavklaringspenger eller uføretrygd fra Arbeids- og velferdsetaten. Fordelingen mellom kjønn er ujevn (95 prosent er menn, og 5 prosent er kvinner), hvilket er viktig å merke seg ved sammenligning med Norges befolkning for øvrig. Personell som har tjenestegjort i Libanon, og som er overrepresentert i utvalget (i overkant av 50 prosent), utgjør gruppen med klart høyest andel veteraner som mottok én eller flere ytelser fra Arbeids- og velferdsetaten.

Ser man nærmere på enkelte ytelser, viser det seg at personell fra internasjonale operasjoner, både kvinner og menn, har høy tilknytning til arbeidslivet sammenlignet med den norske befolkningen for øvrig.

Mindre enn 1 prosent av veteranene, både menn og kvinner, mottok dagpenger pr. desember 2019. Resultatene for ulike tjenesteland er gjennomgående, jf. boks 4.8. Antall mottakere av dagpenger kan for denne gruppen likestilles med antallet som har vært registrert som arbeidssøker hos Arbeids- og velferdsetaten. Ifølge Arbeids- og velferdsetatens arbeidsmarkedsstatistikk var om lag 2,3 prosent av arbeidsstyrken over 20 år helt arbeidsledig pr. desember 2019. Tallet er noe lavere for kvinner enn for menn. Til sammen ser det ut til at veteraner i mindre grad har behov for

Figur 4.9 Norge deltok i IFOR i Bosnia-Hercegovina 1995–1996.

Foto: Torgeir Haugaard, Forsvaret

midlertidig inntektssikring fra Arbeids- og velferdsetaten på grunn av arbeidsløshet.

Andelen blant Forsvarets veteraner som mottok arbeidsavklaringspenger pr. desember 2019 ligger på rundt 1 prosent blant både menn og kvinner, og ser dermed også ut til å være et godt stykke lavere enn andelen i den norske befolkningen for øvrig. Her ligger andelen i Norges befolkning over 20 år i underkant av 3 prosent blant menn, og om lag 4 prosent blant kvinner.²

Andelen veteraner som mottok uføretrygd, ligger på 4,6 prosent pr. desember 2019 (4,7 for menn og 3,4 prosent for kvinner). Sammenliknet med menn (8,4 prosent) og kvinner (12,4 prosent) i den norske befolkningen mellom 18 og 67 år i samme periode, ligger veteraner godt under gjennomsnittet.³ De fleste veteraner er mellom 30 og 60 år gamle. Et noe høyere resultat for ytelsen uføretrygd, særlig blant dem som tjenestegjorde i Libanon (7,7 prosent), kan delvis forklares med

økt andel eldre veteraner i populasjonen. I tråd med trenden i den norske befolkningen for øvrig, mottar flere av de eldre veteranene uføretrygd.

I følge Arbeids- og velferdsdirektoratet lå legeomdelt sykefravær for veteraner som er arbeidstakere på 3,3 prosent i de første tre kvartalene i 2019 (3,2 prosent blant menn og 5,4 prosent blant kvinner). Dette er noe lavere enn for gjennomsnittet blant sysselsatte i Norge i samme periode, der sykefraværspersent ligger på 4,9 prosent (3,6 prosent blant menn og 6,3 prosent blant kvinner). Bare blant veteraner som tjenestegjorde i Libanon er sykefraværet noe høyere (4,2 prosent).⁴

Til tross for at det finnes variasjoner mellom ulike tjenesteland, ser det ut til at veteraner i mindre grad har behov for midlertidig inntektssikring fra Arbeids- og velferdsdirektoratet enn den norske befolkningen for øvrig. Dette er i samsvar med resultatene i SSBs levekårsundersøkelse i 2013. Sammenliknet med opplysningene som Riksrevisjonen la fram i 2012, viser statistikk fra 2019 at det har vært en positiv utvikling blant veteraners tilknytning til arbeidslivet.

² Kilde: <https://www.nav.no/no/nav-og-samfunn/statistikk/aap-nedsatt-arbeidsevne-og-uforetrygd-statistikk/arbeidsavklaringspenger>

³ Kilde: <https://www.nav.no/no/nav-og-samfunn/statistikk/aap-nedsatt-arbeidsevne-og-uforetrygd-statistikk/tabeller/mottakere-av-uforetrygd-som-andel-av-befolkningen-etter-kjonn-og-alder.pr.31.12.2010-2019.prosent>

⁴ Kilde: <https://www.nav.no/no/nav-og-samfunn/statistikk/arbeidssokere-og-stillinger-statistikk/relatert-informasjon/arkiv-hovedtall-om-arbeidsmarkedet%202019>

De fleste som har vært i tjeneste i utlandet har en unik bakgrunn og mye å bidra med i arbeidslivet. Det er lite som tyder på at tjenesten i betydelig grad bidrar til lavere yrkesaktivitet eller svekker arbeidsforholdene. I følge SSBs undersøkelse fra 2013 jobber en stor del av forsvarsveteranene heltid, spesielt kvinner. Det trekkes fram at forsvarsveteraner opplever like mye støtte og tilbakemelding i jobben som før tjenesten, mens politiveteraner opplever mer støtte etter tjenesten i utlandet. En undersøkelse Norsk utenrikspolitisk institutt (NUPI) gjorde om norsk politi i internasjonal tjeneste i 2017 viser at mange av dem som har vært i internasjonal tjeneste likevel mener at deres erfaring i liten grad har hatt positiv innvirkning på karrieren hjemme. De opplever at de sitter med viktig kompetanse som bør synliggjøres når de prøver å finne sin plass i et sivilt arbeidsliv.

Videre trekkes det fram i SSBs undersøkelse at negative opplevelser i tjenesten i noen grad kan øke faren for å falle ut av arbeidsmarkedet. Noen sliter med psykiske plager eller andre helseutfordringer, eller har behov for bistand til å finne seg en jobb. De som står i slik en utfordrende periode i livet har rett til oppfølging fra arbeids- og velferdsforvaltningen.

4.5.2 Arbeidsrettete tjenester

På bakgrunn av ordning for militært tilsatte (OMT) i Forsvaret skal flere tilsettes på varig basis i Forsvaret. For dem som likevel slutter er Forsvaret bevisst på å tilrettelegge for at veteranenes kompetanse kan gjøres mer synlig overfor sivile arbeidsgivere. Ett eksempel er et prosjekt mellom Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO) og Forsvaret med å utarbeide kompetansebeskrivelser for veteraner. Dette skulle gjøre det lettere for veteranene å synliggjøre sin kompetanse fra Forsvaret for arbeidsgivere i sivil sektor. I tillegg tilbyr Forsvaret karriereskiftkurs. Likevel kan overgangen til det sivile arbeidslivet være utfordrende for noen av dem som har vært ute.

I disse tilfellene tilbyr Arbeids- og velferdsetaten arbeidsrettede tjenester for å bistå personer som trenger hjelp til å komme i arbeid. Dette omfatter både ordinære arbeidssøkere og personer som står lenger unna arbeidsmarkedet, og som har et mer omfattende oppfølgingsbehov. Alle brukere som ønsker eller trenger bistand rettet mot arbeid, skal ifølge lov om arbeids- og velferdsforvaltningen § 14 a få oppfølging ved vurdering av sitt behov for bistand for å beholde eller skaffe seg arbeid. Videre skal brukerens mål fastsettes, og nødvendige virkemidler for å nå målet

identifiseres. Det vil si at alle brukere som omfattes av lovens § 14 a, har rett til vedtak om oppfølging.

NAV Arbeidsrådgivning (ARK) finnes i alle fylker. ARK skal yte bistand til personer som har et bistandsbehov som ikke kan imøtekommes ved det lokale NAV-kontoret. I ARK-enhetene er det i hovedsak ansatte med psykologisk og pedagogisk kompetanse som tilbyr tjenester som for eksempel utredning, endringsarbeid eller støtte ved arbeidsevnevurdering. I 2016 ble det ansatt en egen veterankontakt i Arbeids- og velferdsetaten for Oslo og Akershus som ble lagt til ARK i Oslo, for å kunne gi veteraner tilpasset arbeidsrettet oppfølging. Det vises til nærmere omtale av denne prøveordningen under 4.5.4.

Noen av dem som har vært ute, vil ha behov for utvidet individuell oppfølging. Dette gjelder særlig dem som sliter med senskader eller psykiske helseplager. Videre er det andre som trenger kompetanseheving. Arbeids- og velferdsetaten satser, i samarbeid med blant annet utdannings- og helsemyndighetene, på ulike tiltak for å bidra til at flere med nedsatt funksjonsevne eller «hull» i CV-en skal komme over i ordinær jobb, eller få tilpasset opplæring. Inkluderingsdugnaden omfatter blant annet tiltak under innsatsområdene arbeid og psykisk helse eller opplæring. En sentral ordning er individuell jobbstøtte (IPS), som omfatter koordinert arbeidsmarkeds- og helsebistand hvor kommunen, spesialisthelsetjenesten og Arbeids- og velferdsetaten samarbeider tett.

IPS kan være et nyttig tilbud for personer som har vært ute i internasjonale operasjoner, og som sliter med psykiske helseplager eller med å få jobb i det sivile arbeidslivet etter endt tjeneste. I 2014 startet NHO Service og Forsvaret i samarbeid med Arbeids- og velferdsetaten opp et «veteranprosjekt» for blant annet å prøve ut oppfølgingsmetodikken IPS overfor veteraner.

Personell med belastninger og skader får rådgivning og tilpasset arbeidstrening gjennom inkluderings- og arbeidsbedrifter i NHO Service (tidligere attføringsbedrifter) gjennom prosjektet «Ringer i vannet». Personell uten skader og belastninger kobles til bemanningsbedrifter som vil bidra med å oversette militær kompetanse til sivil kompetanse, samt synliggjøre hvilke behov for arbeidskraft næringslivet i Norge har i dag. I evalueringsrapporten for oppfølgingsplanen er det trukket fram at NHO Service har kapasitet til å hjelpe flere, men at de ofte ikke har kjennskap til hvem som har behov for oppfølging. Det understrekes at det er viktig at veteraner får informasjon om tilbudet Forsvaret og Arbeids- og velferdsetaten kan gi.

Generelle effektiviseringsgrep i Arbeids- og velferdsforvaltningen har bidratt til økt oppmerksomhet om oppfølging av brukere som trenger det mest. I tillegg ble det i de seneste 10 årene tatt flere grep for å bygge opp særskilt kompetanse i Arbeids- og velferdsetaten når det gjelder personellens behov. Nedenfor oppsummeres noen av de viktigste grepene.

4.5.3 Kompetansemiljøet i NAV Elverum

Etableringen av et eget nasjonalt kompetansemiljø for veteran saker (KMV) ved NAV Elverum har vært et viktig element for å bygge opp kompetanse i Arbeids- og velferdsetaten når det gjelder ivaretagelse av særskilte behov som kan oppstå etter endt tjeneste. Kompetansemiljøet er opprettet som en del av «Pilotprosjekt Østerdalen» i 2011 – et samarbeid mellom Forsvaret, Arbeids- og velferdsetaten og kommunene Åmot og Elverum.

Miljøet består av tre ansatte med kompetanse på veteranområdet og har en informasjons- og veiledningsrolle overfor andre enheter i Arbeids- og velferdsetaten, Forsvaret og andre eksterne samarbeidspartnere. Kompetansemiljøet er også tilgjengelig for spørsmål fra brukere over hele landet. Tilbudet oppleves som et positivt og nyttig grep for intops-personell og deres pårørende. Den enkelte veteran kan ta direkte kontakt. I 2017 fikk kompetansemiljøet tildelt Forsvarsmedaljen for godt veteranarbeid.

Det satses også i stor grad på forebyggende arbeid. Kompetansemiljøet deltar på «mellom»- og «etterlandinger» samt avslutningssamlinger, som er en del av Forsvarets ettårsprogram. Totalt utgjør det ca. 20 samlinger pr. år. Antall deltakere varierer fra 20 til 300 pr. samling, og består av tidligere og stadig tjenestegjørende personell. Samlingene er en viktig arena for å kunne bidra med informasjon om Arbeids- og velferdsetatens tjenester, og om eventuelle rettigheter og krav på et tidlig tidspunkt. Det gis blant annet informasjon om rettigheter til dagpenger, yrkesskadeerstatning og sykepenger. I tillegg blir det orientert om at KMV gir råd og veiledning til veteranene og NAV-kontorene, som har oppfølgingsansvaret, og om ulike måter å komme i kontakt med Arbeids- og velferdsetaten på.

Videre har kompetansemiljøet vært en viktig samarbeidspart i tverrsektorielt samarbeid, f.eks. med RVTSene. For at Arbeids- og velferdsetaten også i fremtiden skal kunne gi et godt tilbud til denne brukergruppen, er det viktig å fortsette det gode tverrsektorielle samarbeidet mellom Arbeids- og velferdsetaten, Forsvaret og andre

samarbeidsparter i det sivile hjelpeapparatet. Kompetansemiljøet er videreført og følger ordinære styringslinjer i Arbeids- og velferdsetaten.

Til tross for at KMV har en viktig rolle i Arbeids- og velferdsetatens oppfølging av personell, er det fortsatt det lokale NAV-kontoret som har hovedansvaret. Veilederne i det lokale NAV-kontoret er de som best kjenner det samlede tjenestetilbudet i kommunen, og som har kunnskap om det lokale arbeidsmarkedet. Derfor er det viktig at vedtak om oppfølgingsbistand for å komme i arbeid, og som gjelder den enkelte veteran, fattes lokalt. Et godt samarbeid mellom KMV, lokale NAV-kontorer og andre spesialiserte enheter i Arbeids- og velferdsetaten er derfor avgjørende for å kunne tilby god oppfølging og veiledning. Det er viktig at kompetansemiljøet ved NAV Elverum i enda større grad blir kjent, både blant brukerne og internt i Arbeids- og velferdsetaten.

4.5.4 Prøveprosjekt «Veterankontakt» i Oslo og Akershus

I 2016 ble det startet et prøveprosjekt med en statlig veterankontakt i Oslo og Akershus. Formålet med prosjektet var å tilby et supplement til kompetansemiljøet ved NAV Elverum og å sikre veteraner et bedre tilbud. Det ble lagt stor vekt på at veterankontakten skulle ha militærfaglig kompetanse. I en prøveperiode på om lag to og et halvt år bisto veterankontakten brukere i samtaler ved Arbeids- og velferdsetaten lokalt og ved saksdrøfting med forskjellige forvaltningsenheter.

Erfaringer fra Arbeids- og velferdsdirektoratet viser at prosjektet fikk gode tilbakemeldinger fra veteranene og deres pårørende. Det ble satt stor pris på muligheten til personlig veiledning. Videre var veterankontakten en viktig brobygger mellom NAV-enheter og aktører i Forsvaret og helsesektoren. Arbeids- og velferdsdirektoratet opplyser imidlertid at antallet enkeltsaker som ble håndtert i denne perioden var nokså lavt. Den vesentligste delen av veterankontaktens ressurser ble brukt til å gi veiledning om økonomiske rettigheter knyttet til ulike ytelser. Oppgavene skilte seg derfor ikke i vesentlig grad fra de oppgavene som kompetansemiljøet i Elverum håndterer.

I 2019 ble det besluttet at prøveordningen skulle videreføres i to år fra 2020. Det skal samtidig gjennomføres en evaluering av ordningen. I lys av regionreformen fikk veterankontakten ansvar for både Oslo og Viken fylkeskommune. Formålet med evalueringen vil være å få bedre kunnskap om kompetansen i Arbeids- og velferdsetaten i oppfølgingen av personell som har

deltatt i internasjonale operasjoner etter ti år med styrket innsats på flere nivåer.

4.5.5 Spesialisering av ytelsesforvaltning

I de seneste årene har det blitt gjennomført en rekke effektiviserings- og omorganiseringsprosesser i Arbeids- og velferdsforvaltningen, med formål å kunne gi bedre tjenestetilbud til brukerne og øke kvaliteten i ytelsesforvaltningen. Dette vil også veteraner som søker om ulike ytelser eller som har behov for tettere arbeidsrettet oppfølging kunne dra nytte av.

Siden 2013 er det gjennomført et stort løft med spesialisering av ytelsesforvaltningen og saksbehandlingen i Arbeids- og velferdsforvaltningen. Uføretrygdsaker som kan identifiseres som veteran saker ble da lagt til NAV Arbeid og ytelser Lillehammer. Fra april 2016 er yrkesskade- og mén-erstatningssaker knyttet til veteraner samlet i én enhet i Oslo. Her blir sakene behandlet av en mindre gruppe medarbeidere, som samarbeider tett med kompetansemiljøet, SPK og NAV Arbeid og ytelser Lillehammer. Etaten har også vært i dialog med SPK for å justere og tilpasse samhandlingsrutiner. Spesialiseringen av ytelsesforvaltningen innebærer en sentralisering til større og mer robuste fagmiljøer som skal bidra til lik behandling av sakene.

I 2018 ble det utviklet nye rutiner som legger til grunn en tettere dialog med veteran og advokat, for å avklare hvordan man best kan utrede yrkesskade- eller mén-erstatningssaken. Hovedsakelig forsøker Arbeids- og velferdsetaten å samordne innhenting av dokumenter og erklæringer med SPK. Dersom veteranen selv ønsker å sende inn grunnlagsdokumentasjonen direkte til Arbeids- og velferdsetaten, vil Arbeids- og velferdsetaten kunne vurdere å innhente en spesialisterklæring tidligere.

De fleste veteransakene dreier seg om å vurdere om psykisk sykdom skyldes internasjonal tjeneste. Sakenes opphav kan ligge til dels langt tilbake i tid. Det stiller store krav til innhenting av grunnlagsdokumentasjon, som journaler fra fastlege. I tillegg vil spesialistens vurderinger være krevende. I mange tilfeller er det også nødvendig å innhente vurdering fra rådgivende leger.

Arbeids- og velferdsdirektoratet anser den samlede kvaliteten i saksbehandlingen som vesentlig bedre i dag enn før spesialiseringen. Den spesialiserte saksbehandlingen har ført til gode rutiner, økt kvalitet og tettere dialog mellom brukere, veiledere og advokat.

I kvalitetsrapporter fra NAV Klageinstans har det vært rapportert særskilt om psykiske belastningsskader etter utenlandstjeneste i 2017 og 2018. NAV Klageinstans har fulgt opp enkelte forhold nærmere. Dette gjelder medisinsk utredning, bevisvurdering og meldefrister. I følge rapportene ble svært få av disse sakene omgjort i klageinstansen i 2018. NAV Klageinstans kommer fortsatt til å ha fokus på disse sakene.

4.6 Erstatnings- og kompensasjonsordninger for veteraner

4.6.1 Oversikt over de ulike ordningene

Personell som deltar, eller har deltatt i, internasjonale operasjoner har økonomiske rettigheter etter en rekke regelverk. Ved siden av krav på ytelser etter folketrygdloven og yrkesskadeforsikringsloven, gjelder egne erstatnings- og kompensasjonsordninger for personer som tjenestegjør i internasjonale operasjoner.

I 2005 ble det innført en billighetserstatningsordning. Hensikten var å yte bedre økonomisk støtte til personer som får psykiske belastningsskader, som følge av tjenestegjøring i internasjonale operasjoner. For å ha krav på billighetserstatning må veteranen være påført en psykisk belastningsskade, som følge av tjeneste i en internasjonal operasjon. Maksimal utbetaling etter billighetserstatningsordningen er 6 G. Om lag 150 millioner kroner er utbetalt etter denne ordningen. Veteraner kan samtidig søke om kompensasjon etter en kompensasjonsordning.

1. januar 2010 ble det i dagjeldende forsvarspersonellov innført et lovfestet objektivt erstatningsansvar for staten ved skader eller sykdom, som følge av tjeneste i en internasjonal operasjon etter dette tidspunktet. Dette ansvaret fremkommer i dag av forsvarsloven § 55. Hovedbegrunnelsen for innføring av det lovfestede objektive ansvaret var at det i 2005 ble innført en generell beordringsadgang til internasjonale operasjoner for befal, vervet personell og sivilt tilsatte i forsvarspersonelloven.⁵ Beordringsadgangen er videreført i forsvarsloven § 49.

Lovfestingen av et objektivt ansvar må også ses i lys av at personell som tjenestegjør i internasjonale operasjoner til tider oppholder seg i meget risikofylte områder og under krevende forhold. Opplevelser personellet har kan gi økt risiko for psykiske belastningsskader. I slike situasjoner har Forsvaret

⁵ Ot.prp. nr. 67 (2008–2009), s. 48.

Figur 4.10 Selv om regntiden er over, byr sudanske veier på store utfordringer.

Foto: Gabriel J. Lund, Forsvarsdepartementet

et ansvar som går lenger enn det ansvaret som påhviler de fleste andre arbeidsgivere. Dette gjelder særlig hvis skade og økonomisk tap oppstår som følge av tjenesten. Lovgiver ønsket å slå fast at det er staten som skal bære det økonomiske ansvaret for skader og sykdommer som påføres deltakere i internasjonale operasjoner. Det lovfestede objektive ansvaret ble også begrunnet med at myndighetene og samfunnet, ved en slik lovgivning, anerkjenner og verdsetter innsatsen til personellet som deltar i internasjonale operasjoner, og at den således også har symbolverdi.

Før det lovfestede objektive ansvaret ble etablert, måtte erstatningskrav utover det som ble favnet av yrkesskadeforsikringsloven forankres i det ikke-lovfestede objektive ansvaret. Dette ansvarsgrunnlaget er utviklet gjennom rettspraksis over tid, og bygger blant annet på en helhetlig, skjønsmessig vurdering. Dette skapte lite forutsigbarhet, og førte til at det ofte oppsto konflikter mellom arbeidsgivere og tidligere arbeidstakere i forbindelse med krav.

Ved utmåling av erstatning etter forsvarsloven § 55 legges nivået i protokoll 15. november 2017, som er en sentral særavtale mellom Kommunal- og

moderniseringsdepartementet og hovedsammenslutningene om forsikringsordninger ved tjenestegjøring i internasjonale operasjoner, til grunn. Det vil si at skadelidte ved 100 prosent uførhet har krav på erstatning tilsvarende 65 G. Dersom yrkesskadeforsikringslovens utmålingsregler gir krav på et høyere erstatningsbeløp, skal disse benyttes.

I forbindelse med innføringen av det lovfestede objektive ansvaret for skader påført fra og med 1. januar 2010, ble det også innført en særskilt kompensasjonsordning for militært personell som har blitt påført psykiske belastningsskader under tjeneste i en internasjonal operasjon i perioden 1. januar 1978 og fram til 31. desember 2009. Villkårene er at vedkommende har pådratt seg varig psykisk belastningsskade som følge av tjenestegjøring i en internasjonal operasjon som har medført varig ervervsmessig uførhet. Ordningen framkommer av en egen forskrift fastsatt med hjemmel i Stortingets årlige budsjettvedtak, og trådte i kraft 1. januar 2010. Maksimal erstatning etter den særskilte kompensasjonsordningen er 65 G.

Ordningen ga opprinnelig kompensasjon på 35 G ved 100 prosent ervervsmessig uførhet med lempeligere beviskrav enn det lovfestede objek-

tive ansvaret i forsvarspersonelloven, men ble fra 2012 utvidet til 65 G, dersom de samme beviskrav og bevistema som gjelder etter det lovfestede objektive ansvaret i forsvarspersonelloven er oppfylt.⁶ Forsvarsdepartementet opprettet i 2011 en uavhengig klagenemnd for ordningen.

I perioden 2010–2019 har 817 veteraner søkt om kompensasjon. 339 veteraner har fått innvilget kompensasjon, og til sammen er det utbetalt om lag 1,5 milliarder kroner i kompensasjon. Flertallet av de veteraner som har fått kompensasjon tjenestegjorde i Libanon, mens enkelte veteraner har tjenestegjort på Balkan, i Afghanistan eller i andre land. De samlede utbetalinger er vesentlig høyere enn det som ble lagt til grunn da ordningen ble innført.

Det har vært en reduksjon i utbetalinger av kompensasjon de siste årene, fra i overkant av 200 millioner kroner i 2014 til 48 millioner kroner i 2018. Dette forklares med at mellom 70 og 80 prosent av søkerne de siste årene har fått avslag. Årsaken til dette er at mange av sakene som nå kommer inn til SPK, fremmes på et svakere bevismessig grunnlag enn tidligere. Samtidig er andelen innkomne kompensasjonssøknader fortsatt stabilt høyt – fra 55 søknader i 2014 til 53 i 2018.

4.6.2 Gjennomgang og vurdering av erstatnings- og kompensasjonsordningene

Forsvarsministeren besluttet i 2018 at det skulle nedsettes en arbeidsgruppe som skulle foreta en helhetlig gjennomgang og vurdering av de eksisterende erstatnings- og kompensasjonsordningene for veteraner som har deltatt i internasjonale operasjoner. Dette var i tråd med uttalelsene fra en enstemmig utenriks- og forsvarskomite i Innst. 7 S (2017–2018), jf. Prop. 1 S (2017–2018).

I 2019 gjennomførte en ekstern arbeidsgruppe en slik gjennomgang. Arbeidsgruppens konklusjon var at innføringen av ordningene har gitt økt anerkjennelse og styrket veteranenes rettigheter og erstatningsrettslige vern. Arbeidsgruppen mente at erstatnings- og kompensasjonsordningene stort sett fungerer tilfredsstillende. Dette var bakgrunnen for at det ikke ble foreslått noen endringer i kompensasjonsordningene. For å oppnå større oversiktighet foreslo arbeidsgruppen å lage et samlet regelverk i en forskrift som hjemles i forsvarsloven § 55. Den nye forskriften viderefører i grove trekk det materielle innholdet

Tabell 4.1 Erstatningsutbetalinger etter den særskilte kompensasjonsordningen i perioden 2010 til november 2019 i millioner kroner. Tallene innbefatter ikke billighetserstatningsordningen eller saker etter forsvarsloven (tidligere forsvarspersonelloven)

År	35 G (MNOK)	65 G (MNOK)	Totalt (MNOK)
2010	94	0	94
2011	109	0	109
2012	136	17	152
2013	96	267	362
2014	31	323	354
2015	46	157	203
2016	20	79	99
2017	25	23	48
2018	27	21	48
2019	26	35	61
Totalt (MNOK)	608	922	1 530

Kilde: SPK

som følger av dagens forskrifter. Arbeidsgruppen gikk kritisk gjennom alle materielle vilkår for kompensasjon. Arbeidsgruppen mente at de alminnelige vilkårene for foreldelse ikke er godt tilpasset veteranenes spesielle situasjon, og foreslo derfor en særregel om starttidspunktet for foreldelsesfristen, hvilket vil gjøre det lettere for veteraner å søke erstatning i tide. Denne regelen bør, etter flertallets syn, kun gjelde for skader oppstått fra og med 1. januar 2010. Arbeidsgruppen vurderte også de prosessuelle reglene på området. Forvaltningslovens saksbehandlingsregler gjelder i dag for behandling av saker etter den særskilte kompensasjonsordningen. Arbeidsgruppen foreslo at disse også skal gjelde for saker etter forsvarsloven § 55.

Klager over vedtak om kompensasjon og billighetserstatning blir behandlet i en egen klagenemnd, administrativt underlagt Forsvarsdepartementet. Det er ikke klageadgang for saker etter det lovfestede objektive erstatningsansvaret i forsvarsloven § 55. Årsaken til at en slik klageadgang foreløpig ikke er etablert, er i hovedsak at bevis- og årsaksspørsmålene for skader etter 2010 ikke har vært ansett for å by på de samme utfordringene som i eldre saker. I Innst. 28 S (2018–2019)

⁶ I dag framkommer det lovfestede objektive ansvaret av forsvarsloven.

fremhevet stortingsflertallet at det kan ta mange år før psykiske krigsskader viser seg, også med utgangspunkt i hendelser etter 1. januar 2010.⁷ På denne bakgrunn ble det besluttet at en klageordning skal innføres for saker om psykiske skader etter forsvarsloven § 55. Arbeidsgruppen har, i henhold til stortingsvedtaket og mandatet, utredet en rekke alternative klageordninger, og anbefalt en modell. Denne modellen innebærer at behandlingen av klagesakene etter forsvarsloven § 55 legges sammen med kompensasjons- og bilighetserstatningssakene til en permanent klagenemnd med samme sammensetning og kompetanse som dagens klagenemnd.

Arbeidsgruppen foreslo at saksbehandlingen i første instans skulle bli værende hos SPK. Videre skulle sekretariatfunksjonen for nemnda løftes ut av Forsvarsdepartementet og overlates til Statens sivilrettsforvaltning (SRF). Et sentralt hensyn bak dette forslaget var at en flytting av sekretariatet fra Forsvarsdepartementet til SRF ville markere sivilsamfunnets ansvar for de skadde veteranene. I tillegg til øvrig virksomhet fungerer SRF som sekretariat for flere instanser. Dette medfører bred erfaring og etablert infrastruktur for den typen oppgaver som overtakelse av sekretariatsfunksjonen i veteransakene ville innebære. Arbeidsgruppen anså det også som en fordel at SRF, gjennom sitt virkeområde, allerede har erfaring fra saker som likner erstatningssakene for veteraner.

Arbeidsgruppen vurderte hensiktsmessige benevelser på erstatningsordningene for indirekte å gi veteranene høyere anerkjennelse. Det var arbeidsgruppens syn at navnet bør gi assosiasjoner til operasjoner i utlandet. Ord som «krigspensjon» og liknende har i de siste tiår vært forbeholdt veteraner fra andre verdenskrig. Det er ikke uproblematisk å bruke samme betegnelse på en helt annen gruppe fra en annen generasjon. Arbeidsgruppen landet på begrepet «intopserstatning». Dette er en erstatning som tilkommer veteraner som har deltatt i internasjonale operasjoner. Betegnelsen «intops» anvendt for internasjonale operasjoner er godt innarbeidet i Forsvaret og blant veteranene. «Intopserstatning» er en god og dekkende betegnelse på ordningene, som er egnet til å gi økt anerkjennelse.

⁷ «Innstilling fra utenriks- og forsvarskomiteen om Representantforslag fra stortingsrepresentant Bjørnar Moxnes om å sikre ankerett for veteraner i erstatningssaker om personskader, og om Representantforslag fra stortingsrepresentantene Audun Lysbakken, Karin Andersen, Nicholas Wilkinson og Petter Eide om å sikre veteraner i internasjonale operasjoner etter 2010 klageadgang på vedtak i erstatningssaker om psykiske skader som følger av utenlandstjeneste».

Gruppen foreslo også enkelte regler til styrking av kontradiksjonen i prosessen, i tillegg til regler om styrking av veteranenes rettsikkerhet i forbindelse med bruk av sakkyndige utredninger. Det foreslås at utgiftene til advokat skal beregnes ut fra en timesats tilsvarende den til enhver tid gjeldende salærsatsen fastsatt av Justisdepartementet i medhold av forskrift 3. desember 1997 nr. 1441 om salær fra det offentlige til advokater m.v. § 2. Samtidig foreslås å innføre en særskilt bestemmelse som sier at advokaten ikke kan kreve eller motta ytterligere vederlag av veteranen for den del av saken der utgiftene dekkes etter forskriften. Arbeidsgruppen foreslår videre at det gis adgang for domstolene til å foreta full realitetsprøving og treffe nye avgjørelser i sakene. Det foreslås også at erstatning etter forsvarsloven for fremtiden skal utgå fra kap. 471 post. 71 på statsbudsjettet, for å markere sivilsamfunnets ansvar. Samtidig foreslås at utbetalinger etter den særskilte kompensasjonsordningen utgår fra kap. 1792 *Norske styrker i utlandet*.

Arbeidsgruppens undersøkelser viser at den praksis som er utviklet i klagenemnda og SPK vedrørende årsakssammenheng, skiller seg noe fra årsaksvilkåret i alminnelig erstatningsrett. Det er derfor foreslått en endring i de materielle vilkårene i forskriftene som kan fange opp den nevnte utviklingen i praksis.

Regjeringen støtter arbeidsgruppens foreslåtte modell for ny klageordning, forslaget om å flytte sekretariatet til SRF og forslaget om å innføre begrepet «intopserstatning», se kapittel 8. Øvrige anbefalinger fra arbeidsgruppen vil vurderes nærmere i Forsvarsdepartementet.

4.6.3 Saksbehandling i SPK

Fra januar 2010 fikk SPK, på vegne av Forsvarsdepartementet, ansvar for å behandle saker etter forskrift 22. desember 2009 nr. 1768 om særskilt kompensasjonsordning for psykiske belastningskader.

Riksrevisjonens undersøkelse av ivaretagelse av veteraner fra internasjonale operasjoner, jf. Dok. 3:9 (2013–2014) og Innst. 42 S. (2014–2015) til Stortinget, påpekte bl.a. at behandlingen av erstatningssakene tok til dels lang tid. Dette dannede grunnlag for målet i oppfølgingsplanen om at saksbehandlingstiden i SPK skulle reduseres, og at kompensasjons- og erstatningsordningene skulle gjennomgås og forenkles. En rekke tiltak i SPK ble satt i verk som følger av dette.

Forsvarsdepartementet har, i samråd med Arbeids- og sosialdepartementet og SPK, utarbeidet retningslinjer for å forsterke styringen og for-

Figur 4.11 Besøk hos en familie i flyktningleiren i Juba i Sør-Sudan.

Foto: Politidirektoratet

valtningen av den særskilte kompensasjonsordningen. Forsvarsdepartementet har etablert faste månedlige kontaktmøter med SPK, hvor Arbeids- og sosialdepartementet normalt deltar, for å følge opp styringen og forvaltningen av kompensasjonsordningen. Møtene gir god oversikt over status og utfordringer når det gjelder behandlingen av kompensasjonssakene.

SPK har lagt Forsvarsdepartementets retningslinjer til grunn for forvaltning av kompensasjonssakene. SPK har utarbeidet skriftlige saksbehandlingsregler, herunder innført rutiner for purring på etterspurt dokumentasjon og rutiner for valg av spesialist. SPK fikk i 2015 et nytt saksbehandlings-system som bidro til ytterligere effektivisering av saksbehandlingen.

Saker som er klare for behandling, det vil si at varig ervervsmessig uførhet er fastslått slik at SPK kan starte prosessen med dokumentasjonsinnhenting og spesialistvurdering, vil ta ca. ett år. Andre saker kan ta lengre tid, blant annet fordi SPK da må avvente kartlegging av helsetilstand og arbeidsavklaring før varig ervervsmessig uførhet kan fastslås. SPK fatter i gjennomsnitt vedtak innen fire uker etter at all nødvendig

dokumentasjon, herunder spesialisterklæringen, er mottatt.

Det er viktig for begge parter at spesialisterklæringene holder høy kvalitet. For å øke kompetansen i å utferdige psykiatriske spesialisterklæringer i saker hvor personell fra internasjonale operasjoner søker om erstatning, har det blitt tilbudt kurs i sakkyndig arbeid. Målgruppen for kurset har vært spesialister i klinisk psykologi og psykiatri. Det har blitt gjennomført to kurs, ett i 2014 i regi av RVTS Øst og ett i 2016 i regi av RVTS Nord. Oppslutningen om kursene i spesialisthelsetjenesten kan sies å ha vært relativt lav. Kursene har likevel bidratt til kompetanseheving for tjenesteytende etater som er i kontakt med veteraner.

Alt i alt har tiltakene ført til høyere effektivitet og bedre kvalitet i saksbehandlingen i SPK. I sin oppfølgingsrapport i 2018 konstaterte Riksrevisjonen at forvaltningen hadde iverksatt tiltak for å følge opp Riksrevisjonens merknader i forvaltningsrevisjonene. Saksbehandlingen av veteransakene skjer nå uten ugrunnet opphold. Sakene omfatter ofte vanskelige årsaks- og bevisvurderinger, da tjenestegjøringen i mange tilfeller ligger langt tilbake i tid – det kan være så langt tilbake

som til 1978. Noen saker kan av den grunn ta lenger tid enn fire uker å vurdere.

For å sikre ensartet praktisering av kompensasjonsordningen går SPK rutinemessig gjennom nye vedtak fra klagenemnda for å fange opp eventuelle motsetninger og uoverensstemmelser mellom SPKs praktisering og klagenemndas forståelse av regelverket. Utfall av saker ført for klagenemnda og for rettsapparatet er også fast tema i SPKs månedlige kontaktmøter med Forsvarsdepartementet og Arbeids- og sosialdepartementet. Medholdsandelen i SPKs favør i klagenemndas vedtak har siden 2014 ligget på om lag 75 prosent. En utfordring i dag er at det kan ta lang tid å få klagebehandlet SPKs vedtak i klagenemnda. Normal saksbehandlingstid er om lag ett år.

4.7 **Politiets ivaretagelse av personellet**

Før internasjonal tjeneste

Politiet rekrutterer kun egne fast ansatte til utenlandstjeneste. Disse skal tilbake til sin stilling etter endt utenlandstjeneste. Politidistrikter og særorganer, sammen med Politidirektoratet, har et oppfølgingsansvar for personellet som blir sendt ut.

Politiet utarbeider informasjonsmaterieell som omtaler rettigheter, støtte og tilbud til personellet og deres familier før, under og etter tjenestegjøring i internasjonale operasjoner. Det inneholder også informasjon om hvor personellet og deres familier kan henvende seg ved behov. Informasjonsmaterieellet blir sendt ut til personellet og deres pårørende før deployering. I forkant av deployering gjennomfører politiet forberedende kurs og misjonsspesifikk trening for personellet. De får blant annet informasjon fra medisinsk personell om normale reaksjoner og faresignaler etter tjeneste i internasjonale operasjoner. På en av disse samlingene blir nærmeste pårørende invitert. Under samlingen gis det relevant informasjon og opplyses om kontaktpunkter i politiet for de pårørende under deployeringsperioden. Samlingen gir dessuten mulighet for nettverksbygging mellom pårørende. Reise og opphold blir kompensert økonomisk.

For personell som skal tjenestegjøre i Frontex, se kapittel 3.6.1, er det i samarbeid med de andre medlemslandene utarbeidet en «Mental Health Strategy» som anbefaler ulike former for ivaretagelse av personell før, under og etter tjenesten med tydelig ansvarsfordeling. Denne innbefatter også Frontex' ivaretagelse av personell under

internasjonal tjeneste. Det gjennomføres en brief før utreise om forventninger, praktiske detaljer og gjennomgang av operasjonsplanen for det enkelte oppdrag.

Under internasjonal tjeneste

Personellet som sendes ut, reiser i forholdsvis små kontingenter. Dette gir mulighet for en tettere individuell oppfølging. Det utpekes alltid en kontingentleder som har ansvaret for personlig oppfølging av sine kolleger. Personell som blir skadet eller syke under internasjonal tjeneste, får tilrettelagt oppfølging. Det samme gjelder for personell som, på grunn av langvarig tjenestebelasting, kan ha behov for særskilt oppfølging. Det gis blant annet tilbud om oppfølgingsamtale med psykolog. Det er viktig at oppfølgingen blir tilpasset den enkeltes behov. Det foretas minst én inspeksjonsreise til operasjonene årlig, der ivaretagelse og oppfølging av den enkelte er prioritert. I særskilte tilfeller kjøpes ekstra helsetjenester for å ivareta en tilfredsstillende medisinsk beredskap. Politiet har en kontinuerlig jourordning der pårørende kan henvende seg for støtte og informasjon, på lik linje med de utsendte. For personell i Frontex-operasjoner gjelder samme jourordning, og det holdes jevnlig kontakt med de utsendte.

Etter internasjonal tjeneste

Det gjennomføres individuelle oppfølgingsamtaler. En vesentlig hensikt med dette er at de som har deltatt i internasjonal tjeneste skal kunne bidra med sine erfaringer. Det gjennomføres helsekontroll, og alle får tilbud om individuelle samtaler med psykolog der også pårørende kan få være med hvis de ønsker. Dette avtales individuelt etter den utsendtes ønske.

Personellet tilbakeføres til sine faste tjenestesteder i politiet. Det gjennomføres medarbeider-samtale, gis tilbud om oppfølging av bedriftshelse-tjenesten, og den utsendte skal gis anledning til å presentere sine erfaringer fra utenlandstjenesten. Er det spesielle forhold som krever en særskilt oppfølging, avtales dette mellom Politidirektoratet og det politidistriktet eller særorganet hvor personellet tjenestegjør. Dette for å få en best mulig personlig tilrettelagt oppfølging.

FSAN og politiet utarbeidet i 2016 en avtale om grensesnitt og samarbeidslinjer mellom politiet og sanitetstjenesten i Forsvaret i fredstid. I 2017 ble det utarbeidet en samarbeidsavtale mellom FSAN, ved IMPS, og Politidirektoratet ved internasjonal seksjon. Avtalen legger opp til at IMPS støtter

politiet med undervisning før og etter tjeneste i internasjonale operasjoner, og at de kan gi tilbud om klinisk oppfølging ved behov.

Alle distrikter og særorganer har en kollegastøtteordning. Dette er et lavterskeltilbud. Det gis støttesamtaler etter utfordrende hendelser som kan føre til belastninger for enkeltpersoner. Tilbudet gjelder også ved kriser og særlig belastende hendelser. Ansatte kan ta kontakt med en kollegastøtte, dersom de ønsker det. Kollegastøtten kan også på eget initiativ ta kontakt med de berørte.

En tid etter tjenesten inviteres alt personell med pårørende til en hjemkomstsamling med medaljeseremoni. Hovedfokuset på samlingen er erfaringsutveksling, også for de pårørende.

For personell i Frontex-opdrag gjennomføres det en samlet debrief på operasjonsstedet før de reiser hjem. Etter hjemkomst skrives det en erfaringsrapport, og det gjennomføres erfaringsamtaler ved behov. Videre behov for oppfølging avklares med de respektives faste tjenestesteder. Det legges til rette for individuell ivaretagelse.

5 Virkemidler for gjennomføring av veteranpolitikken

5.1 Det tverrsektorielle samarbeidet på departementsnivå

Ifølge den eksterne evalueringsrapporten fra 2019 synes det tverrsektorielle samarbeidet mellom først seks og deretter syv departementer å ha bidratt til en mer helhetlig forståelse for og tilnærming til arbeidet med ivaretagelse og oppfølging av personell før, under og etter tjeneste for Norge. Ifølge rapporten er det tverrsektorielle samarbeidet i dag i stor grad institusjonalisert.

5.2 Fylkesmannens rolle

Fylkesmannsembetene har fått en rolle i utarbeidelsen av kommunale planer for personell som har deltatt i internasjonale operasjoner. Fra og med 2018 har embetene fått et oppdrag gjennom den årlige Virksomhets- og økonomiinstruksen

fra Kommunal- og moderniseringsdepartementet. I punkt 5.4.4.2 heter det:

«Fylkesmannen skal på egnet måte ha anerkjennelse og ivaretagelse av personell som har tjenestegjort i internasjonale operasjoner som tema i møter med kommunene. Dette kan for eksempel være gjennom kommunale planer for anerkjennelse og ivaretagelse av personell som har tjenestegjort i internasjonale operasjoner, den nasjonale frigjørings- og veterandagen 8. mai og nasjonal veterankonferanse.»

Resultatene av dette anmodningsoppdraget begynner å vise seg.

Siden 2011 har Forsvarsdepartementet og Forsvaret i samarbeid arrangert Nasjonal veterankonferanse (NVK). Til konferansene har fylkesmanns-embeter og kommuner i årenes løp blitt invitert for å hente inspirasjon, få kunnskap og bygge nettverk.

Boks 5.1 Ombudsmannen for Forsvaret

Ombudsmannen for Forsvaret (OfF) er et offentlig organ som fører tilsyn med personellet på alle nivåer i Forsvaret. Alle ansatte og vernepliktige i Forsvaret kan levere klager til ombudsmannen hvis de opplever seg urettmessig behandlet. OfF har gjennom år behandlet henvendelser fra personell som har deltatt i internasjonale operasjoner, selv om dette ikke har vært beskrevet i virksomhetens mandat. Under forståelsen av «alt personell i Forsvaret, før, under og etter endt militærtjeneste, soldater så vel som sivilt og militært ansatte» har også OfF hatt fokus på veteranarbeidet.

I 2016 ble det tatt til orde for et eget veteranombud i Norge, blant annet fra grupper som organiserer skadde veteraner. OfF ble utfordret på dette fra flere hold, og mente at det ikke burde være nødvendig med flere ombud, men at dagens ombudsmannsordning for Forsvaret burde tilleg-

ges et formelt mandat fra Stortinget om også å ivareta ombudsrollen for veteranene. Dette er gitt støtte fra mange hold, også fra regjeringen. Stortinget har et pågående arbeid med revisjon blant annet av rollen og mandatet til ombudsmannsordningen for Forsvaret. Det forventes at veteranombudsrollen blir en del av dette. Inntil videre er OfF oppfordret av Stortinget til også å vektlegge arbeidet for og blant veteranene.

I de seneste års DOK 5 er også Ombudsmannsnemndas fokus på veteranene blitt beskrevet. Dette viser at nemndas arbeid med veteransaker har tiltatt.

Samtaler og møtevirksomhet knyttet til veteranspørsmål er blitt en jevnlig aktivitet ved kontoret. Ikke minst er innhenting av kunnskap og informasjon betydelig. Også gjennom internasjonale ombudsmiljø er det et voksende samarbeid.

Boks 5.2 Antall veteranplaner og regional fordeling pr. 1. januar 2020

Fylke	Antall kommuner	Har veteranplan	Lager veteranplan	Har kommunal veterankontakt
Troms og Finnmark - Romsa ja Finnmárku - Tromssa ja Finmarkku	39	8	6	4
Nordland	41	17	4	8
Trøndelag - Trööndelage	38	8	4	6
Møre og Romsdal	26	2	2	3
Vestland	43	3	2	4
Rogaland	23	6	0	8
Agder	25	2	8	0
Vestfold og Telemark	23	6	5	9
Innlandet	46	21	5	7
Oslo og Viken	52	19	10	13
Sum	356	92	46	62

5.3 Kommunale veteranplaner

Regjeringens oppfølgingsplan oppfordret kommunene til å etablere kommunale veteranplaner. Siden sommeren 2018 har regjeringen merket en økning i antall kommuner som melder at de har vedtatt en kommunal plan, eller at de har startet arbeidet med å utarbeide en plan, alene eller i samarbeid med andre kommuner. Det pågår et bredt engasjement og arbeid rundt omkring i landets kommuner for å utarbeide kommunale planer. Som et ledd i dette utarbeidet Forsvaret i 2017 et «Grunnlag for utvikling av en kommunal veteranplan», som ble distribuert til alle landets kommuner. Forsvaret har etter dette hatt et omfattende samarbeid med kommuner over hele landet, og antallet kommuner med veteranplan eller

en plan under utvikling har vokst til rundt 140. FVT har ved flere anledninger blitt invitert til å orientere om veteransaken i tilknytning til fylkesmennenes møter med ordførere og rådmenn, og har også deltatt på fagdager i regi av enkelte fylkesmannsembeter. Off har påpekt at det er utfordrende for kommunene å vite hvilke veteraner som bor i kommunen. Det er ikke anledning til å overføre personopplysninger fra Forsvaret til den enkelte kommune.

Totalt er det 73 prosent av personellet som har tjenestegjort i internasjonale operasjoner som bor i en kommune som enten har en plan eller er i ferd med å utvikle en. Andelen personell som bor i en kommune med en kommunal veterankontakt er 50 prosent.

6 Anerkjennelse

Kvinner og menn som gjør tjeneste for Norge i internasjonale operasjoner fortjener samfunnets anerkjennelse. Det er viktig for regjeringen at anerkjennelsen kommer tydelig til uttrykk. Dette var helt sentralt i den forrige stortingsmeldingen, handlingsplanen og oppfølgingsplanen. De som påtar seg denne oppgaven, bidrar til å trygge vår felles sikkerhet, ofte med betydelig risiko for liv og helse. 102 norske kvinner og menn har mistet livet i internasjonale operasjoner siden 1947. Andre har pådratt seg alvorlige fysiske og psykiske skader som følge av tjenesten.

I likhet med i andre land, er det tradisjon for å hedre dem som har falt for Norges sak på årets merkedager. Første verdenskrig berørte Norge sterkt, ved at flere enn 2 100 norske sjømenn omkom som følge av krigshandlinger. Sjømennes Minnehall i Stavern er reist for å hedre deres minne. De omkomne sjømennes navn står skrevet på plater i krypten under minnehallen. Senere er navnene på sjøfolk som mistet livet som følge av andre verdenskrig føyd til. Etter 1945 er det reist minnesmerker over dem som falt i kampen 1940–1945. Det finnes om lag 3 000 minnes-

merker over falne i Norge. Første søndag i november hvert år markeres Forsvarets minnedag. Det er dagen for å hedre og minnes dem som har mistet livet i Forsvarets tjeneste i og utenfor Norge.

I 1940 fantes det ikke noe norsk system for påskjønnelse av tapperhet og ledelse i krig. I løpet av okkupasjonstiden innførte regjeringen i London et dekoreringsregime bestående av tre utmerkelser: Krigskorset med sverd, St. Olavsmedaljen med ekegren og Krigsmedaljen. Etter 1940 er det utdelt flere enn 40 000 norske krigsdekorasjoner for tapperhet og ledelse under andre verdenskrig.

Forsvarssjefen innførte i 2000 Forsvarets medalje for internasjonale operasjoner. Statuttene for denne medaljen fikk tilbakevirkende kraft til 1947. Det utdeles fortsatt medaljer for internasjonale operasjoner før 2000 i seremonier over hele landet og verden rundt. En erfaring fra tidligere er at medaljeoverrekkelser bør skje direkte, personlig og høytidelig. En verdig ramme gir også familie, pårørende, venner og samfunnet for øvrig større forståelse for betydningen av de norske bidragene.

Figur 6.1 Militære dekorasjoner. Norske bragdmedaljer, deltakermedaljer og fortjenestemedaljer.

Kilde: Forsvaret

Boks 6.1 Fra statuttene:

Krigskorset med sverd kan utdeles for personlig innsats i kamp eller lignende bedrift til norske eller utenlandske sivile og militære som, under krig eller væpnet konflikt, på særlig fremragende måte har utmerket seg ved personlig tapperhet eller ved ledelsen av en troppeavdeling, fartøy eller flyavdeling under kamp.

St. Olavsmedaljen med ekegren kan tildeles for personlig innsats i kamp eller lignende bedrift til norske eller utenlandske sivile og militære som, under krig eller væpnet konflikt, på fremragende måte har utmerket seg ved personlig tapperhet eller ved ledelse av en troppeavdeling, fartøy eller flyavdeling under kamp.

Krigsmedaljen kan tildeles for personlig innsats i kamp eller lignende bedrift til norske og utenlandske sivile eller militære som, under krig eller væpnet konflikt, på særlig måte har utmer-

ket seg ved personlig tapperhet eller ved ledelsen av en troppeavdeling, fartøy eller flyavdeling under kamp.

Figur 6.2 Krigskorset med sverd, St. Olavsmedaljen med ekegren og Krigsmedaljen, som tildeles av Kongen i statsråd.

St. Olavsmedaljen med ekegren og Krigsmedaljen rangerer under Krigskorset med sverd, og sammen med Forsvarets medaljer utgjør de et fleksibelt dekorasjonssystem. Medaljens båndstriper bæres daglig til tjenesteuniform. Medaljer eller miniatyrer bæres når anledningen tilsier det. Utmerkelsene, som synlige tegn på bragd, fortjeneste eller deltakelse, oppfordres båret til sivilt antrekk på 8. mai og 17. mai.

I tiårene etter andre verdenskrig ble det stilt spørsmål om hvorvidt alle som burde være det, var dekorert som fortjent for sin innsats for Norges sak. En gruppe historikere undersøkte dekorasjonssaker knyttet til andre verdenskrig for om mulig å kunne fastslå om det fantes personer eller grupper som var forbigått på grunn av hemmelighet, manglende kunnskap eller politiske forhold. Konklusjonen var at det ikke ble utdelt flere dekorasjoner for innsats under andre verdenskrig av hensyn til likebehandling og manglende dokumentasjon. Praksis for tildeling av dekorasjoner for innsats under andre verdenskrig var ikke feilfri, men det var ikke ønskelig å skape nye skjevheter i forsøket på å rette gamle.

Regjeringen innførte i anledning frigjøringsjubileet i 2015 en minnemedalje, «Norge takker deg for innsatsen 1939–1945». Det er viktig å hedre de gjenlevende som har gjort en innsats i motstandskampen og på forskjellige måter bidratt til frihet og selvstendighet under andre verdens-

krig. Mange former for motstandsarbeid falt utenfor kriteriene for tildeling av eksisterende krigsdekorasjoner. Minnemedaljen gjorde det mulig å påskjønne også dem som bidro i den sivile motstandskampen og i holdningskampen under okkupasjonsårene, som kurer- og losvirkosomhet, illegal presse og farefullt redningsarbeid i forbindelse med ødeleggelse og sabotasjeaksjoner. Det har særlig vært ønskelig å identifisere personer som tidligere ikke har fått oppmerksomhet for sin innsats i motstanden. Mange kvinner fått minnemedaljen. Kommunene, fylkeskommunene, norske utenriksstasjoner og lokale ildsjeler har utført et stort arbeid med å identifisere kandidater til minnemedaljen.

Uttrykk for anerkjennelse for innsats i internasjonale operasjoner etter 1945, var lenge preget av en viss tilfeldighet. Frigjøringsdagen 8. mai ble offisiell flaggdag etter 15-årsmerkingen i 1960. I 1996 besluttet Stortinget at 8. mai også skulle være dagen for markering av veteraner fra internasjonale operasjoner etter 1945. Først i 2011 kom markeringen av Frigjørings- og veterandagen inn i de former den har hatt de seneste år. Siden da har 8. mai vært en årlig, profilert merkedag for å hedre alle veteraner – tidligere tjenestegjørende og stadig tjenestegjørende – fra andre verdenskrig og fram til dagens internasjonale operasjoner. Regjeringens hovedarrangement finner sted på Akershus festning i

Boks 6.2 Regjeringens minnemedalje

- regjeringens minnemedalje har siden den ble innstiftet i forbindelse med 70-års markeringen 2015 blitt delt ut til ca. 1 100 personer.
- minnemedaljen kan tildeles norske og utenlandske militære og sivile som anerkjennelse for innsats under andre verdenskrig.
- minnemedaljen skal overrekkes deltakeren personlig. Medaljen tildeles ikke post mortem.

Figur 6.3 Regjeringens minnemedalje for innsats under andre verdenskrig.

Foto: Forsvarets Forum

Tabell 6.1 Tildelinger av strids- og bragdmedaljer i perioden 2009–2020

Dekorasjon	Antall
Krigskors med sverd	9
St. Olavsmedaljen med ekegren	21
Krigsmedaljen	40
Forsvarets medalje for edel dåd	11
Forsvarets innsatsmedalje med rosett	94
Forsvarets innsatsmedalje	111
Totalt	286

Oslo. Her legges det ned kranser ved retterstedet der norske motstandskjempere ble henrettet under okkupasjonen, ved Nasjonalmonumentet for krigens ofre og i minnelunden der flere minnesmerker er samlet. Bragdmedaljer for særlig innsats overrekkes under en høytidelig seremoni på festningsplassen. Kongehuset og representanter for landets øverste politiske og militære ledelse er til stede.

Samtidig markeres Frigjørings- og veterandagen over hele landet med lokale tilstelninger. Regjeringens medlemmer deltar i markeringene på forskjellige steder i landet for å understreke at

regjeringen legger stor vekt på anerkjennelse av veteranenes innsats.

Arrangementene får bred dekning i mediene, noe som i seg selv er uttrykk for anerkjennelse av innsatsen i internasjonale operasjoner. Videre bidrar det til formidling av kunnskap om de oppdragene norske kvinner og menn løser i internasjonale operasjoner, hvilken betydning innsatsen har i operasjonsområdet og for fred og sikkerhet mer allment. Dagens veteraner fra internasjonale operasjoner er morgendagens tidsvitner.

År om annet løftes spesielle grupper av veteraner fram. I 2017 var det 70 år siden Tysklandsbrigadens oppdrag begynte. Det ble markert. Ved 40-årsminnet for den første kontingenten til UNIFIL i Libanon i 2018 ble dette markert med en større jubileumsfeiring på Akershus festning. Inviterte UNIFIL-veteraner besøkte også minneparken i Ebel es Saqi i Libanon. Hensikten med Forsvarets markeringer er å hedre og minnes dem som med personlig innsats har bidratt i krevende operasjoner for Norge. I årene som kommer vil Forsvaret fortsette å markere jubileer knyttet til innsats i internasjonale operasjoner.

Norske minnesmerker i Libanon og andre operasjonsområder utenlands er naturligvis mindre tilgjengelige enn minnesmerker i Norge. Det er en av grunnene til at det reises et felles, nasjonalt monument over dem som har tjenestegjort i internasjonale operasjoner på Akershus festning i

Figur 6.4 H.M. Kong Harald bekranser Nasjonalmonumentet for krigens ofre 8. mai 2014.

Foto: Gabriel J. Lund, Forsvarsdepartementet

Oslo. Det nasjonale veteranmonumentet skal være en del av rammen om viktige markeringer og seremonier og gi rom for ettertanke, anerkjennelse og refleksjon. Det er tilstrekkelig areal til oppstilling for æresvakt, musikk, flagg og faner. Det skal samtidig tilrettelegges for mindre grupper og enkeltpersoner. Monumentet er for Forsvarets veteraner og deres pårørende, men er ikke avgrenset til dem. Monumentet vil også være for personell fra andre sektorer, som justis- og utenrikssektoren, som har deltatt i internasjonale operasjoner. Det er et tydelig uttrykk for samfunnets anerkjennelse av veteranenes innsats at det etableres et felles monument for personell som har tjenestegjort i internasjonale operasjoner. Veteranmonumentet vil bli reist på festningsplassen, mot fjorden, i nærheten av Nasjonalmonumentet for krigens ofre. Det nasjonale veteranmonumentet er planlagt avduket på Frigjørings- og veterandagen 8. mai 2021.

Tilskuddsordningen for prosjekter om andre verdenskrig og kulturhistoriske hendelser, støtter prosjekter som kan gi anerkjennelse til dem som ble berørt av krigen. Det kan være prosjekter som bidrar til ny kunnskap om krigshistoriske hendelser, for eksempel gjennom bøker, filmer og monumenter.

Forsvarsmuseets faste utstilling om Norges deltakelse i internasjonale operasjoner etter 1945 åpnet 8. mai 2012. Utstillingen forteller historier fra noen av operasjonene. Gjenstander og informasjonstablåer, soldatintervjuer og installasjoner, film og foto. Utstillingen gir innblikk i konflikter og operasjoner, innsatsen og utviklingen. Boken INTOPS 1947–2012 som ledsager utstillingen dokumenterer Norges deltakelse i internasjonale operasjoner og løfter fram problemstillinger knyttet til innsatsen. Bidragsytere med bred innsikt i historien deler personlige opplevelser fra operasjonsområdene, presenterer oppdragene og analyserer erfaringer og utviklingstrekk.

Nasjonal veterankonferanse (NVK) har siden 2011 vært arrangert i samarbeid mellom Forsvarsdepartementet og Forsvaret. Veterankonferansen er først og fremst en fagkonferanse, der fagpersonell fra ulike samfunnsområder kan utveksle informasjon og erfaringer. På konferansen bygges det nettverk og nye bekjentskap etableres. Hensikten med konferansen er å spre kunnskap om veteranen og veteranfamiliens utfordringer og behov, i tillegg til å fokusere på hjelpeapparatets tilbud og kompetanse. Politisk ledelse fra flere departementer deltar og synliggjør regjeringens vektlegging av samfunnsansva-

Figur 6.5 Parade under Norsk Militær Tattoo 2018 med veteraner under UNIFIL-jubileet 20. april 2018.

Foto: Marion Aaserud Dahlen, Forsvaret

ret for ivaretagelse og oppfølging. I de senere år har det vært lagt ekstra vekt på deltakelse fra kommune-Norge, som har det lokale ansvaret for veteranivaretagelsen. Veterankonferansen har vært gjennomført på forskjellige steder i landet. Dette har bidratt til å sikre lokal forankring i arbeidet.

I forbindelse med NVK utdeles årlig Forsvarets veteranpris. Prisen tildeles av Forsvarssjefen til personer eller organisasjoner som har nedlagt et særlig betydningsfullt arbeid for å fremme veteransaken eller har gjort seg bemerket gjennom uegennyttig innsats.

Anerkjennelse kommer også til uttrykk gjennom synliggjøring av veteranenes kompetanse og verdifulle erfaring, og gjennom gode ordninger for ivaretagelse og oppfølging av personellet. Nor-

ges bidrag til internasjonale fredsoperasjoner har varig betydning ut over resultatet av den enkelte operasjon. For å ivareta verdier vi holder høyt, som frihet, demokrati og menneskerettigheter, er samfunnet avhengig av at noen påtar seg oppgaver som kan være svært krevende og farlige. Mye tyder på at befolkningen i løpet av de seneste ti år har fått økt kunnskap om hva deltakelse i internasjonale operasjoner innebærer. I en undersøkelse i 2018 svarte om lag 60 prosent av tjenestegjørende og tidligere tjenestegjørende at de var litt eller helt enige i at befolkningens kjennskap til innsatsen som gjøres på Norges vegne har blitt bedre. I underkant av 30 prosent var litt eller helt enige i at befolkningen har god kjennskap til den innsatsen personellet gjør.

Figur 6.6 H.K.H. Kronprins Haakon ankommer Akershus Festning på Forsvarets minnedag 3. november 2019. Kronprinsen ledsages av forsvarsminister Frank Bakke-Jensen, forsvarssjef Haakon Bruun-Hanssen og kommandant på Akershus festning, brigader Trond Kotte.

Foto: Torbjørn Kjosvold, Forsvaret

Figur 6.7 Forsvarets veteranpris ble første gang delt ut under Nasjonal veterankonferanse i Bergen i 2013. H.K.H. Kronprins Haakon overrakte prisen til daværende kommandørkaptein Jon Ivar Kjellin (t.v.) og T erje Sæterbø.

Foto: Gabriel J. Lund, Forsvarsdepartementet

7 Veteranorganisasjonene

Veteranorganisasjonene er viktige talerør for veteranene. Organisasjonene har gitt verdifulle innspill både til den forrige og denne stortingsmeldingen, samt til handlingsplanen og oppfølgingsplanen. De deltar i faste møter med Forsvarsdepartementet og Forsvaret. Gjennom aktiviteter som kameratstøtte og organisering av møteplasser gir de et viktig bidrag til forebygging av psykiske utfordringer og skader. Av alle landets store og små veteranorganisasjoner har samarbeidet blitt konsentrert om fire organisasjoner: Norges Veteranforbund for Internasjonale Operasjoner (NVIO), Veteranforbundet SIOPS – Skadde i Internasjonale Operasjoner, Veteran møter Veteran (VmV) og Norske Reserveoffiserers Forbund (NROF).

7.1 Norges veteranforbund for Internasjonale Operasjoner (NVIO)

NVIO ble etablert i 1960. Siden den gangen har forbundet utviklet seg fra å være en selskapsklubb til en interesseorganisasjon med 7 500 medlemmer fordelt på 59 lokalforeninger. Medlemmene representerer ulike faser i Norges moderne historie. De er veteraner fra Tysklandsbrigaden og fram til dagens internasjonale operasjoner. NVIO er en politisk nøytral organisasjon som jobber for å fremme interessene til veteraner og deres pårørende og driver et landsomfattende kamerat- og familiestøtpearbeid.

NVIO er opptatt av at personell som har deltatt i internasjonale operasjoner vises respekt og anerkjennelse. Respekten og anerkjennelsen skal være synlig i form av minnesmerker, medaljeseremonier og markeringer. NVIO betrakter personellet som en ressurs som samfunnet bør vite å nyttiggjøre seg. NVIO er opptatt av at det må forskes mer på området barn og familie. I den forbindelse er de opptatt av å formidle at deltakelse i internasjonale operasjoner påvirker hele familien.

NVIO er opptatt av å hjelpe personell som etter deltakelse i internasjonale operasjoner møter utfordringer som gjør hverdagslivet van-

skelig. Organisasjonen administrerer Stiftelsen Veteranhjelp, i tillegg til kamerat- og familiestøtte. NVIO tilbyr kurs til medlemmer som arbeider innenfor kamerat- og familiestøtte. NVIO medvirker gjennom sine lokale organisasjoner til utvikling av kommunale veteranplaner. I tillegg arrangerer organisasjonen en rekke aktiviteter som veterantreff, ulike markeringer, veterancamper, familietreff og kirkeparader. NVIO har inngått et samarbeid med Den norske Turistforening om å benytte medlemmer av NVIO som turledere. NVIO samarbeider også med Det frivillige Skyttervesen.

7.2 Veteranforbundet SIOPS – Skadde i Internasjonale Operasjoner (SIOPS)

SIOPS' formål er å etablere likemannsarbeid og selvhjelpsgrupper blant skadde fra internasjonale operasjoner og være en pådriver for å bedre deres økonomiske, sosiale og helsemessige vilkår. Organisasjonen arbeider for å forebygge at personell skades under tjenesten i internasjonale operasjoner. De ønsker å sikre at de som likevel skades får et godt behandlingstilbud og trygge økonomiske rammer. SIOPS har mellom 200 og 300 medlemmer, men mottar årlig henvendelser og besøk fra ca. 2 000 personer.

SIOPS mener at staten har et særskilt ansvar for å ivareta og følge opp personell som gjennom internasjonale operasjoner har pådratt seg skader, også psykiske senskader. SIOPS mener også at personell som opplever problemer etter endt tjeneste ikke har et tilfredsstillende sosialt, helsemessig eller økonomisk vern. SIOPS ser det som sin oppgave å fremme denne gruppens saker overfor myndighetene.

Organisasjonen bistår skadd personell fra tjeneste i internasjonale operasjoner. SIOPS sørger for oppfølging og veiledning i møtet med det offentlige og tilbyr juridisk og økonomisk rådgivning. SIOPS arbeider også aktivt med å støtte pårørende til skadd personell. Pårørende har ofte behov for juridisk hjelp og støtte i møtet med

Figur 7.1 8. mai hvert år arrangeres sykkelrittet «På hjul med veteraner», som går fra Forsvarets veteransenter Bæreia til Akershus festning.

Foto: NVIO

helsevesenet og bistand i økonomiske forhold. For SIOPS er det viktig å synliggjøre problemer og anbefale tiltak som kan bidra til å bedre situasjonen for de skadde og pårørende. Organisasjonen er opptatt av å bygge opp kompetanse innenfor de fagfelt som er relevante for de skadde. På lokalt nivå driver SIOPS likemannsarbeid der skadde i fellesskap hjelper hverandre for å få en bedre hverdag.

7.3 Veteran møter Veteran (VmV)

Veteran møter Veteran er en organisasjon som gjennom aktiviteter er åpen for personell som har deltatt i internasjonale operasjoner. Organisasjonen er opptatt av å skape sosiale fellesskap mellom veteraner og deres familier og barn.

Organisasjonen opplever et særlig stort behov for aktiviteter og arrangementer i forbindelse med ferier, høytider og fridager. De sosiale sammenkomstene bidrar til nettverksbygging og samhørighet. Organisasjonen har stor tro på inkludering av familie og pårørende.

Veteran møter Veteran appellerer særlig til yngre personell som har deltatt i den senere tids internasjonale operasjoner. En del av disse ser ikke på seg selv som veteraner. En viktig grunn til det mener organisasjonen er at enkelte medier

framstiller veteranbegrepet som noe negativt. Dette er en årsak til at en del ønsker å distansere seg fra begrepet. Veteran møter Veteran mener det er viktig at framtidens veteranpolitikk har fokus på de yngre veteranenes behov, og på stadig tjenestegjørende personell. Dette kan skje ved å sørge for at de yngre veteranene får en større plass i media. Videre er de opptatt av forskningsprosjekter som fokuserer på at dette personellet er motivert, godt selektert, og som undersøker hvordan de lever i utlandet. Dette for å presentere et mer presist og positivt bilde av veteranen enn det som er vanlig i dag. VmV er opptatt av at den som deltar i internasjonale operasjoner skal kunne gjøre en best mulig jobb. Det er avgjørende å vite at de som er hjemme har det bra, og at hverdagen er godt tilrettelagt med hensyn til barnehage, skole og arbeid. Det er viktig at kommunikasjonen mellom dem som er ute og dem som er hjemme er god, og at det er en familiekoordinator tilgjengelig.

Veteran møter Veteran er en organisasjon som arbeider forebyggende. I tillegg ønsker de å fokusere på kunnskap og økt kompetanse gjennom forskning og utvikling, med særlig vekt på barn og familie.

Organisasjonen har merket et økt antall henvendelser fra politipersonell som har deltatt i internasjonale operasjoner.

Figur 7.2 SIOPS har i de senere år arrangert «Veteranseilasen» årlig. Mannskapet ombord er veteraner som lærer om mestring og samhold.

Foto: SIOPS

7.4 Norske Reserveoffiserers Forbund (NROF)

NROF ble stiftet i 1896. Forbundet består av 57 lokale avdelinger med 7 000 medlemmer, hvorav ca. 35 prosent er veteraner fra internasjonale operasjoner. NROF betrakter seg ikke primært som en veteranorganisasjon, men siden mange av medlemmene er veteraner ønsker organisasjonen også å ivareta disse medlemmenes interesser.

NROFs formål er å støtte Forsvaret og forankre forsvarsviljen i befolkningen gjennom å arrangere aktiviteter som vedlikeholder reservistenes kompetanse og fremmer medlemmenes aktive forhold til Forsvaret. Videre støtter NROF Forsvaret gjennom å bidra til at reservistene brukes som en aktiv ressurs for Forsvaret og ved å ivareta reservistenes interesser. Som organisasjon befinner NROF seg i grensesnittet mellom Forsvaret og det sivile samfunnet. NROF arrangerer ikke egne aktiviteter for veteraner, men gjennom samarbeid med veteranorganisasjonene bidrar organisasjonen til et mangfold av aktiviteter som veteraner kan delta på i et forsvarsrelatert miljø. «Employer Support» er et

bidrag til å styrke samarbeidet og dialogen mellom Forsvaret og sivile arbeidsgivere. NROF støtter veteranorganisasjonenes arbeid med å skape forståelse for kompetansen til personell som har deltatt i internasjonale operasjoner, men mener at dette arbeidet først og fremst tilligger de øvrige veteranorganisasjonene.

7.5 Veteranorganisasjoner, frivillighet og tilskuddsordningen

Det finnes også en rik flora av andre foreninger som organiserer aktiviteter og treff for veteraner. Mange er opptatt av at veteranenes særskilte kompetanse og ressurser blir brukt i det sivile samfunn. Blant disse er Team Rubicon Norge, som er en veteranbasert organisasjon som sender frivillige til katastrofeområder mange steder i verden. Et eksempel er de voldsomme skogbrannene som herjet i Australia ved årsskiftet 2019–2020, der Team Rubicon deltok i hjelpearbeidet med en gruppe frivillige. Siden 2012 har norske veteraner støttet Team Rubicon USA og Team Rubicon UK i flere operasjoner i USA og i Haiti.

Figur 7.3 Veteran møter Veteran er en organisasjon som setter veteranen og familien i høyetet. Her fra familiesamling på Langedrag.

Foto: VmV

Organisasjonene er forskjellige, men til sammen skaper de en helhet av tilbud til og for veteraner. I tillegg til veteranorganisasjonene som samarbeider med Forsvaret finnes det mange mindre veteranorganisasjoner. Mange av organisasjonene er lokale og har funnet sin plass i lokalsamfunnet. Til sammen nedlegger veteranorganisasjonene et betydelig arbeid til beste for veteranene og deres familier. Det er derfor viktig at myndighetene setter pris på denne ulønnede frivillige innsatsen. Som samfunn har vi mye å takke organisasjonene som støtter opp om veteranarbeidet for. De skaper møteplasser som gir mulighet til å treffe og ha et sosialt fellesskap med andre veteraner. Flere nye veteranhus blir etablert og tatt i bruk, ofte på initiativ fra veteraner. Mange veteranhus er åpne for alle veteraner, men kan driftes av én organisasjon. Det er ikke uvanlig at kommuner går inn og dekker deler av driftskostnadene, som for eksempel Oslo, Bergen og Trondheim har gjort. I tillegg har mange veteranorganisasjoner tilgang til lånte eller leide lokaler. Det er stor aktivitet på veteranhusene gjennom hele året. I forbindelse med høytider og i ferier er det viktig at tilbudet om å møte andre er til stede.

Veteranhusenes betydning som samlingsarenaer har stor verdi og støttes derfor gjennom en tilskuddsordning for veteranorganisasjoner og veteranprosjekter som Forsvaret forvalter på vegne av Forsvarsdepartementet. Ordningen er oppdatert og fastsatt i ny forskrift, som trådte i kraft 2. mars 2020. Tilskuddsordningens formål er å stimulere til økt aktivitet for og ivaretagelse av dem som har tjenestegjort for Forsvaret i internasjonale operasjoner, og til aktivitet som fremmer kunnskap om og engasjement for denne gruppen. Frivillige organisasjoner med en formålsbestemmelse og virksomhet som er i samsvar med tilskuddsordningens formål kan søke Forsvaret om økonomisk støtte til drift og prosjekter, mens andre organisasjoner kan søke om prosjektstøtte til prosjekter som ivaretar tilskuddsordningens formål og særskilte tildelingskriterier.

I vurderingen av tildelingen av økonomiske midler legges det vekt på om prosjektet skaper aktiviteter for dem som har tjenestegjort for Forsvaret i internasjonale operasjoner og særlig aktiviteter som ivaretar og fanger opp dem som ellers faller utenfor etablerte veteranaktiviteter. Andre kriterier er at prosjektet bidrar til å ivareta familiene til dem som har tjenestegjort for Forsvaret i

Figur 7.4 Fra NROFs vinterkurs i Ånn i Sverige, et eksempel på nordisk samarbeid.

Foto: NROF

Figur 7.5 Veteraner fra Team Rubicon Norge bisto under skogbrannene i Australia i desember 2019.

Foto: Team Rubicon Australia

internasjonale operasjoner, særlig barn og unge, fremmer aktiviteter i nærmiljøet og fremmer kontakt mellom skadde og friske veteraner, og eldre og yngre veteraner.

I 2019 ble det til sammen utbetalt omtrent 23,5 millioner kroner over tidligere tilskuddsordning til veteranorganisasjoner og veteranprosjekter. Vedlegg 2 gir en oversikt over tildeling til den

enkelte organisasjon. De årlige tilskuddene gjør det mulig for organisasjonene å skape ulike tilbud som er med på å lette overgangen til det sivile livet gjennom f.eks. kameratstøtte, mestringsaktiviteter og tilbud for barn og unge. For mange veteraner og familier er dette et viktig tilbud i hverdagen.

Del III
Veien videre

8 Framtidens veteranpolitikk

Norge har i dag en sammensatt og mangfoldig veteranpopulasjon. En god veteranpolitikk har som ambisjon å favne alle de ulike erfaringene, perspektivene og behovene som dagens veteraner opplever.

De fleste av disse har sluttet i Forsvaret. De er pensjonister eller har gått over i en yrkeskarriere i sivil sektor. Andre er stadig tjenestegjørende. De aller fleste kommer hjem uten å oppleve spesielle utfordringer som følge av tjenesten, men noen har fått fysiske eller psykiske skader.

Dagens tjenestegjørende veteraner er relativt unge, grundig selektert, godt utdannet og trent i sin rolle. De har et varig og nært forhold til sin avdeling. Deres behov for ivaretagelse er annerledes enn de som avslutter sitt ansettelsesforhold til Forsvaret umiddelbart etter internasjonal tjeneste. Det å være i et miljø med kolleger gir en styrke og trygghet som de som har reist ut alene og kommer tilbake alene, og eventuelt går ut i en jobb i det sivile, går glipp av.

For mange er det viktig at familien hjemme blir godt ivaretatt. For at de skal kunne fortsette å reise ut i internasjonale operasjoner, er de avhengige av å vite at familien hjemme har det bra og blir godt ivaretatt.

Regjeringen ønsker å støtte opp om det gode arbeidet som allerede skjer i Forsvaret på dette området, og vil legge til rette for at det kan utvikles enda bedre ordninger for familier med barn til personell som deltar i internasjonale operasjoner.

Samtidig som mange av dagens veteraner får den støtten og ivaretagelsen de trenger fra Forsvaret og i egen avdeling, er det viktig å erkjenne at vi ennå ikke har sett de langsiktige konsekvensene av bl.a. det omfattende norske Afghanistan-engasjementet. Vi kan komme til å se at flere av dem som har hatt hyppige deployeringer til Afghanistan kan få psykiske ettervirkninger på sikt. Det er viktig at dette følges opp gjennom forskning. De nye helseundersøkelsene som nå skal iverksettes i regi av Forsvaret vil bl.a. kunne fange opp dette og gi grunnlag for ny forskning og bedre oppfølging. Det samme gjelder Afghanistan II-undersøkelsen, som skal settes i gang i 2020. Den har til hensikt å studere de psykologiske langtids-

konsekvensene for norske soldater etter deltakelse i militære utenlandsoperasjoner i Afghanistan. Videre skal den belyse relevante aspekter ved personellens tilknytning til arbeidslivet etter tjeneste i Afghanistan. Dette er et område som regjeringen vil følge nøye med på.

De aller fleste veteraner kommer styrket hjem fra tjeneste i internasjonale operasjoner. Tall fra 2019 viser at personell som har vært i internasjonale operasjoner i mindre grad mottar dagpenger og andre ytelser fra Arbeids- og velferdsetaten enn den norske befolkning for øvrig. Dette er svært gledelig. Samtidig er det veteraner som opplever å stå utenfor arbeidslivet i kortere eller lengre perioder på grunn av fysiske eller psykiske konsekvenser av tjenesten. Dette er det også viktig å erkjenne. God forebygging av psykiske utfordringer som følge av tjenesten er av stor betydning.

Den sikkerhetssituasjonen Norge står i krever at Forsvaret må møte høyere operative krav og skjerpede klartider. Dette krever tilstrekkelig tilgang på personell med relevant kompetanse. Veteranene som er stadig tjenestegjørende er kjernen i denne kompetansen, men det er også et økt behov for trente og øvede reservister, og for sivile organisasjoner som har inngått beredskapskontrakter med Forsvaret. Veteraner som jobber i sivil sektor har derfor en kompetanse som er viktigere for Forsvaret enn noen gang, både som reservister og om de jobber for leverandører til Forsvaret.

Regjeringen mener det er riktig at tyngden i det tverrsektorielle samarbeidet ligger på det regionale og kommunale nivået. Det politiske fokuset på nasjonalt nivå er likevel viktig. Det etablerte samarbeidet på departementsnivå skal derfor videreføres.

Regjeringen oppfordrer kommunene til å fortsette det gode arbeidet med å utvikle egne veteranplaner. Fylkesmannens rolle i å legge til rette for kommunene i denne prosessen skal videreføres. Samarbeidet med veteranorganisasjonene vil fortsatt være viktig lokalt, regionalt og nasjonalt.

Regjeringen anerkjenner betydningen av god ivaretagelse og oppfølging av familier og barn for at personellet kan gjøre tjeneste i internasjonale operasjoner.

Figur 8.1 Norske soldater kommer hjem fra operasjoner i Afghanistan.

Foto: Peder Torp Mathisen, Forsvaret

Det viser seg fortsatt at en del av dem som har behov for særskilt oppfølging etter tjenesten, opplever utfordringer i møte med det sivile hjelpeapparatet. Det kan blant annet handle om begrenset kunnskap om hva tjeneste i internasjonale operasjoner går ut på. Dette kan medføre konsekvenser for den enkelte og for familier og barn. Videre kan det oppleves som utfordrende å finne fram i hjelpeapparatet, og få oversikt over relevante tjenestetilbud og velferdsordninger. Regjeringen vil bidra til at det skal bli lettere å orientere seg og at terskelen for å oppsøke hjelp senkes for sårbare grupper som opplever særskilte utfordringer med å ta i bruk de støtteordningene som finnes.

Fastleger og annet helsepersonell kan få veiledning om hvordan de kan bistå og eventuelt henvise den enkelte videre til rett instans. Disse mulighetene skal gjøres bedre kjent. Regjeringen ønsker også å arbeide videre med tiltak for å sikre god behandling av veteraner som opplever helsemessige utfordringer og psykiske belastningsskader.

Regjeringen vil videreføre Forsvarets «Åpen dør» som kontaktpunkt for veteraner og deres familier. Dette er god forebygging og en viktig støtte for veteraner i alle livssituasjoner. Forsvarets veteransenter på Bæreia skal videreføres som et rekreasjonssted for veteraner og deres familier.

Regjeringens prioriterte områder innenfor dette politikkområdet i de nærmeste årene vil være:

1. Ivaretagelse av personellens barn og familier
2. Videreutvikling av kompetanse og samhandling i det sivile hjelpeapparatet,
3. Forskning

8.1 Ivaretagelse av barn og familier

Det vil bli innført flere nye tiltak for å ivareta veteranfamilienes behov. Regjeringen vil gi kompensasjon for ulønnet foreldrepermisjon til hjemmeverende foreldre der personell i internasjonale operasjoner ikke får tatt ut sin mødre- eller fedrekvotepå grunn av tjenesten. Det forutsettes at samlet foreldrepengeperiode inkludert kompensasjonen er uendret. Den som er hjemme vil også få lønnskompensasjon for hjemmedager med syke barn som den som er ute i internasjonale operasjoner ikke får tatt ut på grunn av tjenesten, etter at egen kvote med syke barn-dager er tatt ut.

Regjeringen vil sørge for at personellet får tilbud om parsamtaler i regi av Barne- ungdoms- og familieetaten (Bufetat) i forkant av utreise. Dette vil også kunne gjøre det lettere å ta kontakt med familievernet senere, dersom det blir behov for det. Familievernkontoret på Hamar har en sær-

skilt kompetanse på veteranfamilier, og skal støtte øvrige familievernkontorer i landet på dette området. Kompetansen ved familievernkontoret på Hamar skal i større grad komme de øvrige familievernkontorene i landet til nytte.

Regjeringen vil videreføre samarbeidet mellom Forsvaret, RVTS og Bufetat for å sette ytterligere fokus på viktigheten av forebygging og en helhetlig tilnærming til forhold som kan hjelpe barn til å håndtere situasjonen når mor eller far reiser ut i internasjonale operasjoner.

8.2 Videreutvikling av kompetanse og samhandling i det sivile hjelpeapparatet

Forskning viser at det store flertallet av norske veteraner fremstår med god psykisk helse etter tjenestegjøring i internasjonale operasjoner. Det er imidlertid en tendens til at veteraner som har opplevd en høy belastning eller traumatisk eksponering under tjenesten, har større risiko for å utvikle psykiske plager enn de som har opplevd mindre grad av slike belastninger. Ulike grupper veteraner har også ulike forutsetninger for å håndtere de utfordringene man opplever. Økt vekt på seleksjon og profesjonalisering av soldatrollen kan være et element som fører til at terskelen for å melde fra om psykiske plager blir høy. Det er viktig å arbeide for en holdningsendring i hele samfunnet for å redusere stigmatisering av psykiske problemer. Samtidig er det viktig at Forsvaret jobber systematisk og målrettet med sin egen kultur og holdninger knyttet til psykisk helse og håndtering av dette, individuelt og i fellesskap. Ikke minst vil det være relevant å se på betydningen av kjønn og mangfold som ressurser i arbeidet med å skape en mer åpen kultur med større aksept for temaer som psykisk helse. Større åpenhet vil kunne føre til at veteraner får en lavere terskel for å ta kontakt både med egne kollegaer, ledere og støtteapparat i Forsvaret, men også med det sivile helsevesenet, når de opplever utfordringer. Det er særlig viktig at dette arbeidet styrkes overfor utsatte grupper. Kjønn- og mangfoldsperspektivet bør vektlegges i dette arbeidet. Dette er viktig for veteranene selv og deres familier, men også for Forsvaret og samfunnet for øvrig. Dette er tema som bør belyses nærmere.

De regionale fagnettverkene som ledes av RVTSene, gjør et viktig arbeid med å styrke kompetansen innen lokalt og regionalt veteranarbeid. Det har vært svært positive erfaringer med deltakelse fra spesialisthelsetjenesten i fagnettverkene. Regjeringen vil sørge for at spesialisthelsetje-

nensten deltar i alle de regionale fagnettverkene. FSAN har en viktig rolle her. En skal også se på andre måter å styrke den regionale kompetansen på, for eksempel gjennom å gi de regionale helseforetakene i oppdrag å etablere en ordning med regionale veterankontakter.

Det har stor betydning at veteraner opplever å bli forstått og ivaretatt når de oppsøker den sivile helsetjenesten. I den forbindelse er det viktig at fastlegene og annet helsepersonell har tilgang til rådgivende kompetanse på området. Dette er en oppgave som RVTSene har. FSAN er også tilgjengelig for spørsmål fra fastleger. Disse kontaktpunktene skal gjøres bedre kjent. I tillegg vil fastlegene alltid kunne rådføre seg med spesialisthelsetjenesten, f.eks. ved distriktspsykiatrisk senter (DPS).

Kompetansen i det sivile hjelpeapparatet om hva tjeneste i internasjonale operasjoner innebærer har økt i den siste tiårs-perioden. Det er utviklet et bedre opplæringsstilbud for helsepersonell som møter personell som har psykiske utfordringer som konsekvens av tjeneste i internasjonale operasjoner, særlig gjennom RVTSene og de regionale fagnettverkene innsats. Det er imidlertid verdt å merke seg Riksrevisjonens merknad fra 2018 om at det fortsatt er vanskelig å overføre kompetanse om veteraner til alle deler av det sivile hjelpeapparatet. Kompetansehevende tilbud skal videreføres og videreutvikles.

Informasjon om relevante støtteordninger kan for veteranene fortsatt oppleves som fragmentert og uoversiktlig. Dette kan avhjelpest ved å etablere et system der brukerne kan finne relevant informasjon. En slik løsning kan være et virkemiddel som kompenserer for at enkelte kommuner har begrenset erfaring og kapasitet.

Regjeringen vil følge anbefalingen fra arbeidsgruppen som har gjennomgått erstatnings- og kompensasjonsordningene om å innføre betegnelsen intopserstatning på erstatning som tilkommer veteraner som har deltatt i internasjonale operasjoner. Dette er et mer positivt og intuitivt forståelig betegnelse enn «den særskilte kompensasjonsordningen», og kan oppleves som et uttrykk for en større anerkjennelse fra samfunnets side. Regjeringen støtter også forslaget om at klagesakene etter forsvarsloven § 55 legges sammen med kompensasjons- og billighetserstatningssakene til en permanent klagenemnd med samme sammensetning og kompetanse som dagens klagenemnd. Dette imøtekommer Stortingets anmodningsvedtak om utredning av ny modell for klageordning. Sekretariatsfunksjonen for saksbehandling av klagesaker flyttes fra Forsvarsdepartementet til Statens sivilrettsforvaltning.

8.3 Forskning

Forsvaret er i stadig utvikling og den sikkerhetspolitiske situasjonen endrer seg kontinuerlig. Norge bidrar inn i nye operasjonsområder og konfliktsoner.

Det er behov for økt forskning om hvordan tjeneste i internasjonale operasjoner påvirker familielivet, herunder hvordan familien opplever utlandstjenesten, og hvordan de opplever utvikling og livsmestring over tid. Det vil være særlig relevant å se på hvordan familier påvirkes ulikt som følge av hvem som reiser ut og hvem som er hjemme. Det finnes noe forskning på barns reaksjoner, men det vil også være av betydning å se på kjønn, alder og andre faktorer som utslagsgivende for denne gruppens reaksjoner og behov knyttet til oppfølging og ivaretagelse. Videre vil det være viktig å relatere forskning til innføring av allmenn verneplikt og politiske målsettinger om økt kvin-

neandel i Forsvaret da det er sannsynlig at dette vil føre til at flere kvinner deltar i internasjonale operasjoner og til flere to-karrierefamilier.

Det er behov for forskning om skadde veteraner og hvilke utfordringer familiene opplever. Også her bør fokus ligge på tverrfaglig kompetanse for å møte familiene i de utfordringene de har. Det er videre behov for økt kunnskap om ulike veterangrupperes psykiske helse, særlig blant utsatte grupper, og å få oppdatert kunnskap om personellens levekår.

Den planlagte helsekartleggingen vil gi et godt grunnlag for ny forskning. Det samme gjelder Afghanistan II-undersøkelsen som settes i gang i 2020.

Et godt kunnskapsgrunnlag er avgjørende for å kunne utvikle treffsikre tiltak. Regjeringen mener at samarbeid mellom Forsvarets forskningsinstitusjoner og sivile forskningsinstitusjoner vil gi positiv effekt.

9 Administrative og økonomiske konsekvenser

Regjeringen mener at tiltakene i meldingen bidrar til at arbeidet for personell i internasjonale operasjoner videreføres og bedres. Samlet sett vil tiltakene bidra til bedre ivaretagelse av veteraner og familier, bedre kompetanse og samhandling i det sivile hjelpeapparatet, og mer kunnskap generelt.

Hovedinnholdet i meldingen innebærer i hovedsak videreutvikling av eksisterende ordninger og tiltak som allerede er igangsatt, og vil derfor ha mindre økonomiske og administrative konsekvenser. Utgiftene i forbindelse med tiltak knyttet til kompensasjon for hjemmedager med syke barn og ulønnet foreldrepermisjon vil bli dekket gjennom omprioritering av midler innenfor Forsvarsdepartementets budsjetttrammer. Tilbud om parsamtaler i regi av Bufetat er et allment tilbud til hele den norske befolkningen. Dette tiltaket, samt

deltakelse av spesialisthelsetjenesten i møter i fagnettverkene, og økt regional kompetanse på veteraner, for eksempel gjennom etablering av en ordning med regionale veterankontakter, vurderes ikke å ha signifikante økonomiske konsekvenser. Forsvarsdepartementet vil omprioritere forskningsmidler til veteranfeltet der det foreligger gode prosjektforslag innenfor de temaene hvor det er kompetansebehov.

Forsvarsdepartementet

tilrår:

Tilråding fra Forsvarsdepartementet 15. april 2020 om Også vi når det blir krevet – veteraner i vår tid blir sendt Stortinget.

Litteraturliste

Offentlige dokumenter

- Afghanistanundersøkelsen 2012 – En undersøkelse av psykisk helse hos norsk militært personell som har tjenestegjort i Afghanistan 2001–2011 https://forsvaret.no/tjeneste_/ForsvaretDocuments/Afghanistandunders%C3%B8kelsen2012.pdf
- Dokument 5 (2018-2019) – Ombudsmannsnemnda for Forsvaret sin innberetning om virksomheten i tiden 1. januar – 31. desember 2018 <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/dokumentserien/2018-2019/dok5-201819.pdf>
- Evalueringsplan av regjeringens oppfølgingsplan «I tjeneste for Norge» (2017) <https://www.regjeringen.no/contentassets/896df45b3f744e4abb6e9c10b2e74824/evaluering-av-regjeringens-oppfolgingsplan-i-tjeneste-for-norge-pwc.pdf>
- Forskrift om tjeneste for militært tilsatte i Forsvarsdepartementet og underliggende etater (forsvarstilsatteforskriften) https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2017-06-24-997/KAPITTEL_8#%C2%A740
- Forsvarets innbyggerundersøkelse 2019 https://forsvaret.no/fakta_/ForsvaretDocuments/innbyggerundersokelsen-2019.pdf
- Innst. 28 S (2018–2019) <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/innstillinger/stortinget/2018-2019/inns-201819-028s.pdf>
- Innst. 388 S (2011–2012) til Prop. 73 S (2011-2012). Et forsvar for vår tid [https://forsvaret.no/ifs/ForsvaretDocuments/Innst.%20388%20S%20\(2011-2012\)%20Innstilling%20fra%20utenriks-%20og%20forsvarskomiteen%20om%20Et%20forsvar%20for%20v%C3%A5r%20tid.pdf](https://forsvaret.no/ifs/ForsvaretDocuments/Innst.%20388%20S%20(2011-2012)%20Innstilling%20fra%20utenriks-%20og%20forsvarskomiteen%20om%20Et%20forsvar%20for%20v%C3%A5r%20tid.pdf)
- Innst. 42 S. (2014–2015) til Riksrevisjonens Dokument 3:9 (2013–2014) <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/innstillinger/stortinget/2014-2015/inns-201415-042.pdf>
- Innst. 7 S (2017–2018), jf. Prop. 1 S (2017–2018) <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/innstillinger/stortinget/2017-2018/inns-201718-007s.pdf>
- Innst. S. nr 298 (2008–2009) til St.meld. nr. 34 (2008–2009). Innstilling til Stortinget fra utenriks- og forsvarskomiteén. <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/innstillinger/stortinget/2008-2009/inns-200809-298.pdf>
- Innst. S. nr. 318 (2007–2008) til St.prp. nr. 48 (2007–2008). Innstilling til Stortinget fra utenriks- og forsvarskomiteén. <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/innstillinger/stortinget/2007-2008/inns-200708-318.pdf>
- Lov om arbeids- og velferdsforvaltningen <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2006-06-16-20?q=lov%20om%20arbeids-%20og%20velferdsforvaltningen>
- Lov om verneplikt og tjeneste i Forsvaret m.m. (forsvarsloven) https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2016-08-12-77/KAPITTEL_8#%C2%A766
- NOU 2016: 8 En god alliert – Norge i Afghanistan 2001–2014 <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2016-8/id2503028/>
- Ot.prp. nr. 67 (2008–2009) <https://www.regjeringen.no/contentassets/114273ad26ef40b8b7690ed94c339746/no/pdfs/otp200820090067000dddpdfs.pdf>
- Prop. 73 S (2011-2012) Et forsvar for vår tid <https://www.regjeringen.no/contentassets/e6b0d7ef3c26457ab6ef177cd75b5d32/no/pdfs/prp201120120073000dddpdfs.pdf>
- Regjeringens handlingsplan «I tjeneste for Norge» (2011) https://www.regjeringen.no/contentassets/2dd67c61a57b441ca69a91a7eb036913/veteraner_handlingsplan_nettsversjon.pdf
- Regjeringens oppfølgingsplan «I tjeneste for Norge» (2014) <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/fd/dokumenter/dds-oppfolgingsplan-materie-kor3.pdf>
- Riksrevisjonens oppfølging av forvaltningsrevisjoner som er behandlet av Stortinget Dokument 3:1 (2018–2019) <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/dokumentserien/2018-2019/dok-3-1-2018-2019.pdf>
- Riksrevisjonens undersøkelse av ivaretagelse av veteraner fra internasjonale operasjoner Dokument 3:9 (2013–2014) <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/dokumentserien/2013-2014/dok-3-9-2013-2014.pdf>

- get.no/globalassets/pdf/dokumentserien/
2013-2014/dok3-201314-009.pdf
- Sluttrapport Pilotprosjekt Østerdalen (2014) <http://pilotprosjektosterdalen.no/assets/2014.09.03-endelig-rapport-p%C3%B8.pdf>
- St.meld. nr. 34 (2008–2009) «Fra vernepliktig til veteran» Om ivaretagelse av personell før, under og etter utenlandsoperasjoner <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-34-2008-2009-/id560494/>
- St.meld. nr. 38 (1998–1999) Tilpasning av Forsvaret til deltagelse i internasjonale operasjoner <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-38-1998-99-/id192397/?ch=1>
- St.meld. nr. 46 (1993–1994) Bruk av norske styrker i utlandet https://www.stortinget.no/nn/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1993-94&paid=3&wid=e&psid=DIVL511&pgid=e_0623
- St.meld. nr. 14 (1992–1993) Beredskap for fred: Om Norges framtidige militære FN-engasjement og FNs rolle som konfliktløser <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1992-93&paid=3&wid=b&psid=DIVL438>
- St.prp. nr. 48 (2007–2008) Et forsvar til vern om Norges sikkerhet, interesser og verdier <https://www.regjeringen.no/contentassets/93a935d7abc149509595f5e873a38041/no/pdfs/stp200720080048000dddpdfs.pdf>
- UNIFIL-undersøkelsen 2016 – En etterundersøkelse av norsk militært personell som tjenestegjorde i Libanon i årene 1978–1998 https://forsvaret.no/aktuelt_/ForsvaretDocuments/UNIFIL-undersokelsen%202016.pdf
- Annen litteratur
- Andreassen, G., R. Søberg og P.I. Reitehaug. «[Activities of the Norwegian field hospital in Bosnia-Herzegovina. Survey of a 3-year material]». *Tidsskrift for Den norske lægeforening*, 1997, 117 (29): s. 4234–7.
- Andreassen, A.L., S. Thoresen og L. Mehlum. «Veterans from Peacekeeping: Evaluation of a Follow-Up Programme». *Prehospital and Disaster Medicine*, 2002, 17 (1).
- Bartone, P.T. et al. «Psychological hardiness and coping style as risk/resilience factors for alcohol abuse». *Military Medicine*, 2012, 177 (5): p. 517–24.
- Bartone, P.T. et al. «Hardiness, avoidance coping, and alcohol consumption in war veterans: A moderated-mediation study». *Stress Health*, 2017, 33 (5): p. 498–507.
- Berdal, T. «Veneriske sykdommer i de fem første Tysklandsbrigader». *Tidsskrift for Den norske lægeforening*, 1950, 70. s. 3.
- Berdal, T. (1951). «[Sex behaviour of Norwegian occupation troops in Germany]». *Tidsskrift for Den norske lægeforening*, 1951, 71 (12): s. 394–7.
- Berg, K. «Erfaringer fra norsk veterinærtjeneste i UNIFIL». *Norsk veterinærtidsskrift*, 1987, 99 (4): s. 295–99.
- Bjerkan, G. et al. «The reality of war: wounded and fallen Norwegian soldiers in Afghanistan». *Tidsskrift for Den norske legeforening*, 2012, 132 (9): s. 1076–9.
- Brevik, J.I. og G. Skjeret. *Forekomst av skilsmisse etter fredsbevarende tjeneste i utlandet*. Rapport FSAN.
- Christoffersen, A.K. «[The Norwegian battalion: treatment and readiness]». *Tidsskrift for Den norske lægeforening*, 1994, 114 (11): s. 1322–3.
- Dommerud, S.Aa. «[The Norwegian Medical Company in Bosnia: humanitarian tasks]». *Tidsskrift for Den norske lægeforening*, 1996, 116 (19): s. 2337–8.
- Dyrstad, S.M., B.W. Miller og J. Hallen. «Physical fitness, training volume, and self-determined motivation in soldiers during a peacekeeping mission». *Military Medicine*, 2007, 172 (2): p. 121–7.
- Forss, S.B. «[With a Norwegian health team in North Lebanon]». *Sykepleien*, 1985, 72 (10): s. 20–2.
- Forsvarets overkommando/Sanitetsstaben. *Helseforhold blant deltakere i fredsoperasjoner*. 2002.
- Foss, O.P., P.E. Hesla og L.R. Vasli. «[Smoking habits among Norwegian soldiers in Lebanon 1986]». *Tidsskrift for Den norske lægeforening*, 1993, 113 (6): s. 741–3.
- Fosse, E. og H. Husum. «Surgery in Afghanistan: a light model for field surgery during war». *Injury*, 1992. 23 (6): p. 401–4.
- Gjerstad, C.L. et al. «Prevalence and predictors of mental health problems in Norwegian peacekeepers: a 27 year follow-up study». Manuscript in preparation, 2019.
- Heen, H. og S. Halrynjo. *Samliv i Forsvaret. En kvantitativ studie av forholdet mellom familie og arbeid i befalsfamilier*, 2006. Rapport, Arbeidsforskningsinstituttet.
- Heen, H. *Samliv i Forsvaret. Forholdet mellom familie og arbeid i befalsfamilier*, 2012. Rapport, Arbeidsforskningsinstituttet.

- Henriksen, K. (red.). *Fortellinger om motstand: nordmenn i krig fra 1939 til 1945*, 2019. Dreyer.
- Henriksen, K., S. Weber og E. Brazier. *Norske krigsdekorasjoner for innsats under andre verdenskrig*, 2017. Dreyer.
- Hesla, P.E. «Hepatitis A in Norwegian troops». *Vaccine*, 1992, 10 Suppl 1: p. S80–1.
- Hjort, E.F. «[Abdominal war injuries: experiences from the Norwegian military hospital in Korea]». *Tidsskrift for Den norske lægeforening*, 1954, 74 (19): s. 611–6.
- Hoereid, J. «[Norwegian health workers in Lebanon]». *Sykepleien*, 1979, 66 (18): s. 12–3.
- Hougsnæs, S. et al. «Norwegian male military veterans show low levels of mental health problems four years after deployment in Afghanistan». *Nordic Journal of Psychiatry*, 2016, 71 (1): p. 26–32.
- Hvoslef, A. «[One year of administrative experiences at the Norwegian field hospital in Korea]». *Tidsskrift for Den norske lægeforening*, 1952, 72 (21): s. 701–6.
- Johnsen, G.E. og H.J. Bøe. «Norske afghanistanveteraner: stigma, barrierer og helsehjelp». *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 2016, 53 (10): s. 814–822.
- Kaspersen, M., S.B. Matthiesen og K.G. Götestam. «Social network as a moderator in the relation between trauma exposure and trauma reaction: A survey among UN soldiers and relief workers». *Scandinavian Journal of Psychology*, 2003, 44 (5): p. 415–423.
- Kluge, T. «[Norwegian medical service in UNIFIL/Lebanon]». *Tidsskrift for Den norske lægeforening*, 1982, 102 (22): s. 1092–5.
- Koldslund, B. og L. Mehlum. «U.N. military observers – a follow-up study focusing on mental health and social adjustment of Norwegian officers in the years after completed missions». *Prehospital and Disaster Medicine*, 2002, 17 (1): p. 37.
- Lehmann, V. «[The first 3 months of the Norwegian field hospital in Southern Lebanon (UNIFIL hospital)]». *Tidsskrift for Den norske lægeforening*, 1979, 99 (8): s. 425–7.
- Leraand, D., J.A. Riisnæs og L.J. Sølvberg. *Hær i verden*. Oslo: Hærstaben, 2004.
- Lindboe, H. «Når mor eller far drar i krig: en kvalitativ om barn og unges erfaringer og opplevelser relatert til at foreldre deltar i militære operasjoner i utlandet». Masteroppgave i sosialfaglig arbeid med barn og unge. Høgskolen i Lillehammer, 2015.
- Mehlum, L. «Positive and negative consequences of serving in a UN peacekeeping mission: a follow-up study». *International Review of Armed Forces Medical Services*, 1995, 68: p. 289–295.
- Mehlum, L. «Alcohol and stress in Norwegian United Nations peacekeepers». *Military Medicine*, 1999, 164 (10): p. 720–724.
- Mehlum, L. og L. Weisæth. «Predictors of posttraumatic stress reactions in Norwegian U.N. peacekeepers 7 years after service». *Journal of Traumatic Stress*, 2002, 15 (1): p. 17–26.
- Mehlum, L., B.O. Koldslund og M.E. Loeb. «Risk factors for long-term posttraumatic stress reactions in unarmed UN military observers: a four-year follow-up study». *Journal of Nervous and Mental Disease*, 2006, 194 (10): p. 800–4.
- Mellin-Olsen, J. «Alcohol drinking among Norwegian UN soldiers. Is it as extensive as the mass media suggest?». *Tidsskrift for Den norske lægeforening*, 1988, 108 (22): s. 1635–7.
- Myhre, E.S. «[An 8-month series from the Norwegian UN battalion in Lebanon]». *Tidsskrift for Den norske lægeforening*, 1979, 99 (23): s. 1073–5.
- Ness, K. «Anestesi og krig i Faryab». *Tidsskrift for Den norske Lægeforening*, 2008, 128 (13): s. 2.
- Nordstrand, A.E. et al. «Measuring psychological change after trauma: Psychometric properties of a new bi-directional scale». *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 2017.
- Nordstrand, A.E. et al. «Danger- and non-danger-based stressors and their relations to posttraumatic deprecation or growth in Norwegian veterans deployed to Afghanistan». *European Journal of Psychotraumatology*, 2019, 10 (1).
- Nordstrand, A.E. et al. «Social support and disclosure of war zone experiences after deployment to Afghanistan – implications for posttraumatic deprecation or growth. Manuscript submitted for publication», 2019.
- Normann, T. *Veteraners levekår. Forsvars- og politipersonell som har deltatt i internasjonale operasjoner*. 2013, SSB.
- Norwegian Armed Forces Joint Medical Services. *Afghanistan-undersøkelsen 2012. En undersøkelse av psykisk helse hos norsk militært personell som har tjenestegjort i Afghanistan fra 2001–2011*. 2012, Oslo: Office of Psychiatry.
- Norwegian Armed Forces Joint Medical Services (2011). *GULFKRIGSVETERANENES SÆRLIGE HELSEPROBLEMER. Del 1 Gjennomgang av forskningsresultater*.
- Norwegian Armed Forces Joint Medical Services (2011). *GULFKRIGSVETERANENES SÆRLIGE HELSEPROBLEMER. Del 2 Spørre- og registerundersøkelse*.

- Norwegian Armed Forces Joint Medical Services (2012). *Skadde i Afghanistan 2001–2011*.
- Norwegian Armed Forces Joint Medical Services. Selvmord, skader og dødsfall blant personell som har tjenestegjort i Afghanistan. *Helse for stridsevne 2013* (s. 39–43).
- Norwegian Armed Forces Joint Medical Services (2014). Tropesykdommer blant militært personell i utlandet. *Helse for stridsevne 2014* (s. 41–43).
- Norwegian Armed Forces Joint Medical Services. Kreftforekomst blant personell som har tjenestegjort i fredsbevarende styrker i utlandet – Kosovo 1999–2011 og Libanon 1978–1998. *Helse for stridsevne 2014* (s. 32–37).
- Norwegian Armed Forces Joint Medical Services. Kreftforekomst blant personell i UNIFIL-tjeneste. *Helse for stridsevne 2015* (s. 31–35).
- Norwegian Armed Forces Joint Medical Services. Sykdomsbetinget dødelighet og endringer over tid for healthy soldier effect blant de norske UNIFIL-styrkene. *Helse for stridsevne 2016* (s. 42–45).
- Norwegian Armed Forces Joint Medical Services. Veteraner og konflikteksponering. Bruk av stimulantia, sykkelighet og dødelighet etter hjemkomst fra tjeneste. *Helse for stridsevne 2017* (s. 44–53).
- Norwegian Armed Forces Joint Medical Services. Kreftforekomst blant menn og kvinner som har tjenestegjort i Kosovo. *Helse for stridsevne 2018* (s. 49–54).
- Norwegian Armed Forces Joint Medical Services. Gulfkrigssyndromet. En oppdatert litteraturgjennomgang. *Helse for stridsevne 2019* (s. 57–61).
- Norwegian Armed Forces Joint Medical Services, UNIFIL-undersøkelsen. *Rapport del 1 – 25.02.93. Resultater og anbefalinger*. [The UNIFIL study. Report part 1 – 25.02.93. Results and recommendations]. 1993, Oslo: Office of Psychiatry.
- Norwegian Armed Forces Joint Medical Services, Selvmord blant personell som har tjenestegjort i Afghanistan. *Helse for stridsevne 2013*, E.K. Borud (red.). Norwegian Armed Forces Joint Medical Services: Sessvollmoen. s. 39–40.
- Norwegian Armed Forces Joint Medical Services, Selvmord blant personell som har tjenestegjort i Libanon (UNIFIL 1) [Suicide among personnel who served in Lebanon (UNIFIL 1)]. *Helse for stridsevne 2014*, E.K. Borud, (red.). Norwegian Armed Forces Joint Medical Services: Sessvollmoen. s. 38–39.
- Norwegian Armed Forces Joint Medical Services, Skade- og ulykkesdødelighet blant norske UNIFIL-veteraner under og etter tjeneste [Injury- and accident mortality among Norwegian UNIFIL veterans during and after service]. *Helse for stridsevne 2017*, E.K. Borud, (red.). Norwegian Armed Forces Joint Medical Services: Sessvollmoen. s. 48–54.
- Osland, Kari M. *Norsk politi i internasjonal tjeneste 1989–2016*. NUPI-rapport nr. 2:2017.
- Pillgram-Larsen J., S. Mellesmo og R. Peck. «Injuries from mines». *Tidsskrift for Den norske legeforening* 1992, 112 (17): s. 2183–7.
- Saxi, H.L. og M.L. Slåtten. «Det norske forsvaret på Balkan». Bokmanuskript.
- Slåtten, M.L. *Norges bidrag til FN-operasjonene i Somalia: UNOSOM I og II (1992–1993)*. Oslo: Institutt for forsvarsstudier, 2015.
- Solberg, O.A. «Peacekeeping warriors: a longitudinal study of Norwegian peacekeepers in Kosovo», 2007, Department of Psychological Science, Faculty of Psychology, University of Bergen.
- Statistics Norway. *Veteraners levekår: Forsvars- og politipersonell som har deltatt i internasjonale operasjoner*. 2013, Statistics Norway.
- Strand, L.A. et al. *External-cause mortality among 21 609 Norwegian male military peacekeepers deployed to Lebanon between 1978 and 1998*. 2017, BMJ Publishing Group, p. 573–577.
- Strand L.A., J.I. Martinsen og E.K. Borud. «Cancer risk and all-cause mortality among Norwegian military United Nations peacekeepers deployed to Kosovo between 1999 and 2011»». *Cancer Epidemiology*, 2014, 38 (4): p. 364–8.
- Strand, L.A., J.I. Martinsen og E.K. Borud. «Cancer incidence and all-cause mortality in a cohort of 21,582 Norwegian military peacekeepers deployed to Lebanon during 1978–1998»». *Cancer Epidemiology*, 2015, 39 (4): p. 571–7.
- Strand, L.A., J.I. Martinsen og E.K. Borud. «Disease-related mortality among 21,609 Norwegian male military peacekeepers deployed to Lebanon between 1978 and 1998»». *Annals of Epidemiology*, 2016, 26 (10): p. 693–697.
- Strand, L.A. et al. «External-cause mortality among 21 609 Norwegian male military peacekeepers deployed to Lebanon between 1978 and 1998»». *Occupational and Environmental Medicine*, 2017, 74 (8): p. 573–577.
- Strand, L.A., J.I. Martinsen og E.K. Borud. «A 5-Year Continued Follow-up of Cancer Risk and All-Cause Mortality Among Norwegian Military Peacekeepers Deployed to Kosovo During 1999–2016»». *Military Medicine*, 2019.

- Thomassen, A.G. et al. «The combined influence of hardiness and cohesion on mental health in a military peacekeeping mission: A prospective study». *Scandinavian Journal of Psychology*, 2015, 56 (5): p. 560–6.
- Thoresen, S. og L. Mehlum. «Risk factors for fatal accidents and suicides in peacekeepers: is there an overlap?». *Military Medicine*, 2004, 169 (12): p. 988–993.
- Thoresen, S. et al. «Suicide in peacekeepers – a cohort study of mortality from suicide in 22,275 Norwegian veterans from international peacekeeping operations». *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, 2003, 38 (11): p. 605–610.
- Thoresen, S. et al. «Risk factors for completed suicide in veterans of peacekeeping: repatriation, negative life events, and marital status». *Archives of Suicide Research*, 2006, 10 (4): p. 353–363.
- Thoresen, S. «Suicide in peacekeepers. A study of risk factors for suicide in Norwegian veterans of international military operations». Faculty of Social Sciences, 2006. University of Oslo.
- Thoresen, S. og L. Mehlum. «Suicide in peacekeepers: risk factors for suicide versus accidental death». *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 2006, 36 (4): p. 432–442.
- Thoresen, S. og L. Mehlum. «Traumatic stress and suicidal ideation in Norwegian male peacekeepers». *Journal of Nervous and Mental Disease*, 2008, 196 (11): p. 814–21.
- Weisæth, L. *Psykiatri og stress hos FN-soldater i Syd-Libanon*. [Psychiatric disease and stress among UN soldiers in South Lebanon]. 1979, Oslo: Norwegian Armed Forces Joint Medical Services.
- Weisæth, L., L. Mehlum og M. Mortensen. «Peacekeeper stress: new and different?». *National Centre for PTSD Clinical Quarterly*, 1996, 6: p. 1.
- Weisæth, L. og A. Sund. «Psychiatric problems in UNIFIL and the UN-soldier's stress syndrome». *Revue internationale des service de santé des forces armées de terre, de mer et de l'air*, 1982, 55: p. 109–116.
- Aarhaug, P. «Field evaluation of a hepatitis A vaccine in a Norwegian contingent to the United Nations Interim Force in Lebanon». *Vaccine*, 1992, 10 Suppl 1: p. S156–8.
-

Vedlegg 1**Veteranorganisasjoner som Forsvaret samarbeider med**

Bergen og Hordaland FN-Veteranforening
Camp Møvik, Veteranhuset
Intops Bergen og omland OPP og UT
Intopsveteraner Sør-Otra
Lofoten House of Veterans
Militære veteraners motorsykelklubb Norge
Norske Koreaveteraners Forbund
NORBATT 4-1 Logbase
Norske Reserveoffiserers Forbund (NROF)
Norske Veteraners Aktivitets og Idrettsgruppe
(NVAI)
Norsk Veteranforbund for Internasjonale
Operasjoner (NVIO)
Tysklandsbrigadens veteranforening Bergen

Tysklandsbrigadens veteranforening Oslo
Tysklandsbrigadens veteranforening Vest Agder
United Veterans MC Norway – East A
United Veterans MC Norway – Midland
United Veterans MC Norway – North B
United Veterans MC Norway – South
United Veterans MC Norway – West
Veteranhuset Camp Oscarsborg
Veteranforeningen Forsvarets spesialkommando
Veteranforeningen Marinens jegerkommando
Veteranalliansen
Veteran møter veteran (VmV)
Veteranforbundet SIOPS – Skadde i internasjonale
operasjoner (SIOPS)

Vedlegg 2

Oversikt over tildelte midler over tilskuddsordningen til frivillige veteranorganisasjoner og andre frivillige organisasjoner i 2019

Sum tildelt 2019			
Organisasjon	Drift	Prosjekt	Sum tildelt i 2019
Veteranforeningen Marinejegerkommandoen	25 000	216 000	241 000
Veteranforeningen FSK	90 000	120 000	210 000
Tysklandsbrigadens veteranforening avd. Bergen	40 000	0	40 000
Tysklandsbrigadens veteranforening avd. Oslo	100 000	0	100 000
Tysklandsbrigadens veteranforening avd. Sogn og Fjordane	0	0	0
Veteran møter Veteran	1 821 382	1 035 000	2 856 382
SIOPS	2 672 000	1 901 000	4 573 000
NVIO	7 500 000	5 150 000	12 650 000
Stift. Krigsvet. Minne – Kronstad H.gård	0	110 000	110 000
UVMCN Region Midland	60 000	250 750	310 750
UVMCN Region East	60 000	80 000	140 000
UVMCN Region North	0	110 000	110 000
UVMCN Region South	0	50 000	50 000
UVMCN Region West	40 000	23 000	63 000
Bergen og Hordaland FN veteranforening	0	0	0
Moss og Rygge Lotteforening	0	12 000	12 000
Stavanger Lotteforening	0	10 000	10 000
Stiftelsen veteranhjelp	0	0	0
Camp Møvig, Veteranhuset	50 000	175 000	225 000
Intops Bergen og omland OPP og UT	20 000	172 500	192 500
Veteranhuset Camp Oscarsborg	50 000	250 000	300 000
NORBATT 4-1 Logbase	0	0	0
Intopsveteraner Sør-Otra	6 000	90 000	96 000
Stiftelsen veteranhjelp	25 000	0	25 000
Milvet MC	25 000	50 000	75 000

Sum tildelt 2019			
Organisasjon	Drift	Prosjekt	Sum tildelt i 2019
Lofoten House of Veterans	50 857	50 000	100 857
NVAI	25 000	130 000	155 000
Team Rubicon	400 000	0	400 000
Dombås musikkforening	0	0	0
Den grønne leidang	0	303 000	303 000
Keep Standing	0	0	0
Veteranlandslaget	0	180 000	180 000
Totalt	13 060 239	10 468 250	23 528 489

Vedlegg 3**Vinnere av Forsvarets veteranpris**

År	Navn
2019	Odd Helge Olsen
2018	Arild Lihaug og Bjørn Dāvøy
2017	Knut Østbøll
2016	Fred Gallefoss
2015	Per Christian «Pekka» Jacobsen
2014	Petter Kjendlie
2013	Terje Sæterbø og Jon Ivar Kjellin

Bestilling av publikasjoner

Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon

www.publikasjoner.dep.no

Telefon: 22 24 00 00

Publikasjonene er også tilgjengelige på

www.regjeringen.no

Omslagsfoto:

Soldater fra Norwegian task Unit 5 i Irak.

Foto: Fredrik Ringnes, Forsvaret

Trykk: Departementenes sikkerhets- og
serviceorganisasjon – 03/2020

